

บทที่ 4

กรณีศึกษาตำบลนาบึง กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

การศึกษาครั้งนี้ได้ดำเนินศึกษา ทูทางสังคมกับการป้องกันอาชญากรรม ที่บ้านม่วงใหม่ ตำบลนาบึง จังหวัดน่าน โดยการทำความเข้าใจชุมชนที่ศึกษา ผู้ศึกษาเห็นว่าจำเป็นต้องทำความเข้าใจบริบททางสังคมในระดับภูมิภาคของชุมชนที่ศึกษา ซึ่งก่อนทำการศึกษาภาคสนาม ผู้ศึกษาได้รับคำนิยามจากเพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชาว่าจังหวัดน่านเป็นจังหวัดที่มีความเป็นประชาคมสูงมากจังหวัดหนึ่ง และยังได้รับการยอมรับจาก UNDP ว่าเป็นจังหวัดที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา มากที่สุดจังหวัดหนึ่ง (แผนยุทธศาสตร์จังหวัดน่าน, 2547) จากการศึกษาผู้ศึกษาพบว่าสภาพโดยรวม พื้นที่จังหวัดน่านยังคงมีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ มีความหลากหลายทางชีวภาพ และมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่ยังคงสืบสานเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่น สาเหตุประการหนึ่งอาจเพราะ พื้นที่จังหวัดน่านเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ติดชายแดนประเทศลาว และถูกโอบล้อมไว้ด้วยขุนเขาน้อยใหญ่ที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำน่าน ทั้งเทือกเขาผีปันน้ำตะวันออก และเทือกเขาหลวงพระบางทางทิศเหนือ ขณะที่ทิศตะวันออกมีเทือกเขาหลวงพระบางเป็นกำแพงกัน ทางด้านทิศตะวันตกตอนบนติดกับ พะเยาและถัดลงมาจะติดกับจังหวัดแพร่ ส่วนทางด้านทิศใต้ที่สายน้ำน่านไหลลงไปสู่จะเป็น จังหวัดอุตรดิตถ์ จากความเป็นจังหวัดที่มีภูเขาล้อมรอบ อีกทั้งเป็นจังหวัดที่ไม่ได้เป็นเส้นทางผ่านไปสู่จังหวัดอื่น หรือมีลักษณะเป็นจังหวัดปิด ส่งผลให้ชาวจังหวัดน่านยังคงรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม โดยเฉพาะวิถีชีวิตที่สงบ เรียบง่าย สอดคล้อง สัมพันธ์ไปกับธรรมชาติ อย่างลึกซึ้ง

ภูมิประเทศของจังหวัดน่านนั้นนับได้ว่าเป็นดินแดนแห่งขุนเขา เนื่องจากลักษณะพื้นที่ ส่วนใหญ่ ร้อยละ 64 เป็นภูเขา มีที่ราบเพียงร้อยละ 36 พื้นที่ภูเขาสูงทางตอนบนของจังหวัดได้ก่อให้เกิดเป็นต้นน้ำสำคัญ คือ แม่น้ำน่าน จากจุดกำเนิดบนดอยขุนน้ำน่าน และลำธารหลายสายในหุบเขา ทางด้านตะวันออกของกิ่งอำเภอป่อเกลือ ไหลผ่านอำเภอทุ่งช้าง ปัว ท่าวังผา เมือง เวียงสา ของ จังหวัดน่าน และไหลผ่านจังหวัดอุตรดิตถ์ พิษณุโลก พิจิตร ไปบรรจบกับแม่น้ำยมที่อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ สายธารของแม่น้ำน่านบ่งบอก และเป็นอาณาเขตของระบบนิเวศทางธรรมชาติ และมิติความสัมพันธ์ของเหล่าผู้คนร่วมลุ่มน้ำเดียวกัน เกาะเกี่ยวสายสัมพันธ์เป็นวัฒนธรรมของลุ่มน้ำ น่าน ประกอบไปด้วยวิถีชีวิต ขนบประเพณีที่ผูกพันกับสายน้ำ รวมทั้งยังความสมบูรณ์ทางธรรมชาติให้กับจังหวัดน่าน โดยการยังคงมีพื้นที่ป่าจำนวน 5.3 ล้านไร่ จากพื้นที่ทั้งหมดที่มีอยู่ประมาณ 7.2 ล้านไร่ เป็นป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งป่าผลัดใบ อันได้แก่ ป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ

ประมาณ 3 ล้านไร่ และป่าดิบเขาอีก 4 ล้านไร่ ขณะที่เมื่อพิจารณาสภาพภูมิอากาศ จะพบว่าด้วยความ
ความเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่อยู่ในหุบเขา นานจึงมีความแตกต่างกันของสภาวะอากาศ และฤดูกาล
อย่างเห็นได้ชัด อากาศจะร้อนอบอ้าวในฤดูร้อน และหนาวจัดในฤดูหนาว มีปริมาณน้ำฝนอยู่ใน
ระดับค่อนข้างสูง โดยฝนจะตกในเดือนกันยายนมากที่สุด และแห้งแล้งที่สุดในเดือนมกราคม
สภาพภูมิอากาศร้อนชื้น และฤดูกาลต่างกันชัดเจนดังกล่าว จึงทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพ
สูง (พื้นที่ที่ฝนยิ่งตกมาก และมีฤดูกาลต่างกันชัดเจน เช่น ภาคใต้ จะมีความหลากหลายทางชีวภาพ
สูง) นอกจากนี้แม้จังหวัดน่านจะมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา แต่ก็มีพื้นที่ราบที่เกิดจากการทับถมของ
ตะกอน โดยพื้นที่ราบที่ใช้เป็นแหล่งทำการเกษตรหลักของจังหวัด คือ ที่ราบแคบ ๆ ขนานกับแม่น้ำ
น่านเป็นแนวยาว เริ่มต้นจากอำเภอทุ่งช้างถึงอำเภอท่าวังผา และอำเภอเมืองถึงอำเภอเวียงสา

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนน่านมีประวัติความเป็นมาเก่าแก่รุ่นเดียวกับอาณาจักรสุโขทัย
เริ่มขึ้นราวกลางศตวรรษที่ 18 โดยกลุ่มชนชาวไทย (ยวน) กลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของพระยาภูคา
ครอบครองพื้นที่ราบทางตอนบนได้สร้างเมืองบัว หรือวรรณคร ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นศูนย์กลาง
การปกครองหัวเมือง และหมู่บ้านในบริเวณที่ราบใกล้เคียงจนถึงปลายศตวรรษที่ 19 พระยาการเมือง
จึงย้ายเมืองมาตั้งใหม่ในบริเวณที่ราบตอนล่าง ระยะแรกย้ายเมืองมาตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน
แต่ต่อมาเกิดภัยธรรมชาติและเกิดโรคระบาดขึ้นจึงได้อพยพโยกย้ายมาตั้งเมืองใหม่อยู่ทางตะวันตกของ
ฝั่งแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ตั้งของจังหวัดน่านในปัจจุบัน จากข้อมูลปี พ.ศ. 2548 จังหวัดน่าน
มีประชากรทั้งหมด 478,080 คน และเมื่อเปรียบเทียบจำนวนประชากรต่อพื้นที่แล้ว คิดเป็นจำนวน
41.67 คน ต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร จากพื้นที่ทั้งสิ้น 11,472 ตารางกิโลเมตร ประชากรของ
จังหวัดส่วนใหญ่อยู่ในเขตชนบท ประมาณร้อยละ 90 ของประชากรทั้งหมด มีเชื้อสายไทยยวน
หรือที่เรียกกันว่า “คนเมือง” และอีกเกือบร้อยละ 10 จำนวน 40,887 คน เป็นชาวเขาเผ่าต่าง ๆ
ได้แก่ ม้ง เมี่ยน ถิ่น ชมุ อาข่า ไทลื้อ ลาวพวน และมาบริ ในบรรดาชาวเขาเผ่าต่าง ๆ เหล่านี้
เผ่าถิ่นมีประชากรมากที่สุดคือชาวม้ง และ เมี่ยน ตามลำดับ (อ้างอิง) โดยปัจจุบันประชาชนชาวน่าน
ส่วนใหญ่ประกอบเกษตรกรรมเป็นหลัก ภายใต้ระบบการผลิตที่หลากหลาย ในพื้นที่สูงตามภูเขา
มักเป็นที่ตั้งของกลุ่มชาติพันธุ์ ชาวเขากลุ่มต่าง ๆ ที่ยังชีพด้วยการทำข้าวไร่ และพืชไร่ ประเภท
ข้าวโพด ฝ้าย ถั่วเหลือง เพื่อจำหน่าย เป็นต้น และที่ต่ำลงมามีการทำนาขึ้นบันได และในพื้นที่ราบ
จะทำนา สวน ตามประวัติศาสตร์การทำมาหากินของน่าน จะพบว่าในอดีตก่อนปี 2500 ชาวเขา
และชนพื้นราบจะทำข้าวไร่ในที่ดอน และทำนาในที่ลุ่ม รวมทั้งหาอาหารจากป่า โดยทั้งหมดนี้เป็น
การผลิตเพื่อการยังชีพ แต่พอช่วงปี 2510 เป็นต้นมา จากการสนับสนุนของรัฐ จึงเริ่มมีการปลูกพืช
ประเภท ฝ้าย ถั่ว ข้าวโพด เข้ามาเพื่อการจำหน่าย และตามมาด้วยการทำสวน เช่น สวนส้ม
มะม่วง ลิ้นจี่ และอื่น ๆ ประมาณปี 2520 และหลังจากนั้นอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมเริ่มเกิดขึ้น
มามาก (สำรวจ ผัดผล, 2537)

สถานะทางเศรษฐกิจโดยทั่วไปของประชากรในจังหวัดน่าน โดยอาศัยรายได้เฉลี่ยของประชากรมาเป็นเกณฑ์วัดสถานะทางเศรษฐกิจ พบว่าในปี 2547 ประชากรน่านมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 35,826 ต่อคน/ปี ขณะที่ภาคเหนือเองมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีตกประมาณ 50,733 บาท และรายได้เฉลี่ยของประเทศจะตกประมาณ 102,447 บาท ต่อคน/ปี เห็นได้ว่ารายได้เฉลี่ยของประชากรน่านอยู่ในระดับต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภูมิภาคอื่น แต่เมื่อพิจารณาในสภาพความเป็นจริงแล้วระดับรายได้ดังกล่าวยังไม่สามารถชี้ว่าคุณภาพชีวิตจะดีไปด้วย เพราะการวัดจากตัวเลขรายได้เป็นการวัดถึงการผลิตในเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับการค้าภายนอก แต่ระดับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับระบบเศรษฐกิจภายนอกในแต่ละแห่ง แต่ละจังหวัดย่อมไม่เท่ากัน เช่น หมู่บ้านที่อยู่ชายขอบลึกไปในป่า บางหมู่บ้านแทบไม่ได้มีการใช้เงินเลย แต่อาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติในการยังชีพ มีระบบการผลิตที่พึ่งตนเองอย่างครบวงจร และอาศัยระบบการแลกเปลี่ยนกับกลุ่มเครือญาติ หรือภายในชุมชน หรือต่างชุมชนในการแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ต้องการ ขณะที่หลายชุมชนในแถบใกล้ตัวเมืองระบบเศรษฐกิจชุมชนถูกผนวกเข้ากับระบบการค้าเงินตรา แม้จะมีตัวเลขรายได้ที่สูงกว่าชุมชนบางแห่งที่อยู่ห่างไกล แต่เปรียบเทียบการกินดีอยู่ดีของประชาชนแล้ว บางครั้งอาจจะมีคุณภาพชีวิตไม่เท่ากับชุมชนชายขอบที่ยังพึ่งพาความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และมีระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบดั้งเดิมได้ สำหรับประชาชนจังหวัดน่านก็เช่นกัน แม้จะยังไม่มีการวิจัยในระดับจังหวัดถึงสถานะทางเศรษฐกิจที่มากไปกว่า การดูเรื่องรายได้ประชากรต่อคน/ปี แต่ในการสังเกต และผสมผสานกับข้อคิดเห็นของคนในท้องถิ่น พบว่าแม้สภาพภายนอก ความเป็นอยู่ของชาวน่านในพื้นที่รอบนอก เมื่อพิจารณาจากมุมมองของคนอื่นอาจดูดีต่อยกว่า ประชาชนจังหวัดน่านแม้หลายคนประสบภาวะหนี้สิน แต่การที่ชาวน่านสามารถอาศัยการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการเลี้ยงชีพได้ถึง 2 ใน 3 ในการดำรงชีพ ด้วยความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรที่ใช้ในการดำรงชีพ อีกทั้งจังหวัดน่านเองมีความหลากหลายผู้คน ฐานะ อาชีพตั้งแต่ชาวพื้นถิ่นไทยพื้นราบ ไปจนถึงกลุ่มชาติพันธุ์ ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ บนยอดดอย การสูมตัวอย่างวัดเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจในทางความเป็นจริงจึงไม่สามารถอธิบาย หรือวัดสถานะทางเศรษฐกิจได้อย่างแท้จริง

ความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า พืชพรรณ ต่าง ๆ อีกมาก และสภาพพื้นที่ราบที่โอบล้อมด้วยขุนเขา ทำให้จังหวัดน่านสามารถดำรงวิถีแห่งชุมชนอิสระจากภายนอกได้อย่างต่อเนื่องยาวนาน อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าสู่ยุคพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงปี 2500 เป็นต้นมา กระแสพัฒนาเข้ามา และการใช้อำนาจรัฐให้เอกชนสัมปทานทำไม้ในพื้นที่ ทำให้ป่าไม้ในเขตจังหวัดน่านลดลงอย่างรวดเร็ว ประกอบการส่งเสริมการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจของรัฐ เช่น ข้าวโพด ถั่วเขียว ยาสูบ ที่เป็นการเปลี่ยนระบบการผลิตของชุมชนน่านอย่างสิ้นเชิง พื้นที่ป่าใหญ่ที่ถูกตัดจากการให้สัมปทาน ก็แปรสภาพเป็นไร่ข้าวโพด ป่าไม้จำนวนมากกลายเป็นฟืนในโรงปมยา ทิวเขา

ที่เคยเขียวขจีสุดลูกหูลูกตา ก็เปลี่ยนเป็นเขาหัวโล้นในช่วงพริบตา พร้อมด้วยสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง นานถูกทำให้เป็นพื้นที่สีชมพู ที่มีพรรคคอมมิวนิสต์เคลื่อนไหวจนรัฐต้องมีการตัดถนนสายยุทธศาสตร์ผ่านพื้นที่ป่าเพื่อการกวาดล้าง ส่งผลให้เกิดการบุกเบิกป่าอย่างกว้างขวางเพียงชั่วระยะเวลาไม่นาน พื้นที่ป่าของน่านที่เคยมีการสำรวจในปี 2516 ว่ามีพื้นที่ถึงร้อยละ 90.93 ของพื้นที่ทั้งหมด ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 44.60 ของพื้นที่จังหวัดน่านในปี 2541 แต่หลังจากมีกลุ่มองค์กรชาวบ้านร่วมกันดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และการปลูกป่าเพิ่มเติม จำนวนพื้นที่ป่าไม้จากภาพถ่ายดาวเทียมได้เพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ 76 ของพื้นที่ในปัจจุบัน

การลดลงของพื้นที่ป่าในช่วงทศวรรษก่อน ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศน์หน้าดินที่ไม่มีต้นไม้ยึดเหนี่ยวถูกระลอกพังทลาย ไฟป่าที่ไหม้กระหน่ำอย่างร้อนแรงในช่วงฤดูแล้ง ต้นน้ำหลายสายเริ่มแห้งขอด จนเป็นที่มาของความขัดแย้งระหว่างคนต้นน้ำกับคนปลายน้ำ เมื่อระบบนิเวศน์เปลี่ยนอย่างรุนแรง วิธีการผลิตดั้งเดิมของชุมชนก็เริ่มเกิดปัญหา ผลจากการลดลงของพื้นที่ป่าส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน เพราะป่าเป็นแหล่งอาหารและปัจจัยอื่น ๆ ที่สำคัญของชุมชน อีกทั้งโอกาสที่จะหาอาหารได้ในปัจจุบันมีความยากลำบากมากขึ้น เมื่อผลผลิตจากพืชพาณิชย์ไม่คุ้มกับการลงทุนการผลิต ผลผลิตลดต่ำลงทุกปี เพราะสภาพดินเสื่อมเนื่องจากการใช้ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นทุกปี ในขณะที่เดียวกันก็เป็นหนี้สินมากขึ้น เนื่องจากต้องไปเอาเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และยา มาจากนายทุนก่อน เมื่อขายผลผลิตจึงถูกหักหนี้ ออก บางรายเมื่อถูกหักต้นทุนออกแล้วไม่เหลือแม้แต่ต้นทุนในการผลิตปีต่อไป (ลำแพน จอมเมือง, 2538) จากอดีตที่จังหวัดน่าน มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ และมีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเหนียวแน่น เช่น วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของคนท้องถิ่นที่นิยมอาหารที่ประกอบด้วยพืชผักพื้นบ้านที่มีมากมายหลายชนิด จึงไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งพิงพืชผักจากแหล่งอื่น และความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าว โดยเฉพาะพันธุ์พืชที่เกิดจากการผสมผสานกันเองโดยธรรมชาติในการแปลงเกษตรพื้นบ้านของชาวบ้านทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและพัฒนาพันธุ์พืช จนกลายเป็นพันธุ์พืชใหม่ ๆ โดยชาวบ้านจะคัดเลือกพันธุ์ที่มีคุณภาพดีเก็บไว้ปลูก ขณะเดียวกันการแลกเปลี่ยนพืชพันธุ์ในท้องถิ่นเองก็เกิดขึ้นอยู่เสมอมา จากการไปมาหาสู่ เยี่ยมเยียนระหว่างกัน ก็มักจะนำเอาผล หรือเมล็ดพันธุ์ดีไปแจกจ่ายกัน การแลกเปลี่ยนพันธุ์พืชกันมิได้จำกัดวงอยู่ภายในจังหวัดเท่านั้น พันธุ์พืชบางส่วนที่ชาวบ้านปลูกก็มาจากประเทศใกล้เคียง เช่น ชาวลาวที่เป็นเครือญาติกับคนไทยจังหวัดน่าน หรือที่ได้อพยพมาถิ่นฐานในไทยก็ได้นำพันธุ์พืชมาเผยแพร่แก่ชาวน่าน (สำรวย ผัดผล, 2537) เมื่อมีการปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพืชพื้นบ้านของน่าน เพราะชาวบ้านหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น ได้มีการศึกษาถึงการหมุนเวียนพันธุกรรมพืชพื้นบ้านจังหวัดน่าน โดย สำรวย ผัดผล

นักพัฒนาโครงการอนุรักษ์พืชพรรณพื้นบ้าน กลุ่มฮักเมืองน่าน ระบุว่า ปัจจุบันพืชผักที่ปลูกในจังหวัดน่านมากมาย ส่วนหนึ่งเป็นการปลูกพืชผักเป็นการค้าเพื่อส่งไปขายจังหวัดอื่น ๆ พืชผักเหล่านี้จะซื้อเมล็ดพันธุ์จากร้านค้าในตลาด ซึ่งเป็นเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตจากบริษัทเอกชน เมื่อปลูกไปแล้วพืชชนิดไหนที่สามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้ต่อไปได้อีก ชาวบ้านก็จะเก็บเมล็ดพันธุ์และคัดเลือกพันธุ์ เมื่อปลูกนานปีเข้าก็จะเกิดการผสมข้ามกับพันธุ์อื่น ๆ ที่ปลูกในบริเวณใกล้เคียง และปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นจังหวัดน่านได้ในที่สุด และจะกระจายพันธุ์ไปในกลุ่มที่คนรู้จักแพร่ขยายพันธุ์ไปเรื่อย ๆ

ดังนั้นการลดลงของพื้นที่ป่าจากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเพื่อการยังชีพไปสู่การปลูกเพื่อการค้า ทำให้เกิดความหลากหลายของพืชพันธุ์พื้นบ้านลดน้อยลง เพราะกลไกตลาด และการสนับสนุนจากภายนอกเช่นจากรัฐ จะเข้ามาเป็นตัวกำหนดการปลูกพืชของชาวบ้าน ซึ่งพืช ผัก ตามกำหนดของตลาดมีเพียงไม่กี่ชนิด ขณะที่การจัดการในการผลิตเดิมของชาวบ้านให้เกิดความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านเพราะมีหลายวัตถุประสงค์ และเป็นไปเพื่อการบริโภคภายในเป็นหลัก การปลูกพืชเศรษฐกิจจึงส่งผลให้หลายพื้นที่หันมาเน้นพืชพาณิชย์เป็นหลัก พืชผักพื้นบ้านก็ลดน้อยลง อย่างไรก็ตามด้วยความเป็นพื้นที่ที่ห่างไกล และมีชุมชนใหญ่น้อยรายล้อม จังหวัดน่านจึงยังคงมีชุมชน หมู่บ้านที่ยังคงรักษาความหลากหลายของพืชพันธุ์ไว้ได้ แม้ว่าเริ่มมีแนวโน้มลดลงไปเรื่อย ๆ อันเป็นผลจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวบ้าน ชาวบ้านเริ่มหันไปบริโภคพืชผักจากท้องตลาดเพียงไม่กี่ชนิด แทนการปลูกพืชผักทุกอย่างไว้บริโภคเองในครัวเรือนเช่นสมัยก่อน

สำเนียงพูดของคนเมืองน่านมีลักษณะห้วน กระชับ คล้ายสำเนียงของคนเมืองแพร่ที่เป็นจังหวัดข้างเคียง ไม่นุ่มนวลอ่อนหวานเหมือนสำเนียงเชียงใหม่ แต่อย่างไรก็ตามชาวเมืองน่านก็มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ให้ความช่วยเหลือผู้มาเยือน รวมทั้งมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ความสงบ และอ่อนโยนตามแบบฉบับชาวเหนือ โดยมีภูมิประเทศที่มีความสวยงามของทิวเขาเรียงรายต่อเนื่อง สลับกับทุ่งนา คนน่านเรียกตัวเองว่า "คนเมือง" เช่นเดียวกับชาวเหนือซึ่งใช้เรียกทุกอย่างที่เป็นของดั้งเดิม โดยย่อมาจากคำว่า "พื้นเมือง" เช่น ไร่กับ พืชผัก ผลไม้ เสื้อผ้า เครื่องใช้สอยนานาชนิด จะถูกขนานนามว่า "ของเมือง" และหากเป็นผู้อื่นต่างถิ่นที่อยู่ลงไปทางใต้ โดยเฉพาะคนภาคกลางและคนกรุงเทพฯ จะถูกเรียกว่า "คนใต้" คำว่า "เมือง" ของคนน่านไม่ได้มีนัยของความเป็นเมือง (city) ในความเข้าใจของคนทั่วไป นอกจากนี้ความเป็นเมือง (city) ในจังหวัดน่านกับวิถีแห่งชนบท (rural) จะไม่ต่างกันมากนัก ชาวบ้านที่อยู่ในตัวเมืองที่ไม่ได้อยู่ในภาคเกษตร ก็ยังมีเวลาให้กับชีวิตประจำวันไม่ได้เร่งรัดเหมือนคนกรุงเทพฯ หรือในเมืองใหญ่อื่น ความเป็นชุมชน (community) ยังมีอยู่สูงทั้งในเมือง และชนบท จนดูประหนึ่งชาวบ้านขาดความกระตือรือร้น ในการพัฒนาเศรษฐกิจไปสู่ความทันสมัยในความหมายของคนกรุงเทพฯ ซึ่งสามารถพิจารณาได้ว่าจังหวัดน่านไม่มี

ห้างสรรพสินค้า หรือซูเปอร์สโตร์ขนาดใหญ่ อาจเพราะการที่ประชากรร้อยละ 80 ของจังหวัดอยู่ในภาคการเกษตร ธุรกิจการค้าขายและบริการต่าง ๆ จึงยังยังมีอาจขยายกิจการได้ในสถานการณ์ที่ชาวนานไม่มีกำลังซื้อในระบบเศรษฐกิจยุคใหม่

ด้วยจังหวัดน่านเป็นจังหวัดที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ทั้งชาวลัวะ เมี่ยน ไทลื้อ มาบริ ชมุ เมี่ยน ถิ่น อาข่า และชาวไทยพื้นราบ รูปแบบของกลุ่มทางสังคม มีความแตกต่างหลากหลายตามกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะชาวไทยพื้นราบ เช่นเดียวกับชุมชนในภาคเหนืออื่น ๆ เดิมครอบครัวส่วนมากมักเป็นครอบครัวขยาย (extended family) โดยจะถือสายตระกูล หรือถือผีสายแม่ ลูกบ่าว (ลูกชาย) ที่แต่งงาน มีครอบครัว มักจะย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง ไปช่วยพ่อตา แม่ยายทำงาน หรือแยกบ้านออกมาต่างหาก แต่ประเพณีเช่นว่า ก็มีได้เคร่งครัดตายตัวนัก แล้วแต่ความเหมาะสมของฝ่ายชายและฝ่ายหญิง งานประเพณีทำบุญต่าง ๆ เช่น วันสงกรานต์ วันสำคัญทางพุทธศาสนา หรืองานที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว และชุมชน เช่น ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ พิธีเลี้ยงผีปู่ย่า งานทอดกฐิน ผ้าป่า บรรดาลูกหลานที่ได้แยกครอบครัวออกไป ก็จะกลับมาพบปะกันพร้อมหน้าพร้อมตา พร้อมกับสิ่งของเงินทองมาช่วยทำบุญ จึงเห็นได้ว่า แม้ลูกหลานจะแยกครอบครัวออกไปแต่ความผูกพัน สายใยของครอบครัว และชุมชนก็ยังคงอยู่

ระบบอาวุโส และผู้อาวุโส ยังมีบทบาทอย่างมากในครอบครัว และชุมชน โดยเฉพาะผู้อาวุโสที่เคยผ่านการบวชเรียนมาก่อน เพราะผู้อาวุโสจะเป็นผู้นำทางความคิด ปัญญา ประเพณี พิธีกรรม ศาสนาแก่ครอบครัวและชุมชน เป็นผู้ยึดกุมความรู้ซึ่งทรงคุณค่าแก่ชุมชนไม่ว่าจะเป็นความรู้ด้านการทำบุญ ทำพิธีความรู้ด้านการแพทย์พื้นบ้าน ไปจนถึงประสบการณ์ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา และการเป็นผู้นำทางจิตใจ จะเห็นได้ว่าในช่วงเทศกาลสำคัญ ผู้อาวุโสที่เป็นที่เคารพจะเป็นผู้ที่ให้ศีลให้พร (ปันพร) แก่ลูกหลาน ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึง การต้องเป็นผู้ที่มีภูมิความรู้ ของผู้อาวุโสคนนั้น ๆ วัฒนธรรมการนับถือผู้อาวุโสของคนน่าน เป็นวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงความนอบน้อมของคนในชุมชน ที่เห็นคุณค่าของคนเฒ่าคนแก่ เป็นผู้สั่งสมภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้มาก นอกจากนี้ กลุ่มพระสงฆ์ (ตุ้เจ้า) ก็เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสูงในสังคมสูง ทั้งนี้เพราะแต่ก่อนพระจะเป็นครูผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ทั้งทางธรรม ชาวบ้านที่ได้รับการบวช ไม่ว่าจะเป็นเณร หรือพระ จะได้รับการยกสถานะทางสังคมสูงขึ้นไปเป็นที่นับหน้าถือตาในชุมชน ไม่ว่าเขาจะเป็นคนยากดีมีจน เปรียบเทียบได้กับสถานะของอาจารย์ ที่เป็นที่ยกย่องในสังคมทั่วไป โดยคนที่เคยบวชเณรจะมีนามเพิ่มขึ้นใหม่ว่า "น้อย" ส่วนคนที่เคยบวชเป็นพระ จะถูกเรียกว่า "หนาน" ทั้งนี้เพราะความรู้ที่ถูกยกย่องให้มีคุณค่าในระบบคิดของชาวบ้าน เพราะวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะการทำมาหาเลี้ยงชีพ ล้วนอาศัยกับพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นตัวอธิบาย หรือคลี่คลายสภาวะที่เกิดขึ้น ความรู้ของชาวบ้านที่เป็นผู้ทำพิธีกรรมในชุมชน ในการทำพิธีสู่ขวัญ สงเคราะห์ สืบชะตา ซึ่งเป็น

พิธีกรรมที่ยังมีพลังต่อชุมชน ล้วนร่ำเรียนมาจากวัดทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีความรู้ด้านอื่น ๆ ที่สืบเนื่องมาจากวัด เช่น ความรู้เรื่องสมุนไพร เวทมนตร์คาถา

สภาพปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นฐานทรัพยากรของในจังหวัดน่านที่เกิดขึ้น ก่อทำให้เกิดแรงผลักดันให้ชาวบ้านเกิดการรวมตัวกันเพื่อพิทักษ์ทรัพยากรของตน ก่อให้เกิดเครือข่ายเพื่อการรักษาป่า การกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ที่ได้รับการยอมรับ เช่น กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ บ้านดอนแก้ว อ.ท่าวังผา กลุ่มชาวบ้านหาดผาชน ที่ร่วมใจกันจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหน้าหมู่บ้านของตน จนเกิดเป็นเครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์ปลาตามลุ่มน้ำต่าง ๆ กลุ่มเกษตรทางเลือก โดยมีพ่อซุ้ศักดิ์ หาดพรหม จากบ้านหาดคิดเป็นแกน กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และอื่น ๆ นอกจากกลุ่มชาวบ้านแล้วยังมีกลุ่มต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนชาวบ้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กลุ่มครูชนบทในเขตท่าวังผา ที่ร่วมกันตัวกันเป็นชมรมอัยบ้าน ที่ส่งเสริมให้ชาวเมี่ยนบนเขารักษาป่า นักพัฒนาเอกชนที่เป็นลูกชาวมือง่าน แต่เห็นปัญหาการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน จึงได้มาสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มพระซึ่งถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญอย่างมากในการสนับสนุนชาวบ้าน โดยการนำของพระครูพิทักษ์นันทคุณ เจ้าอาวาสอรัญญาวาส ที่ได้สนับสนุนให้ชาวบ้านรักษาป่ารักษาน้ำ อนุรักษ์พืชพรรณ และแก้ไขปัญหาล้างคมทุกด้าน และโดยประยุกต์พิธีกรรมทางพุทธศาสนาและพรานหมณ์มาสนับสนุนงานอนุรักษ์ เช่น การบวชป่า การทอดกฐินถวายพันธุ์ไม้ การสืบชะตาแม่น้ำ การจัดผ้าป่าพันธุ์ปลา เปิดอบรมพระธรรมทายาท เพื่อขยายแนวคิดการพัฒนาสังคมแก่พระและเณร กลุ่มกิจกรรมการอนุรักษ์ที่มีทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนาเอกชน พระ เกิดขึ้นอย่างคึกคัก จนได้มาบรรจบสานกันเป็นเครือข่ายที่ใช้ชื่อว่า “กลุ่มอัยเมือง่าน” โดยมีพระครูพิทักษ์ นันทคุณเป็นประธาน ซึ่งได้ดำเนินการสนับสนุนชาวบ้านในการพัฒนาการเกษตรทางเลือก อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาธุรกิจชุมชน

จังหวัดน่านมีทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและทางสังคมสูง จากความสมบูรณ์ของทรัพยากร และภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากรที่หลากหลายกันไป มีกลุ่มองค์กรทางสังคมที่เข้มแข็ง ทั้งเครือข่ายชาวบ้าน ครู พระ นักพัฒนา ช่างราชการ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ด้วยเงื่อนไขเหล่านี้ทำให้กระแสการพัฒนาที่หลังไหลเข้ามาในช่วงที่ผ่านมา ยังมิได้ทำให้วิถีของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงมากนัก แต่อย่างไรก็ตามภายใต้พลังวัตของชุมชนจากกระแสการพัฒนา ที่ส่งผลให้มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์ส่วนตนของคนในชุมชนมากกว่าส่วนรวม และทำลายความสามารถในการจัดการตนเองเพื่อความอยู่รอดของชุมชน เพราะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมดังกล่าวต้องการพึ่งพาภายนอก และให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าจิตใจ ทำให้คนในชุมชนมีการแก่งแย่งแข่งขัน

ระหว่างกันมากขึ้น และ ส่งผลต่อการเกิดปัญหาสังคม อาชญากรรม ยาเสพติด รวมทั้งการเข้ามาของอบายมุขต่าง ๆ กรณีศึกษาในการศึกษานี้เป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่อยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองนัก ใกล้กับกับความเจริญ แต่ขณะเดียวกันหมู่บ้านดังกล่าวก็มีฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ชุมชนมีการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติ และทางสังคมอย่างต่อเนื่อง สามารถพึ่งพาตัวเองได้ จนเมื่อมีกระแสของการพัฒนาเข้ามาซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในชุมชน และเกิดเป็นปัญหาอาชญากรรม ชุมชนบ้านม่วงใหม่สามารถผ่านประสบการณ์การจัดการกับปัญหาเหล่านั้น โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ และพลิกฟื้นมาได้เป็นอย่างดีดังต่อไปนี้

ชุมชนบ้านม่วงใหม่ : ความเป็นมา

บ้านม่วงใหม่เป็นชุมชนในตำบลนาบึง กิ่งอำเภอภูเพียง เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย (ตามหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาของวัดนาบึง วัดประจำตำบล และตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่า ผู้แก่ กล่าวว่าเป็นสมมติคูบ้านของตำบลนาบึงมาหลายชั่วอายุคนแล้ว) ตำบลนาบึงประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านน้ำลาด หมู่ 2 บ้านนาบึง หมู่ 3 บ้านม่วงใหม่ หมู่ 4 บ้านกุดแก้ว หมู่ 5 บ้านสบแก่น หมู่ 6 บ้านม่วงใหม่พัฒนา ซึ่งหากจะนับความเป็นชุมชนม่วงใหม่ โดยยึดถือสายสัมพันธ์ของชาวนาบึงอาจกล่าวได้ว่าชุมชนทั้ง 6 หมู่บ้านนี้เคยเป็นชุมชนเดียวกัน ทั้งนี้เพราะเมื่อก่อนทั้ง 6 บ้าน เคยเป็นหมู่บ้านเดียวกันมาก่อน แต่เมื่อมีประชากรมากขึ้น จึงแยกหมู่บ้านในภายหลัง ซึ่งการแยกดังกล่าวเป็นเพียงการแยกเขตการปกครองเท่านั้น ในความรู้สึกของชาวบ้านยังเป็นชุมชนเดียวกันที่เกี่ยวข้องทางเครือญาติ สืบสายตระกูล และล้วนก่อกำเนิดอยู่ภายในลุ่มน้ำย่อยเดียวกัน มีสายน้ำเชื่อมถึงกัน และมีผืนป่า พื้นที่การเกษตร (ที่นา) ที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำนานต่อเนื่องกัน

ลักษณะที่ตั้งของบ้านม่วงใหม่นั้นเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ ด้านทิศใต้ของลำน้ำแก่น มีทุ่งนาล้อมรอบหมู่บ้าน อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอภูเพียงประมาณ 6.76 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวอำเภอเมืองน่าน ประมาณ 10 กิโลเมตร การคมนาคมสะดวกเข้าสู่หมู่บ้านมีถนนลาดยางตลอดสาย มีความเจริญเข้าถึงโดยมีระบบการสื่อสาร เช่น โทรศัพท์สาธารณะ โทรศัพท์เคลื่อนที่ โทรศัพท์บ้าน นอกจากนี้บ้านม่วงใหม่มีระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปโภคครบ มีระบบไฟฟ้าทุกครัวเรือน รวมทั้งระบบประปาในชุมชน มีฝ่ายท่อน้ำในการทำเกษตร ชาวบ้านสามารถทำนาได้ปีละ 1 ครั้ง โดยมีจำนวนประชากรจำนวน 179 ครัวเรือน พื้นที่ของหมู่บ้าน ทั้งหมด มีจำนวน 797 ไร่ โดยแบ่งที่ดินเพื่อประโยชน์ใช้สอย ที่ดิน สำหรับทำนา มีประมาณ 382 ไร่ ที่ดินสำหรับ ทำสวนมีประมาณ 415 ไร่

ชุมชนบ้านม่วงใหม่	มีอาณาเขตติดต่อดังนี้
ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ห้วยร่องแยง เขตบ้านนาซ้อย ตำบลท่าน้ำ
ทิศใต้	ติดต่อกับ หุ่นาหูนหลง และเขตนาของตำบลกองควาย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ลำเหมือง หุ่นหลง และบ้านม่วงใหม่พัฒนา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ลำเหมือง และเขตบ้านนาบึง หมู่ที่ 2 ตำบลนาบึง

ภาพที่ 4.1

แผนที่บ้านม่วงใหม่ ตำบลนาบึง

ชุมชนม่วงใหม่ มีวัดม่วงใหม่ ซึ่งภายในวัดมีโบราณสถานและโบราณวัตถุ ได้แก่ วิหารหอไตร พระพุทธรูปบัวเข็ม โบลต์ พระธาตุเจดีย์ อายุกว่า 300 ปี วัดม่วงใหม่ถือว่าเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเล่าให้ฟังว่า บ้านม่วงใหม่ จัดตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นมาประมาณ 300 กว่าปีมาแล้ว เดิมเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่รวมตัวกันขึ้นมา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดม่วงใหม่ ปัจจุบันชื่อว่าบ้านม่วงใหม่ เพราะตั้งอยู่ในป่ามะม่วง ต่อมาได้ขยายพื้นที่และมีการขยายบ้านเข้าไปตั้งอยู่บริเวณเลยจากโรงเรียนบ้านม่วงใหม่ (ปัจจุบัน) ไปทางทิศใต้ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนยังเล่าให้ฟังว่า ครอบครัวที่เข้ามาบุกเบิกยุคแรก ๆ มีประมาณ 2-3 ครอบครัว เช่น ครอบครัวพ่ออุ้ยคำชน ขวัญดวง ครอบครัวพ่อหนานอินตีปัญญา ยะคำ ต่อมาก็มีครอบครัวอื่น ๆ อพยพเข้ามาตั้งรกรากตามมา เมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้น การศึกษาเล่าเรียน ก็เกิดตามมา จากหลักฐานของโรงเรียนบ้านม่วงใหม่ บันทึกไว้ว่า วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2585 ได้มีการก่อตั้งโรงเรียนบ้านม่วงใหม่ปัจจุบัน สถานที่ตั้งของโรงเรียนเดิมเป็นวัดร้างของวัดม่วงใหม่ ซึ่งคุณครูศรี อนันนธยศ อดีตครูใหญ่ และคุณครูวิจิต ไชยรักษา ทั้ง 2 ท่าน เป็นผู้ริเริ่มนำชาวบ้าน ในการก่อตั้งโรงเรียนบ้านม่วงใหม่ และมีการพัฒนาเรื่อยมา จนถึงปัจจุบัน ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาโรงเรียน อาทิ

เช่น ครูบาศรีวิชัย ครูบายานะ อภิบุญโย พระอธิการจันทร์ คนธิโย ฝ่ายฆราวาส มีคุณครูศรีอนันตยศ คุณครูวิจิต ไชยรักษา และมีผู้นำซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมัยนั้น ปัจจุบันเกษียณแล้ว 8 คน

การก่อสร้างบ้านเรือนของชาวบ้านม่วงใหม่ จะเกาะตัวกันเป็นกลุ่ม อยู่กันเป็นหมวดบ้าน โดยแยกห่างจากพื้นที่เกษตร จากคำบอกเล่าของ อู๋ยคำ ขวัญดวง ผู้อาวุโสในชุมชนกล่าวว่า บ้านเรือนของชาวบ้านในยุคแรก ๆ นั้น จะทำด้วยไม้ที่หาได้จากในป่าซึ่งมีจำนวนหลากหลายชนิดในขณะนั้น ต่อมาเมื่อมีการตั้งบ้านเรือนอย่างถาวร ชาวบ้านจึงได้ตัดไม้ใหญ่ เช่น ไม้เหียง ไม้ติง ไม้สัก มาสร้างบ้าน หลังคา จากหญ้าคา ก็กลายเป็นแป้นเกล็ด เป็นลักษณะบ้านใต้ถุนสูง และพัฒนาการประยุกต์ไปตามทรัพยากรของชุมชน วิถีชีวิตของชาวบ้านม่วงใหม่ในยุคดั้งเดิมเป็นไปอย่างเรียบง่าย อีสระ หาอยู่หากินตามเงื่อนไขความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

ทุนทางสังคมในวิถีการผลิตแบบเกษตรกรรมของชุมชน

สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บริเวณพื้นที่หมู่บ้านม่วงใหม่ ลักษณะเป็นที่ราบลุ่มแคบ ๆ ริมน้ำ จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสที่นี่ ในอดีตดินแดนแห่งนี้ปกคลุมไปด้วยป่าผลัดใบ ตั้งแต่ป่าไผ่ ป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง ซึ่งเป็นแหล่งของพืชอาหาร สมุนไพร ไม้ใช้สอย มีความอุดมสมบูรณ์มาก ชุมชนม่วงใหม่มีลำน้ำแค้นซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำน่านไหลผ่านนั้น จึงมีพื้นที่เหมาะแก่การทำนา ขณะเดียวกันพื้นที่ที่เป็นเนินสูงก็จะเป็นพื้นที่ทำพืชไร่ อาทิ ไร่ข้าวโพด หมุนเวียน สภาพป่าของชุมชน (ป่าชุมชนตามข้อมูลจำนวน 6 ไร่) ปัจจุบันไม่หลงเหลือสภาพป่าแล้ว โดยแต่เดิมชาวชุมชนม่วงใหม่สามารถพึ่งพาความสมบูรณ์จากป่าในพื้นที่ทั้งในชุมชน และบริเวณใกล้เคียงอย่างมากมาย เพราะป่าเป็นแหล่งของปัจจัยสี่ของชุมชน ทั้งด้านอาหาร ที่มีผักป่ามากมายนับร้อยชนิด ไม่ว่าจะเป็น ผักหวานเห็ดนานาชนิด และที่สำคัญก็คือ หน่อไม้ ซึ่งเป็นวัตถุดิบในการประกอบอาหารหลักของชาวบ้าน เช่น แกงหน่อ ยำหน่อไม้ หน่อไม้จิ้มน้ำพริก และหน่อไม้ยังเป็นสินค้าหลักที่ชาวชุมชนสามารถนำไปขายภายนอกชุมชนได้ โดยนอกจากพืชแล้วสัตว์ป่าขนาดเล็กนานาชนิดก็สามารถหาทำเป็นอาหารเช่นกัน ขณะที่บรรดาพวกหมอยา และผู้อาวุโสในชุมชนจะได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อนให้รู้จักคุณสมบัติของต้นไม้ป่าอย่างดีว่า ต้นไม้ชนิดไหนใช้กินแก้โรคอะไรเป็นสมุนไพรที่เป็นประโยชน์ การพึ่งพิงธรรมชาติโดยเฉพาะป่าอีกประการหนึ่งก็คือ ชาวบ้านสามารถนำมาใช้สร้างบ้าน เช่น ไม้เปา ไม้เหียง ไม้ติง มะค่า สัก ซึ่งเป็นเนื้อไม้ชั้นดีเหมาะแก่การสร้างบ้านที่ในอดีตมีอย่าง

อุดมสมบูรณ์ และชาวบ้านยังใช้ไม้ทำเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ทำเครื่องดนตรีสะล้อ ซอ ซึง จากไม้สัก เอาไม้ไผ่ข้าวหลามมาจักเป็นตอก สานเป็นหมวก มัดข้าว เป็นต้น คุณค่าของป่าอีกประการหนึ่งก็คือ เป็นที่มาของความสมบูรณ์ของดิน โดยเฉพาะป่าไผ่เหมาะแก่การทำไร่ เนื่องจากเป็นป่าผลัดใบ ซึ่งมีการสังเคราะห์อาหารในดินสูง จากการทับถมของใบไม้ ป่ากับวิถีชีวิตการเกษตรที่บ้านของชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้พันธุ์พืชในป่า ยังเป็นต้นตระกูลของพืชพื้นบ้าน ที่ชาวบ้านเอามาปลูกไว้ในบ้านเพื่อการบริโภค

ขณะที่ลำน้ำน่าน และลำน้ำแก่น ที่ไหลผ่านชุมชน เป็นลำน้ำที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวในหน้าน้ำ ท้องน้ำเป็นกรวดหิน เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ของพันธุ์ปลานานาชนิด จนอาจกล่าวได้ว่า นอกจากความสมบูรณ์ของพืชผักอาหารที่ได้จากป่า และห้วย หนอง คลอง บึง แล้ว ซึ่งชาวบ้านม่วงใหม่ และละแวกใกล้เคียงต่างก็พึ่งพาแหล่งอาหารจากปลาในลำน้ำแก่น ลำน้ำน่าน ให้บริโภคได้ตลอดปี แต่ละครัวเรือนชาวบ้านจะใช้เวลายามว่างจากการทำไร่ ทำนา มาจับปลาไปทำอาหาร รับประทาน จนปัจจุบันเมื่อปลาลดน้อยลงก็มีการตั้งกลุ่มเลี้ยงปลาทิ้งไว้ในกระชัง

ความคิด ความเชื่อและภูมิปัญญาของชุมชน

ชาวชุมชนม่วงใหม่ยังคงรักษาขนบประเพณี และสืบทอดความคิด ความเชื่อ จากรุ่นสู่รุ่น ได้อย่างต่อเนื่อง ความคิดความเชื่อที่ยังคงปรากฏในชุมชนและเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวสร้างความเป็นชุมชน ตามวิถีการเกษตร ที่ให้ความเคารพธรรมชาติ บรรพบุรุษ และผู้อาวุโส อย่างเช่น

การเลี้ยงผี

ชาวม่วงใหม่ส่วนใหญ่มีเชื้อสายเป็นไทยวนเช่นเดียวกันชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิมทั่วไปของจังหวัดน่าน ที่มีความเชื่อว่ามีมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งสิ้น ระบบความคิด หรือระบบคุณค่าที่เป็นรากเหง้าของชุมชน ก็คือ "ผี" เพราะกิจกรรมของมนุษย์ทุกอย่าง ทั้งความสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติก็ล้วนนับถือผี บูญาร่วมกัน ชาวชุมชนนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ในแควงที่น่องของตน และสิ่งที่เป็นศูนย์รวมของคนในตระกูลก็คือกระบวนความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นผีตามตระกูลสายแม่ แม้ว่าชายจะแต่งงานแล้วแยกไปอยู่บ้านภรรยา กระนั้นก็ยังคงถือผีตายายข้างตนอยู่ ทุก ๆ ปีระหว่างฤดูแล้งในช่วงก่อนสงกรานต์จะรวมญาติเพื่อทำพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษที่ "ตูป" (ศาลผี) ซึ่งปกติจะอยู่ในละแวกบ้านของต้นตระกูลเดิม ในหมู่บ้านจะมีการเซ่นผีครั้งใหญ่ในทุก ๆ รอบ 3 ปี วันเซ่นผีของแต่ละสกุลจะแตก

ต่างออกไป ในวันนั้นผู้ที่อยู่ในวงศาวานเดียวกันจะมาร่วมพิธีโดยพร้อมเพรียงกัน ไม่ว่าจะอยู่ที่ใด ถึงแม้ว่าหัวหน้าครัวเรือนอาจจะติดธุระอย่างใดอย่างหนึ่งก็ยังคงมีใครคนใดคนหนึ่งมาเป็นตัวแทน ช่วงเวลาดังกล่าวสมาชิกในตระกูลจะสามารถพบปะแลกเปลี่ยนข่าวสารและไต่ถามทุกข์สุขซึ่งกันและกัน ลูก ๆ ที่ไปอยู่ต่างถิ่นจะถือโอกาสนี้กลับมาเยี่ยมพ่อแม่ญาติพี่น้องด้วย แต่ถ้าสมาชิกในกลุ่มสกุลได้รับอนุญาตจากผู้อาวุโสให้ตั้ง "ตูปผี" ในถิ่นที่อยู่ของตนได้เอง ก็สามารถจัดพิธีเช่นให้ร่วมกันกับญาติคนอื่น ๆ ในละแวกนั้นโดยไม่ต้องมาร่วมพิธีที่ตูปกลาง นอกจากนี้ยังอาจจะเช่นให้ผีภายหลังที่หายป่วยใช้เพื่อเป็นการขอบคุณที่บนบานขอความคุ้มครองจากผี บางท้องที่ทำพิธีขอขมาผีบรรพบุรุษที่เกรงว่าคนในสกุลอาจจะกระทำการล่วงเกินอันใดไปบ้างในระหว่างขวบปีที่ผ่านมา แม้ว่าจะให้ความสำคัญกับญาติข้างแม่ในแง่ของการนับถือผีและการเลือกดีมีอยู่ภายหลังสมรส กระนั้นผู้ที่นำมาประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับผีบรรพบุรุษโดยตรงและพิธีกรรมอื่น ๆ เป็นชายโดยส่วนใหญ่ การนับถือผีบรรพบุรุษเช่นนี้ที่จัดว่าอยู่ในระดับบุคคลกลุ่มสกุลต่าง ๆ แต่ในระบบความเชื่อระดับชุมชนก็ยังคงมีการนับถือผีหมู่บ้านอีกส่วนหนึ่ง

ขณะที่ในระดับชุมชนก็จะมีผีปู่ย่าของทั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านได้สร้างหอผีขึ้นตรงบริเวณใกล้กับวัด และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติยังเห็นได้จากการนับถือผีนา ผีไร่ ผีป่า ชาวชุมชนยังเชื่อว่า หมู่บ้านที่เขาอยู่อาศัยนั้นอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของพระภูมิเจ้าที่ หรือที่เรียกว่า "ผีหลวง" ธรรมดาแล้วจะมีการเซ่นผีหลวงเป็นประจำทุกปีในช่วงฤดูแล้งก่อนลงมือเพาะปลูกส่วนใหญ่จะตกอยู่ในระหว่างเดือนมีนาคม ดังนั้นก่อนที่ชาวบ้านจะเตรียมพื้นที่ทั้งการฟันไร่หรือเตรียมนา ก็จะทำพิธีไหว้ผีให้การผลิตุดมสมบูรณ์ และเมื่อเสร็จสิ้นจากการเก็บเกี่ยวก็จะทำพิธีเลี้ยงผีเป็นการขอบคุณ นอกจากนี้ยังมีการเซ่นผีหลวงในโอกาสอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะได้รับการแก้บนในกรณีต่าง ๆ อาทิ ขอให้งานประจำปีที่วัด งานกรฐินผ้าป่า งานกินฉลาก งานปอย ฯลฯ ที่จะจัดขึ้นนั้นดำเนินไปได้ด้วยดี ในระดับบุคคลนั้นพบว่าเมื่อจะประกอบภารใด ๆ ที่ไม่แน่ใจถึงผลลัพธ์ เช่น ขอให้ลูกหลานซึ่งเดินทางไปทำงานที่ต่าง ๆ ปลอดภัยจากภยันตรายทั้งปวง หลายคนมักขอให้ความป่วยไข้หรือภัยพิบัติที่กำลังเผชิญอยู่ทุเลาลง เมื่อจะแก้บนไม่ว่าจะเนื่องในโอกาสใด ๆ ก็ตามจะมี "เข้าจ้ำ" (คนทรง) เป็นผู้นำทำพิธีและติดต่อกับผีสาวเทวดา ในการเซ่นผีแต่ละครั้งนั้น กรรมการหมู่บ้านมีการเรียไรเงินจากชาวบ้านแต่ละหลังคาเรือน เพื่อใช้เป็นทุนซื้ออาหารเซ่นผีและเลี้ยงผู้ที่มาร่วมพิธีครั้งนั้น ในการติดต่อกับผีเพื่อถามปัญหาต่าง ๆ นั้น "เข้าจ้ำ" จะใช้ไม้ว่าเป็นเครื่องเสี้ยงทาย เพื่อหยั่งรู้ในเบื้องต้นว่าคำตอบที่ได้จากผีนั้นจะเป็นจริงตามที่คาดหวังมากน้อยเพียงไร ตัวอย่างเช่น ถามว่าปีนี้ฝนจะมากหรือน้อยถ้าจะมีฝนอุดมสมบูรณ์ก็ขอให้ไม่ว่าที่ทางจนสุดปลายแขนสองข้างนั้นมีขนาดยาวออกไป แต่ถ้าเสี้ยงทายแล้วปรากฏว่าไม่ว่านั้นสั้นลง ก็ให้เป็นที่รับรู้กันว่าปีนั้นจะมีฝนน้อย บางครั้งจะลองเสี้ยงทายถึง 3 คน เพื่อให้แน่ใจในคำตอบที่ได้รับ

หมอเมือง

บทบาทของหมอเมือง ในอดีตนั้น มีความสำคัญต่อชุมชนมาก เพราะหมอเมืองมิได้ทำหน้าที่แค่ให้ยี่ เลี้ยงยี่เท่านั้นในการทำไร่นา หรือให้ยี่ประจำปีเท่านั้น แต่จะเป็นผู้ทำพิธีกรรมแก่ชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งการพิธีสู่ขวัญ เมื่อยามลูกหลาน ชาวบ้านเจ็บป่วย หรือจะไปต่างแดน หรือกลับจากต่างแดน การทำพิธีสะเดาะเคราะห์ เมื่อเผชิญเคราะห์ร้าย โรคภัย การทำพิธีสืบชะตาต่ออายุคน อายุบ้าน การทำพิธีตัดแหกแยกสามี - ภรรยา เมื่อยามฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดตายจากกันไป และยังทำหน้าที่ดูโชคชะตาอีกด้วย นอกจากนี้หมอเมืองบางคนยังเชี่ยวชาญด้านสมุนไพรรักษาโรค หรือใช้เวทมนต์คาถาประกอบรักษาโรค การปราบผีโป่ง การคลอดบุตร ไปจนกระทั่งฝีกควาย หมอพื้นบ้านจึงมีสถานะเป็นผู้ทรงความรู้ เป็นปราชญ์ของชาวบ้านที่ชาวบ้านยกย่องและเกรงอกเกรงใจ

โดยแต่เดิมนั้นชาวบ้านจะมีความรู้เรื่องการรักษาโรคทั่วไปด้วยสมุนไพรใกล้บ้าน เช่น โรคหวัด ปวดเมื่อย ปวดท้อง ปวดหัว เป็นไข้ หรือบางคนถึงขั้นมีคาถาประจำตัวใช้ในการสманแผล แต่ถ้าเป็นโรคภัยแรงขึ้นมาไม่ว่าจะมีสาเหตุมาจากการเจ็บป่วยตามธรรมชาติ หรือโดนผีกระทำ โดนคุณไสย หมอเมือง หมดตำแย ซึ่งเป็นผู้ทรงความรู้ทั้งด้านเวทมนตร์ คาถา หรือสมุนไพรในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ จะเป็นที่พึ่งของชาวบ้านในยามทุกข์ยาก ซึ่งกระบวนการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านจะวางอยู่บนหลัก “ยาขอ หมอวาน” โดยไม่ได้มีการมองเป็นเรื่องอาชีพที่สร้างรายได้ แต่เป็นเรื่องของการช่วยเหลือจุนเจือ คำรักษาจึงเป็นการช่วยเหลือกันมากกว่าการเรียกร้องอย่างเป็นจริงจัง กระบวนการรักษาโรคของหมอเมืองดังกล่าว ยังเป็นการถ่ายทอดความรู้ด้านสมุนไพรทางอ้อมแก่คนไข้อีกด้วย เช่น หมอเมืองจะบ่งบอกต้นสมุนไพรให้มารับรักษาเอง ทำให้คนไข้ได้เรียนรู้การรักษาไปในตัว

ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญของชุมชน

ประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านใช้เชื่อมต่อระหว่างโลกทางสังคม กับโลกของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บนฐานความเชื่อที่ชาวบ้านมองว่า มนุษย์ ชุมชน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติล้วนเชื่อมโยงกัน ประเพณีโดยมากมักเป็นกิจกรรมสำคัญของชุมชนที่นี้ในรอบปีส่วนมากเป็นกิจกรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งชาวชุมชนในบ้านม่วงใหม่ยังยึดถือปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมทางพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น มีชาวชุมชนที่เป็นศรัทธาวัดม่วงใหม่ และวัดนาบึง ส่วนพิธีกรรม มักจะเป็นกิจกรรมที่เสริมในกระบวนการผลิต และเกี่ยวพันกับชีวิตตั้งแต่ต้นจนจบ ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักความมั่นคง

ด้านจิตใจในการทำภารกิจ และทางสังคม พิธีกรรมส่วนมากของชาวบ้านม่วงใหม่ จะเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับผี อันเป็นความเชื่อพื้นฐานดั้งเดิมของชุมชน ประเพณีและพิธีกรรมของชุมชนที่สำคัญมี

1) ประเพณีสงกรานต์ปีใหม่ โดยจะจัดขึ้นในเดือนเจ็ด (เดือนเมษายน) กิจกรรมเช่น การทำความสะอาดบ้านเรือน การรดน้ำพระ ผู้สูงอายุ และพ่อแม่ญาติพี่น้อง มีการขนทรายเข้าวัด เลี้ยงดูปู่เสื่อแก่ญาติสนิท มิตรสหาย

2) ประเพณีตานก๋วยสลาก โดยจะจัดขึ้นในวันเพ็ญเดือนสิบและสิ้นสุดในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านจะเตรียมจักตอกสานก๋วย ใส่เครื่องพิธีไปทำบุญที่วัด ประเพณีตานก๋วยสลาก นี้เป็นงานสนุกสนานรื่นเริงของชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากชุมชนได้รับเป็นเจ้าภาพจัดงานก๋วยสลาก ก็จะต้องเตรียมข้าวปลาอาหารไว้รองรับแขกหรืออย่างเต็มที่ ชาวบ้านอื่นที่เป็นญาติ หรือมิตรสหาย ก็จะมาร่วมกินกันตลอดวัน

นอกจากนี้ชุมชนบ้านม่วงใหม่ยังมีพิธีกรรมซึ่งมีรากฐานมาจากความเชื่อเรื่องผี และขยายไปสู่พุทธศาสนา โดยมีพิธีกรรมที่สำคัญดังนี้

1) พิธีเลี้ยงผีเรือน เพื่อรำลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว และเป็นการวิงวอน กล่าวคำขอขมาลาโทษในสิ่งที่อาจทำผิดจารีตไป การเลี้ยงผีเรือนจะกระทำในกลุ่มตระกูลสายแม่ โดยจะยึดทำที่บ้านผู้หญิงที่เป็นผู้อาวุโสในกลุ่มเครือญาติเดียวกัน เครื่องเช่น สังเวช เช่น หัวหมูต้ม ไก่ต้ม เหล้า กระทงใบตองใส่อาหารคาวหวาน ผลไม้ ดอกไม้ พิธีเลี้ยงผีเรือนจะทำในเดือน 6 ทุก 3 ปี

2) พิธีเลี้ยงผีเจ้านาย เป็นการเลี้ยงผีที่หอผี หอผีแห่งนี้ผีเจ้านายสิงสถิตอยู่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาและดูแลหมู่บ้าน การทำพิธีเลี้ยงผี เจ้านายจะกระทำทุก 3 ปี โดยต้องอาศัยความร่วมมือของคนทั้งชุมชน

3) พิธีเลี้ยงผีไร่หรือผีเจ้าที่ ก่อนที่ชาวบ้านจะไปถางป่าเหล่าทำไร่ จะต้องมีการทำพิธีเลี้ยง ผีไร่ เพื่อเป็นการขออนุญาต การทำพิธีจะใช้กรวยใบตองบรรจุข้าวปลาอาหาร พร้อมทั้งกรวยดอกไม้รูปเทียน และเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วก็จะมีการทำพิธีเลี้ยงผีอีกเพื่อเป็นการขอบคุณ มีเครื่องเช่น เช่น ไก่ต้ม 1 คู่ เหล้า 1 ขวด กรวยดอกไม้และกระทงใบตองใส่ข้าวปลา อาหาร พิธีเลี้ยงผีไร่จะทำในช่วงเดือนยี่ เดือนเกี้ยว และเดือนสาม โดยจะบนในเดือน 8 เดือน 9

4) พิธีเลี้ยงผีนา คล้ายกับเลี้ยงผีไร่ โดยจะทำก่อนทำนา และหลังเก็บเกี่ยว แต่จะมีการสแกนด้วย หลังจากที่ทำนเสร็จ จะมีการปลูกข้าวไว้ห่อมหนึ่งบริเวณมุมใดมุมหนึ่งของนา เมื่อต้นข้าวเริ่มเหลืองเก็บเกี่ยวได้ โดยนำไปมัดเป็นกำ และไปวางไว้บนไม้ไผ่ที่สานเป็นตะ และกับนำกระทงใบตองใส่ข้าวปลา อาหารไปวางไว้ หลังเก็บเกี่ยวเสร็จจะทำการตีข้าว และขนข้าวขึ้นยุ้ง และใส่ใบไม้ต่าง ๆ เข้าไปด้วย เช่น ใบขนุน ใบพุทรา เป็นต้น ข้าวมัดแรกก็นำไปใส่ยุ้ง ถือว่าเป็นการนำขวัญข้าวให้ไปอยู่ในยุ้ง

5) พิธีการทำศพ เป็นการจุนเจือ ร่วมมือกันระหว่างผู้คนในหมู่บ้าน ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เนื่องด้วยชีวิตที่แต่งงาน บวชนาคและงานศพ ฯลฯ นั้นแสดงให้เห็นถึงความร่วมมืออีกโอกาสหนึ่งตามธรรมเนียม เมื่อสมาชิกคนใดคนหนึ่งในครอบครัวตายไป แล้วหนึ่งคืนจะด้วยสาเหตุใดก็ตามเจ้าภาพงานก็จะทำ "เรือนทาน" หรือ "ห่อผ้า" เรือนทานจะปลูกสร้างเป็นบ้านหรือกระต๊อบเล็ก ๆ ขนาดกว้างยาว 1 ห้อง ส่วนการที่จะสร้างทำให้เรือนทานแน่นหนาถาวรมากน้อยเพียงไรทั้งนี้สุดแท้แต่ฐานะของผู้ตาย ภายในเรือนทานจะบรรจุสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ทั้งเครื่องอุปโภคบริโภคไว้อย่างครบถ้วน เช่น อาหารสดและอาหารแห้ง อาทิ ข้าวเหนียวที่นึ่งแล้วและกับข้าว นมกระป๋อง กล้วยสุก เมี่ยง หมาก พลู พริก หอม กระเทียม ข้าวเปลือกและข้าวสาร นอกจากนี้ก็ยังมีเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับกาย เครื่องสำอาง เครื่องเรือน เครื่องครัว ยานพาหนะต่าง ๆ เช่น จักรยานและจักรยานยนต์ อีกทั้งยังรวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ เมื่อเสร็จพิธีศพแล้วสิ่งของหลายอย่างในเรือนทานก็จะถวายวัดไปรวมทั้งตัวเรือนและทาน ซึ่งจะหรือไปปลูกในบริเวณสุสานหรือในบริเวณวัดเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว การจัดเตรียมเรือนทานทุกขั้นตอนนอกจากจะมีญาติพี่น้องแล้ว เพื่อนสนิทมิตรสหายและคนอื่น ๆ ในกลุ่มบ้านต่างจะมาช่วยกันอย่างเต็มที่จนงานสำเร็จลุล่วงไป ขณะที่ผู้ชายอาจจะวิ่งเต้นติดต่อเป็นธุระจัดแจงจัดทำประสาธ ผู้หญิงทั้งที่เป็นและไม่เป็นญาติจะคอยดูแลเรื่องข้าวปลาอาหารเลี้ยงพระ และแขกที่มา ผู้ที่มางานนอกจากจะช่วยแรง และเงินค่าฌาปนกิจศพมาช่วยอีกด้วย สำหรับเงินชว่นนอกเหนือจากที่ได้รับจากกลุ่มฌาปนกิจตามจำนวนสมาชิกของแต่ละครัวเรือนแล้ว ก็จะมีการบริจาคเงินเพิ่มเติมตามกำลังความสามารถของแต่ละครอบครัว

6) การรักษาโรค การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ที่ได้รับการรักษาก็อย่างไรยังไม่หาย หรือเจ็บป่วยชนิด "สามวันตีสี่วันไข้" ในอดีตก็อาจจะเรียกหาอาจารย์ หรือ "ต๊ะเจ้า" (พระสงฆ์) ที่มีความรู้ทางด้านไสยศาสตร์ ซึ่งพอจะตรวจโรคชะตาราசிให้แก่กันได้ ท่านผู้รู้เหล่านี้ก็จะให้จัดทำพิธีสืบชะตาอายุ หรือทำบุญทำทานอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้งบเกิดขวัญและกำลังใจ แม้ลูกอ่อนอาจจะไปหา "ที่นั่ง" (คนทรง) เพื่อให้เข้าทรง "ผีย่าหม้อหนึ่ง" (ผีประจำหม้อหนึ่งข้าว) จะได้พอรู้บ้างว่าลูกน้อยเจ็บป่วยด้วยสาเหตุใด ผู้คนที่อยู่ในตระกูลเดียวกันต่างก็จะร่วมแรงร่วมใจกันจัดข้าวของเครื่องใช้ที่จะนำไปไหว้ผีปู่ย่าตายายยัง "ตูปผี" ซึ่งอยู่ในบริเวณบ้านของผู้อาวุโสที่สุดในตระกูลนั้น การสู่ขวัญเนื่องในโอกาสใด ๆ ก็ตามทั้งหุงสู่ขวัญวัวควาย สู่ขวัญบ่าวสาวหรือสู่ขวัญเรือนเหล่านี้ อาจไม่ได้รับความอนุเคราะห์จากหมอขวัญงานนั้น ๆ ก็คงดำเนินไปไม่ได้

7) การแต่งงาน โดยทั่วไปแล้วการแต่งงานของชาวม่วงใหม่ทั้งในอดีต และปัจจุบันมักเป็นไปอย่างเรียบง่าย เมื่อหนุ่มสาวตกลงใจที่จะร่วมชีวิตด้วยกันก็จะจัดให้ผู้ใหญ่มาบอกกล่าวแก่ฝ่ายสาวให้ทราบถึงการตัดสินใจของลูก ตามธรรมเนียมเดิมนั้นนิยมที่จะให้ "สามเฒ่า เจ๊กแก่" เป็น

ผู้มาบอกกล่าวฝ่ายสาว กล่าวคือ ผู้ใหญ่ฝ่ายชายที่จะมาเจรจาในครั้งนี้เป็นชาย 3 คน และหญิง 7 คน เนื่องจากไม่มีการเรียกร้องสินสอดใด ๆ ตลอดจนเรือนหอหรือทรัพย์สินอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นการเฉพา ซึ่งในวันนัดหมายผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้อาวุโสฝ่ายสาวจำนวนหนึ่งจะจัดพาเข้าตอกดอกไม้ รูปเทียนพากันไปที่บ้านเจ้าบ่าวเพื่อสุขอเจ้าบ่าวให้มาเป็นชาย จากนั้นจึงจะพาตัวเจ้าบ่าวไปร่วมทำพิธีควรวะและรับพรจากปู่ย่าตายาย และร่วมรับประทานอาหารที่บ้านเจ้าสาว ส่วนหนึ่งในการแต่งงานจะทำพิธี “ไขว้ผี” ที่คู่บ่าวสาวจะต้องไปเซ่นไหว้มีบ้านผีเรือนซึ่งกันและกัน ฝ่ายหญิงจะบอกเล่าที่หิ้งผีบนเรือนของเจ้าบ่าวว่า ตั้งแต่บัดนี้ต่อไปตัวเองจะได้เข้ามาเป็นสมาชิกอีกคนหนึ่งของครอบครัว จึงขอให้ผีบรรพบุรุษได้รับรู้จะได้เข้านอกออกในหรือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งภายในบ้านแห่งนี้ได้โดยไม่ผิดผี ฝ่ายชายก็จะทำพิธีเซ่นไหว้ผีบ้านเจ้าสาวในลักษณะเดียวกัน แต่ถ้าหากคู่แต่งงานอยู่ในกลุ่มสกุลเดียวกัน ครอบครัวของฝ่ายสาวก็จะเป็นผู้เซ่นไหว้ผีแต่เพียงฝ่ายเดียว ไทยวนในถิ่นนี้ถือธรรมเนียมที่คู่สมรสจะเลือกที่จะอยู่ข้างฝ่ายหญิงภายหลังการแต่งงานแล้ว ทั้งคู่อยู่ช่วยทำมาหากินร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นปีหรือนานกว่านั้นที่คนทั้งสองพอจะมีฐานะขึ้นมาก็จะแยกตัวออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในละแวกบ้านเดิมของฝ่ายหญิง ฉะนั้นในกลุ่มบ้านหนึ่ง ๆ จึงมักแหวดล้อมไปด้วยบ้านเรือนของญาติพี่น้องผู้หญิงด้วยกัน เรือนเดิมของพ่อแม่ มักจะอยู่ตรงกลาง ส่วนข้างหน้าและข้างหลังหรือข้าง ๆ ทั้งซ้ายขวาจะเป็นเรือนของลูก ๆ กระนั้นก็มีคตินิยมอย่างหนึ่งที่จะไม่ให้ลูกคนรอง ๆ ปลูกเรือนอยู่เหนือเรือนของพี่ด้วยเชื่อว่าจะทำมาหากินไม่ขึ้นอย่างไรก็ตามหากว่าครอบครัวของฝ่ายชายขาดแคลนแรงงาน ระยะเวลาการอยู่ร่วมกับฝ่ายหญิงก็จะสั้นลง แต่ถ้าบังเอิญฝ่ายหญิงเป็นคนสุดท้อง หรือคนสุดท้ายของครอบครัวที่แต่งงาน คู่สมรสก็จะอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายหญิงตลอดไป โดยทั่วไปแล้วผู้ที่อยู่เลี้ยงดูพ่อแม่ยามแก่เฒ่าซึ่งอาจจะเป็นคนใดคนหนึ่งนอกเหนือจากที่กล่าวมามากจะเป็นผู้ได้รับบ้านเรือนพร้อมที่ดินเป็นมรดกอีกส่วนหนึ่ง นอกจากส่วนแบ่งที่นาที่ไร่ที่จะได้รับเหมือนกับพี่น้องคนอื่น ๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าหญิงวัยกลางคนขึ้นเป็นส่วนใหญ่แต่งงานกับคนในท้องถิ่น จึงยังคงอยู่ในหมวงศาคนาญาติ ขณะที่ในปัจจุบันรุ่นลูกหลานปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะแต่งงานออกไปอยู่กับสามียังถิ่นอื่น ประการหนึ่งเพราะได้รับการศึกษาสูงกว่ารุ่นพ่อแม่ การงานที่ทำจึงผลักดันให้ไปอยู่ที่อื่น และได้คู่ครองระหว่างที่ทำงานอยู่นั้น ยิ่งในระยะหลังที่สมาชิกชุมชนม่วงใหม่ได้ติดต่อกับสังคมภายนอกมากยิ่งขึ้น มีสมาชิกในชุมชนไปทำงานต่างถิ่น แต่ผู้ที่ยังคงประกอบกิจการเกษตรกรรมทั้งชาย และหญิงส่วนใหญ่ ยังคงแต่งงานกับคนในท้องถิ่น

โดยประเพณีต่าง ๆ ในชุมชนมีขั้นตอนในการเตรียม และการดำเนินงานคล้ายคลึงกันกับประเพณีที่พบเห็นกันอยู่ในภาคเหนือ นอกจากประเพณีข้างต้นแล้ว ยังมีธรรมเนียมพื้นบ้านอีกหลายอย่าง เช่น การประกอบพิธีสืบชะตาต่ออายุ การสูขวัญในโอกาส และเทศกาลต่าง ๆ งาน

ปอย ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ และทำบุญร้อยวัน ฯลฯ มีการขับชออันเป็นการละเล่นพื้นบ้านอย่างหนึ่ง คณะชอในชุมชนจะมีทั้งชายหญิง โดยการขับชอจะใช้คนประมาณ 7-8 คน ร้องตอบโต้กันในลักษณะ ซักถามกัน ส่วนเนื้อหาของเรื่องที่จะขับก็สุดแต่โอกาสที่มาแสดง เช่น ชองานปอย (บวชนาค) ก็อาจจะอบรมสังฆอนาคเจกเช่นเดียวกับการทำขวัญนาคในภาคกลาง ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมดังกล่าวมีส่วนอย่างสำคัญในการเชื่อมโยงและทำให้คนในชุมชนมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น ประกอบกับระบบความเชื่อในศาสนาพุทธ และเรื่องผีของชุมชนเป็นกลไกหลักในการดำเนินชีวิตถึงแม้ว่าสภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปเช่นไร แต่ระบบความคิดความเชื่อดังกล่าวก็ยังคงอยู่

วัฒนธรรมประเพณี ถือว่าเป็นกลไกหลักที่ทำให้คนในชุมชนมาทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง และเป็นกิจกรรมที่ชุมชนให้ความสำคัญมาก เช่น ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า ประเพณีสงกรานต์ นอกจากนี้แล้ว บ้านม่วงใหม่ ยังมีภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญ และได้มีการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น คำว จ้อย สะล้อ ชอ ปีน นอกจากนี้ก็มีภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรม เช่น มีการทอผ้า การตีมีด และการทำกระดาษสา เป็นต้น โดยมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าว ให้แก่เยาวชนรุ่นหลัง

ความร่วมมือของชุมชนในโอกาสต่าง ๆ

ในการทำนานั้นชาวบ้านยังมีการ ลงแรง “ลงแขก” ตอนเก็บเกี่ยวข้าวและนำผลผลิตเข้าไปเก็บยังยุ้งฉางมากกว่าในเวลาอื่น ทั้งนี้ก็เพราะผู้ที่มาช่วยงานมักเป็นญาติฝ่ายพ่อ ฝ่ายแม่ และเป็นเพื่อนบ้าน ซึ่งอาจจะมีความว่างด้วยเก็บเกี่ยวผลผลิตของตนเรียบร้อยแล้ว หรือไม่ข้าวในนาของตนก็ยังไม่สุกแก่ที่จะให้เกี่ยวได้ ก็จะร่วมกันทำงานเป็นกลุ่ม ๆ ทั้งเก็บเกี่ยว ขนพ่อนข้าวที่ตากแห้งในนามากองรวมยังลานนวด บ้างก็ตีข้าว (ฟาดกำข้าวบนแป้นไม้เพื่อให้เมล็ดหลุดจากรวง) ที่โยนข้าวก็โยนไป คนที่ล้อมวงคอยอยู่ข้าง ๆ ก็เตรียมพัดโบกวีเพื่อแยกฝุ่นผง ออกจากเมล็ดข้าวในกองที่อยู่ตรงกลาง ทำการงานในนี้เสร็จก็เคลื่อนย้ายช่วยรายอื่นต่อไป ขณะที่ในตอนต้นฤดูเพาะปลูก จึงไม่ค่อยมีการ “เอามือ” กันในมากนัก เพราะต่างคนต่างมักจะเร่งให้เสร็จทันกับฤดูกาลก่อนที่จะหมดฝน ถ้าไม่รีบดำนาให้เสร็จและบังเอิญฝนทิ้งช่วง น้ำในนาอาจจะแห้งอีกทั้งกล้าที่ตกไว้ อาจจะแคะแกรนแห้งเจาตายไปเปล่า ๆ แต่อย่างไรก็ตามชาวนาในชุมชนมักปลูกทั้งข้าวพันธุ์เบา กลางและหนักซึ่งให้ผลผลิตเก็บเกี่ยวต่างระยะเวลากันจึงช่วยให้พอมีเวลาว่างที่จะเอื้อเฟื้อกันและกันได้ ผลผลิตข้าวที่ปลูกได้ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะเก็บไว้บริโภคเองในครัวเรือน โดยจะปลูกให้พอกินในแต่ละปี และหากเหลือก็จะเก็บไปถึงปีต่อไป และหากประสบปัญหา เช่น ภัยแล้ง ชาวบ้านก็จะใช้ระบบการแบ่งปันกัน และแลกเปลี่ยนสินค้ากัน

“เราอยู่กันแบบพี่น้อง ใครจะทำมาหากินแบบไหนก็ปล่อยกันไปตามสบาย มีงานมีอะไร ก็ช่วยกันทุกอย่าง หนานา หน้าเกี้ยว คนในคุ้ม ในหมวดบ้านเขาจะรู้กันว่าของใครก่อนใครหลัง ก็ มาช่วยกัน”

“ข้าวนี้ ปลูกไว้เก็บกินเอง ไม่ค่อยเหลือขาย นอกจากเจ้านี้ไม่พอกิน มาขอซื้อ ขอแลก ก็ แบ่ง ๆ กันไป ไม่ใช่เหมือนข้าวโพด เทขายเค้าแก่ได้อย่างเดียว”

“บางปี เราพอ บางปีเราไม่พอ ก็ได้แบ่ง ๆ กันไปเยี่ยมมาก่อนบ้าง พอปีหน้า เราได้ เรายัง ค่อยใช้เขา”

การร่วมมือช่วยเหลือกันมิได้มีแต่เฉพาะโอกาสต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นเท่านั้น แต่ยังมี การงานอีกหลายอย่างที่ต้องการความร่วมมือจากคนหมู่มาก และถ้าจะพิจารณากันจากประวัติชุมชน แล้วก็จะเห็นได้ว่าการสร้างหมู่บ้านให้พัฒนาขึ้นมาอย่างที่ทุกวันนี้ ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดสร้าง ซ่อมแซม สิ่งสาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น ถนนภายในหมู่บ้าน ปอน้ำ เหมืองฝาย ตลอดจนสะพานข้ามลำน้ำ

“อย่างช่วงน้ำมันแรง ฝายตรงนี้ พัง เราเรียกให้มาช่วยกัน ซ่อม สร้างให้มันเหมือนเดิม เพราะยังเราก็ได้อยู่ได้กินเพราะฝายนี้ ที่จริงเราแบ่งเขตกันรับผิดชอบกัน อย่างหมวด 2 นี้ใกล้ฝายก็ ต้องรับผิดชอบดูแล แต่ถ้ามันมีปัญหาไร ไม่ไหวยังไงเราก็ต้องมาช่วยกัน”

การเสียสละทั้งทรัพย์สินและแรงงานเพื่อทำนุบำรุง ซ่อมแซม และสร้างวัดวาอาราม สาธารณประโยชน์ของชุมชนให้ได้เป็นที่ทำกิจกรรมร่วมกัน ก็เป็นหนึ่งในกิจกรรมและเป็นวิถีชีวิต ของชุมชน บริเวณกำแพง วัด จะพบรายนามของผู้บริจาคทรัพย์สินซึ่งได้รับจดบันทึกไว้ ไม่ว่าจะ มากน้อยเท่าไร นอกจากนี้ตามผนัง กำแพง เสา ได้ฐานพระพุทธรูปตลอดจนตามภาชนะเครื่องใช้ ต่าง ๆ ในวัดเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความกลมเกลียวกันของผู้คนในชุมชนได้ส่วนหนึ่ง ในการรักษา บรรทัดฐาน และวิถีชีวิตแต่เดิมนั้น ผู้นำในชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวแทนของรัฐ และเป็น ผู้นำตามธรรมชาติทำหน้าที่ดูแลและรักษาระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อให้ลูกบ้านได้ถือปฏิบัติ โดยไม่ได้กำหนดไปเป็นลายลักษณ์อักษร และในหลาย ๆ โอกาสความสงบเรียบร้อยของชุมชนก็ เกิดจากการพร้อมใจกันยอมรับในกติกาต่าง ๆ ซึ่งมีผลไปถึงการควบคุมทางสังคมที่ชุมชนควบคุม กันเองด้วยเช่นกัน อาทิ ตัวอย่างในข้อตกลงที่ระบุกันไว้ว่าห้ามดื่มสุราในงานศพ ถ้าผู้ใดฝ่าฝืน โดยมีพยานยืนยันว่าเจ้าภาพเป็นผู้จัดหาสุรามาให้ ชาวบ้านจะไม่ให้เงินช่วยค่าฌาปนกิจดังกล่าวข้างต้น

ช่วงเวลาที่ผ่านมาชุมชนบ้านม่วงใหม่มีการต่อยอดจากอดีตของการเป็นความชุมชน เกษตรกรรม บนฐานความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนในลักษณะของเครือญาติ และความเป็นคนเมือง ด้วยกัน และโดยวิถีการผลิตที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยกัน บนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งแหล่งน้ำ ที่ดิน และป่าไม้บริเวณใกล้เคียง ซึ่งชุมชนสามารถใช้ ให้เกิดประโยชน์ในการผลิต และดำเนินวิถีชีวิตอย่างเต็มที่สอดคล้องสัมพันธ์ไปกับธรรมชาติ

ดังกล่าว ทำให้มีการสังสมภูมิปัญญา การจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันของชุมชน ก่อเกิดเป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับธรรมชาติ สะท้อนออกมาเป็นวิถีชีวิตที่เอื้ออาทรต่อกัน และการรู้จักต่างตอบแทน และแลกเปลี่ยนกันในรูปแบบของแรงงานและสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ นอกจากฐานทางทรัพยากรที่มากพอสำหรับการดำรงชีพแบบพอเพียงโดยไม่เดือดร้อน ยังมีภูมิปัญญาพื้นบ้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การทอผ้า การตีมีด การทำกระดาษสา หมอพื้นบ้าน แสดงให้เห็นความสามารถในการพึ่งตนเองได้เกือบทุกอย่าง โดยไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก

การเป็นสังคมเครือญาติที่มี "ระบบอาวุโส" กำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับคนในชุมชน เป็นแนวปฏิบัติระหว่างผู้น้อยและผู้ใหญ่ พิจารณาได้จากการผลิตซ้ำด้วยชนบประเพณีที่หลากหลาย อาทิ ประเพณีสงกรานต์ ที่ยังคงเข้มข้น ผู้อาวุโสที่มีความรู้ความสามารถ ยังคงได้รับการเคารพยกย่อง แม้แปรเปลี่ยนเนื้อหาจากวิถีการผลิตที่ส่งให้รูปแบบความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไป อย่างเช่น มีผู้อ่อนอาวุโสที่ออกจากชุมชนไปประกอบอาชีพที่อื่น ประเพณีสงกรานต์ก็ยังคงเป็นการย้ำสายสัมพันธ์ทางสังคมที่ยังคงอยู่ "ระบบเครือญาติ" ที่ทำให้คนในชุมชนมีความใกล้ชิดสนิทสนม เกื้อกูลกัน มีความเอื้ออาทร มีความสามัคคีทำให้สามารถร่วมใช้ประโยชน์จากพื้นที่ และกำหนดกิจกรรมในวิถีชีวิต มีความสัมพันธ์ในรูปแบบพี่น้อง แลกเปลี่ยนและตอบแทนกันพึ่งพาอาศัยกัน ไว้เนื้อเชื่อใจระหว่างกัน อีกทั้งความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา การมีชนบประเพณี ความเชื่อเรื่องผี ให้ความเคารพกับผีบรรพบุรุษ และความคิดความเชื่อ ที่มีเนื้อหาในการกำหนดแนวทางปฏิบัติของคนในชุมชน สามารถบ่งชี้ถึงการมีอยู่ขององค์ประกอบภายในของชุมชนที่เป็นทุนทางสังคม

รวมทั้งการชุมชนมีผู้นำทั้งที่เป็นทางการ และผู้นำทางธรรมชาติของชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณธรรมกำกับในการดำเนินชีวิต มีความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งเป็นแบบแผนปฏิบัติที่ทำให้ชาวบ้านเคารพนับถือ ผู้นำจึงเป็นเสมือนเสาหลักของชุมชน อีกทั้งยังดำเนินชีวิตในวิถีการผลิตแบบเดียวกับคนในชุมชน ทำให้มีปฏิสัมพันธ์ เข้าใจความทุกข์ร้อน รวมทุกข์ร่วมสุขกับคนในชุมชน ชาวบ้านจึงให้ความเคารพนับถือและยึดถือเป็นที่ยึดของชาวบ้านได้ ทำให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเป็นไปด้วยดี เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความไว้วางใจ (Trust) ผู้นำในชุมชนเพราะเชื่อว่าจะนำพาไปสู่ในสิ่งที่ดี ๆ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เป็นการสนับสนุนระบบการผลิตของชุมชนให้เป็นไปด้วยดีจากองค์ประกอบภายในชุมชน เป็นทุนทางสังคมที่เอื้อให้เกิดพลังทางสังคมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนได้

การเปลี่ยนแปลงของชุมชน และการเกิดขึ้นของปัญหาสุขภาพจิต

จากอดีตที่ชุมชนบ้านม่วงใหม่สามารถพึ่งตนเองได้เป็นเพราะโครงสร้างของชุมชนที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีวิถีการผลิตการดำรงชีพ และระบบสังคมวัฒนธรรมที่มีความสมดุล สอดคล้อง พึ่งพาธรรมชาติ ทรัพยากรในชุมชนสามารถตอบสนองความต้องการของผู้คนในชุมชนได้อย่างพอเพียง แต่เมื่อโครงสร้างของชุมชนหมู่บ้าน และระบบต่าง ๆ เหล่านี้เกิดการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นผลจากการเข้ามาเพื่อพัฒนาความเป็นเมืองของภาครัฐ และการเข้ามาของระบบทุนนิยมรวมถึงวัฒนธรรมจากภายนอกตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ความไม่สมดุลและความไม่พอเพียงภายในชุมชนก็เริ่มเกิดขึ้น และได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ความรู้สึกผูกพันใกล้ชิดสนิทสนมกันฉันญาติพี่น้อง เป็นเครือญาติก็เริ่มลดน้อยถอยลงไป วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ค่านิยม รวมถึงระบบคิดของผู้คนในชุมชน จากเดิมที่เคยตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักทางพระพุทธศาสนา เศรษฐกิจก็เปลี่ยนแปลงไป ชุมชนเองเริ่มมีการพึ่งพาสิ่งต่าง ๆ จากภายนอกเป็นหลักมากกว่าพึ่งพาหรือใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนของตนเอง อาทิ อาหาร พืชพันธ์ เป็นผลทำให้ชุมชนเริ่มอ่อนแอลงและไม่สามารถพึ่งตนเองได้ตามลำดับ ซึ่งภาพของการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในภาพกว้างมีดังนี้

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

ฐานทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ แหล่งน้ำ และที่ดินซึ่งเป็นแหล่งพึ่งพาของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ หลายด้าน เช่น อาหารการกิน ยารักษาโรค เครื่องใช้ไม้สอย รวมถึงเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์และเพียงพอ เพราะการใช้ทรัพยากรของชาวบ้านอยู่บนพื้นฐานของการเคารพ นอบน้อมต่อธรรมชาติในฐานะเป็นผู้ให้ชีวิต และป่าไม้ แหล่งน้ำจะมี ผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้ชาวบ้านต้องให้ความยำเกรง แต่ภายหลังเมื่อชุมชนมีการขยายตัวขึ้นมาก จำนวนผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเพิ่มมากขึ้น และแม้พื้นที่บริเวณตำบลนาบึงส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบ ที่ใช้ในการทำการเกษตรมาแต่ดั้งเดิม ไม่ได้อยู่ในพื้นที่การให้สัมปทานป่าไม้ที่เป็นสาเหตุที่ทำให้มีการทำลายป่าในเขตจังหวัดน่านอย่างรุนแรงในช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 แต่จากการที่หน่วยงานภาครัฐได้เริ่มเข้ามามีบทบาทการพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องไฟฟ้า ประปา รวมถึงถนนหนทางตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้งการส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวโพด ยาสูบ ทรัพยากรธรรมชาติหลายอย่างของชุมชนก็ได้ถูกทำลายไป ป่าไม้

ต้นน้ำ และป่าไม้ในชุมชนซึ่งเคยอุดมสมบูรณ์ก็ถูกโค่นตัดทำลายเพื่อขยายเป็นพื้นที่ทางการเกษตร ในขณะที่ชาวบ้านที่ยากจนที่ไม่สามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกได้เนื่องจากไม่มีที่ทำกิน จึงจำเป็นต้องแสวงหารายได้โดยการตัดไม้ เพื่อทำเป็นฟืนส่งโรงบ่มยาสูบ เป็นการเร่งทำให้ป่าไม้ในชุมชนมีจำนวนลดลง

“บนโน้น (บนเขา) เราไม่คิดหรอกว่าจะเป็นอย่างนี้ เพราะตั้งแต่เด็ก เราไปตัดไม้มาต่อให้ตัดมาใช้ทุกบ้านก็รับรองได้ยังไงไม่หมด แต่พอลองถางปลูกข้าวโพด คนนี้ปลูกตรงนั้น ปลูกตรงนี้ ป่ามันหมดได้จริง ๆ”

“เมื่อก่อนเดินเข้าไป ไม้เต็มไปหมด จะเอาหน่อ จะเอาฝัก มีให้เก็บกินไม่เคยได้ใช้เงินไม่ต้องซื้อ อยากกินปลา ก็โน้น ไปเอาในน้ำ เรามีอาหารสมบูรณ์ทุกอย่าง เดียวนี้เหรอดต้องซื้อเอง”

นอกจากนี้การพัฒนาดังกล่าวทำให้แหล่งน้ำซึ่งเคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำนานาชนิด ก็เริ่มถูกทำลายหรือปนเปื้อนด้วยสารเคมีที่ชาวบ้านใช้ในกิจกรรมการเกษตร และการกำจัดวัชพืช หรือสัตว์ที่เป็นศัตรูพืชหอยเชอรี่ ในนาข้าว ไร่ข้าวโพด ถั่วเหลือง ผลจากการใช้สารเคมีนี้ นอกจากสัตว์น้ำจะไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ และมีจำนวนลดลง ขณะที่ชาวบ้านเองเมื่อได้รับการบอกเล่าจากสื่อสารมวลชนต่าง ๆ ก็ไม่ค่อยกล้าใช้น้ำ เพื่อการอุปโภคบริโภคได้เหมือนอย่างที่เป็นมาในอดีตแล้ว แหล่งอาหารตามธรรมชาติที่เคยมีอยู่ก็เริ่มลดน้อยไปด้วย ที่ดินสาธารณะจากที่เคยมีอยู่อย่างพอเพียงเพื่อให้ชาวบ้านได้ทำกิจกรรม การผลิตร่วมกันบางอย่างร่วมกันทุกคนต่างก็จับจองเอาเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองไปทั้งหมด แม้แต่ความจำเป็นของชุมชนบางอย่างที่ต้องอาศัยที่ดินสาธารณะ หรือที่ดินของชาวบ้านร่วมด้วยช่วยกันในการทำหรือสร้างขึ้นมา เมื่อมีระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินเกิดขึ้นแล้ว ความจำเป็นดังกล่าวมานี้ก็เป็นไปได้ยากมากยิ่งขึ้น

ผลของการเปลี่ยนแปลงในชุมชนที่มีผลต่อทรัพยากรธรรมชาติ ที่ทำให้ป่าไม้ลดจำนวนลง โดยเฉพาะในพื้นที่ตำบลอื่นที่เป็นต้นน้ำ ทำให้เกิดความแห้งแล้ง และบางปีที่ประสบภัยแล้งจึงสร้างผลกระทบให้กับชาวบ้านที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร ทำนาข้าว และข้าวไร่ เป็นหลัก มีผลผลิตการเกษตรลดต่ำลง มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการยังชีพ และภายหลังประมาณช่วง ปี พ.ศ. 2518 เมื่อมีการส่งเสริมการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ซึ่งมีราคาดีกว่าการทำนา และการปลูกข้าวไร่ ทำให้ชาวบ้านยิ่งขยายพื้นที่การปลูกข้าวโพด เพราะการปลูกข้าวโพดจำเป็นต้องใช้พื้นที่มาก ซึ่งการปลูกพืชประเภทข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชุมชนอย่างเห็นได้ชัดเจนจากการปลูกข้าวเพื่อการยังชีพในครัวเรือนให้มีข้าวกินเพียงพอในรอบปี เป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งชาวบ้านเองไม่สามารถนำมาบริโภคในครัวเรือนได้ต้องนำไปขายเพื่อนำเงินไปซื้อข้าวเพื่อการบริโภค

การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และการเข้ามาของระบบทุนนิยมดังกล่าวแล้วนั้น ก่อให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบการตลาดแล้วเพิ่มความรุนแรงขึ้นกลายเป็นเศรษฐกิจทุนนิยมรุกรานชุมชนมากยิ่งขึ้น การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบการตลาดและระบบทุนนิยมนี้ ส่งผลกระทบต่อการทำงานของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิต จากการผลิตแบบพออยู่พอกินไปเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ซึ่งการผลิตเพื่อขายนั้นต้องการ การผลิตจำนวนมาก ๆ ในพื้นที่การเกษตรขนาดใหญ่กว่าการเพาะปลูกเพื่อการยังชีพที่ใช้พื้นที่เพียงไม่มากนักต่อหนึ่งครอบครัว ให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อม การบุกรุกพื้นที่ป่า และที่สำคัญวิธีการผลิตที่มุ่งปลูกพืชเพียงไม่กี่ชนิด เพื่อให้ได้ปริมาณมาก ชาวบ้านจำเป็นต้องลดหรือเลิกการผลิตพืชผลหลากหลายชนิดที่เคยเลี้ยงตัวเองได้ในการยังชีพหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยว (Mono-crop) ทำให้ความสามารถในการพึ่งตัวเองของชาวบ้านลดลงตามไปด้วย ซึ่งระบบการผลิตของชาวบ้านม่วงใหม่นี้จากที่เคยทำการเกษตรแบบพอเพียง ผสมผสานไม่ทำลายธรรมชาติ ปลูกพืชผลเพื่อการบริโภคภายในชุมชนของตนเองเป็นหลักเหลือจากนั้นจึงขายก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจที่มีเป้าหมายมุ่งให้ได้ผลผลิตสูงสุด ซึ่งผู้คนในชุมชนไม่สามารถกินได้มาแทนที่ เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น โดยตัวการสำคัญประการหนึ่งก็คือการส่งเสริมจากภาครัฐ ในกรณีของบ้านม่วงใหม่และชุมชนใกล้เคียงได้รับการสนับสนุน จาก ธกส. ซึ่งได้เข้ามาให้คำแนะนำในการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต และเป็นผู้สนับสนุนสินเชื่อ ทำให้ชาวบ้านที่ยังไม่มั่นใจในระยะแรก ตัดสินใจหันมาปลูกข้าวโพด โดยระยะแรกนั้นชาวบ้านต่างเห็นว่าชุมชนอื่นที่ปลูกข้าวโพดแล้วได้ผลดี จึงเริ่มปลูกกันมากขึ้นเรื่อย ๆ

จากจุดเปลี่ยนตรงนี้เป็นจุดล่มสลายของโครงสร้างชุมชนหมู่บ้านม่วงใหม่ประการหนึ่ง เพราะพื้นที่สำหรับปลูกพืชหมุนเวียนไว้บริโภคในครัวเรือนเหมือนในอดีตลดน้อยลง ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อชาวบ้านผลิตสินค้าเพื่อขายตลาดมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ผูกพันกับตลาดจนเกิดการพึ่งพิงตลาดมากขึ้นเรื่อย ๆ จนเคยชินกับระบบการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา การซื้อหา จับจ่ายใช้สอย โดยการปลูกพืชเศรษฐกิจในมุมมองของชาวบ้านเห็นว่าปลูกแล้วได้เห็นเงินเป็นกอบเป็นกำ ขณะที่ปลูกข้าวจะได้เพียงการบริโภคในครัวเรือน แม้เหลือขายก็ไม่ได้จำนวนเงินที่มากนัก ส่งผลต่อค่านิยมพฤติกรรมบริโภคที่ใช้เงินตราจับจ่ายใช้สอย แม้แต่ข้าว อาหารเพื่อการบริโภคก็เริ่มต้องซื้อกิน การปลูกพืชเศรษฐกิจของบ้านม่วงใหม่เผชิญกับการผันผวนของราคาผลผลิต ในยามที่ราคาผลผลิตสูงขึ้น ชาวบ้านก็ได้ประโยชน์ และนำเงินไปซื้อสิ่งของอำนวยความสะดวก ที่วี ตู้เย็น รถมอเตอร์ไซด์ จนไปถึงรถปิคอัพ

“ดูได้เลยปีไหนราคาข้าวโพดดี ไม่ต้องดูอื่นไกล หลังคาบ้านจากมุงสังกะสี เปลี่ยนเป็นหลังคากระเบื้องกันหมด ชาววัง เขียววัง รถเครื่องขับกันให้คึก”

แต่เมื่อราคาผลผลิตตกต่ำชาวบ้านก็ได้รับผลกระทบในทางตรงกันข้าม คือ รายได้ตกต่ำ ขาดทุนและเป็นหนี้เป็นสินในที่สุด ในขณะที่ราคาปัจจัยการผลิต อย่างเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ต่างยังคงสูงขึ้นเรื่อย ๆ ชาวบ้านก็ต้องขาดทุนมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่นเดียวกัน ซึ่งผิดกับการผลิตเพื่อยังชีพในสมัยก่อนที่แม้จะไม่มีรายได้เป็นตัวเงิน และไม่ทำให้ร่ำรวยได้ แต่ชาวบ้านก็สามารถพึ่งตนเองหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ โดยไม่ต้องคอยรับผลจากความผันผวนของราคาผลผลิตในระบบตลาด ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากปัญหานี้สินที่มาจาก วิธีการผลิต และวิถีชีวิตแบบใหม่นี้ มีผลทำให้ชาวบ้านยากจนลงกว่าเดิม และบางรายประสบปัญหาสูญเสียที่ดินทำกินให้แก่นายทุน เนื่องจากไม่สามารถถ่วงถอนที่ดินที่จำนองไว้กับนายทุนได้ เป็นการซ้ำเติมปัญหาให้กับชาวบ้านดังกล่าวมากขึ้นเนื่องจากในรายที่เลิกปลูกข้าวจะยิ่งลำบากมากขึ้น เพราะกลายเป็นที่ไม่มีข้าวเก็บไว้กิน ซึ่งผู้อาวุโสในชุมชนได้สะท้อนว่าในอดีตที่ชาวบ้านไม่เคยมีหนี้สิน ในแต่ละวันแทบไม่ได้ใช้เงิน จนเมื่อมาเริ่มปลูกข้าวโพดก็เริ่มมีหนี้กัน นอกจากนี้การมีหนี้สินเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องดิ้นรนเรื่องการค้าขายของตนเองเพิ่มมากขึ้นไปอีกกล่าวคือ คิดหาวิธีการเพิ่มผลผลิตเพื่อจำหน่ายซึ่งเป็นการเพิ่มการลงทุน เพราะระบบการผลิตแบบใหม่ต้องมีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงและสารเคมีต่าง ๆ มากมาย ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยี โดยเฉพาะปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงเป็นต้นเหล่านี้ต้องรับเข้ามาจากภายนอกเป็นส่วนใหญ่และมีราคาแพงมาก ชาวบ้านไม่มีเงินลงทุนที่มากพอต้องกู้เงินจากภายนอกซื้อโดยเสียค่าดอกเบี้ยสูง ทำให้ต้องมีการพึ่งพาอาศัยภายนอกเป็นหลักไม่สามารถพึ่งตัวเองได้เลย ภูมิปัญญาในการเลือกพันธ์พืชพื้นเมืองเพื่อมาปลูกไว้บริโภค ไม่สามารถนำมาใช้ได้กับระบบการผลิตแบบใหม่ที่ต้องซื้อเมล็ดพันธ์จากบริษัทมาปลูก

การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการทำนา มาเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัยต่าง ๆ จากภายนอกเป็นหลักแล้ว ชาวบ้านในชุมชนบ้านม่วงใหม่บางคนยังได้เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตแบบดั้งเดิมของตนเอง แล้วเข้ามาสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างสิ้นเชิง คือเปลี่ยนแปลงจากการทำนา มาเป็นการเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ แม้กระทั่งเพาะเห็ดเพื่อจำหน่าย ซึ่งมีความจำเป็นต้องอาศัยวิทยาการความรู้ เทคโนโลยี รวมถึงวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ จากภายนอกเป็นหลักเพิ่มมากขึ้นอีก ยิ่งทำให้ชาวบ้านในชุมชนไม่สามารถพึ่งพาอาศัยหรือแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนกันในด้านแรงงาน ความรู้ และภูมิปัญญาดั้งเดิมได้อีกต่อไป จึงส่งผลให้ความสัมพันธ์ของผู้ในชุมชนลดน้อยลง ต่างคนก็ต่างทำอาชีพของตนเองเป็นหลัก การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันน้อยลง เพราะเวลาว่างของแต่ละคนก็หมดไปกับการประกอบอาชีพของแต่ละคน กิจกรรมที่ต้องทำร่วมกันบางอย่างก็เริ่มลดลงไปเรื่อย ๆ ความเป็นชุมชนจึงเริ่มอ่อนแอลง มีผลทำให้ความสัมพันธ์ของผู้คน ความเอื้ออาทร ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่เคยมี ก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรม

วัฒนธรรมจากภายนอกหรือวัฒนธรรมตะวันตกที่เริ่มแพร่เข้ามาสู่ชุมชน ซึ่งกระแสวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลและส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงมากที่สุด ได้แก่ วัฒนธรรมแบบทุนนิยมหรือวัฒนธรรมบริโภคนิยม ซึ่งนอกจากทำลายการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชนแล้ว หากยังสร้างระบบวัฒนธรรมใหม่ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างมากอีกด้วย กล่าวคือ จากเดิมที่ชุมชนดั้งเดิมชาวบ้านอยู่อาศัยกันอย่างสันติสุข วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเดิมเปี่ยมด้วยความสงบสุข ไร้ซึ่งความขัดแย้งอย่างรุนแรง มีความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันดำรงชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะชุมชนไม่ใช่เพียงแต่สามารถพึ่งตนเองได้เท่านั้น ชุมชนยังมีความสัมพันธ์ในรูปแบบของเครือญาติ และระบบอาวุโสคือเคารพเชื่อฟังผู้หลักผู้ใหญ่ ผู้คนในชุมชนจึงมีแต่ความรักใคร่ สามัคคี นับถือกันหมดทุกคน ทำให้ชุมชนปราศจากการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน มีแต่ความอบอุ่นเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน นอกจากนั้นค่านิยมในการบริโภคของชุมชนที่มีความพอดีพอประมาณ ไม่ฟุ่มเฟือย ก็เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนไม่มีความโลภ หรือความมักมากแล้วเผาผลาญทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยประกอบกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเป็นผลทำให้ผู้คนในชุมชนมีความเคารพนับถือต่อสิ่งศักดิ์ที่อยู่ในธรรมชาติ เกิดความยำเกรงและบริโภคทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนอย่างพอเหมาะพอควร คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งแฝงอยู่ในแบบแผนการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ของผู้คนในชุมชนเหล่านี้ ได้ถูกทำลายไปเกือบหมดสิ้นเมื่อวัฒนธรรมบริโภคนิยมได้เข้ามา เกิดเป็นค่านิยมแบบที่ทำให้ชาวบ้านมุ่งแสวงหาประโยชน์ใส่ตน มุ่งกอบโกยแสวงหากำไร ได้ผลักดันให้ผู้คนในชุมชนเกิดการแก่งแย่ง ชิงดีชิงเด่น เหาวัดเอาเปรียบกัน ทำให้การเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันถดถอยลงไปเรื่อย ๆ ผู้คนในชุมชนต่างมุ่งสะสมเงินทองและความมั่งคั่งจนละเลยคุณค่าทางจิตวิญญาณ คุณค่าของการดำรงชีวิต ไปให้ความสำคัญกับวัตถุสิ่งของและทรัพย์สินเงินทองต่าง ๆ มากกว่า ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนที่เคยรักสงบ อยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกันฉันทัตถิที่นั่นเองก็เปลี่ยนแปลงไปผู้คนต้องดิ้นรนทำมาหากินเพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้ตามระบบวัฒนธรรม และวิถีชีวิตแบบทุนนิยมนี้ จึงจำเป็นต้องทำงานให้หนักมากยิ่งขึ้นทั้งงานที่เป็นการประกอบอาชีพของตนเองและต้องออกไปหางานทำภายนอกชุมชน ไม่มีเวลาว่างมากพอที่จะมาปฏิสัมพันธ์กันเหมือนแต่ก่อน ยิ่งไปกว่านั้น แม้แต่สมาชิกในครอบครัวของตัวเองบางคนก็ไม่มีเวลาที่จะดูแล อันเป็นผลมาจากโครงสร้างชุมชนและระบบของหมู่บ้านที่เปลี่ยนแปลงไป และการที่ผู้คนในชุมชนหันมาเน้นความร่ำรวยเรื่องเงินทอง

มากกว่าความสัมพันธ์ของผู้คนในครอบครัวเครือญาติและในชุมชนนี้เอง ทำให้ความคิดในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่าง ๆ ลดน้อยลงไปมาก

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนดังกล่าวมานี้ ได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างรวมถึงระบบต่าง ๆ ของหมู่บ้านม่วงใหม่ จนเป็นสาเหตุทำให้วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งตัวเอง รูปแบบความสัมพันธ์และจิตใจของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยมีความเอื้ออาทรต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่าง ๆ ก็เริ่มลดลงไปเรื่อย ๆ จนบางครั้งผู้คนครอบครัวต้องโดดเดี่ยวเผชิญกับปัญหาและความเดือดร้อนกันตามลำพัง ความเกาะเกี่ยวกันของผู้คนในชุมชนเริ่มหายไป ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนผ่านระบบเครือญาติที่เคยสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ก็ค่อย ๆ เสื่อมคลายเหินห่างกันไป นอกจากนั้นทุนทางสังคมที่ลดลงไปนี้ ยังไม่สามารถดึงเอาศักยภาพของทุนดั้งเดิมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งยังไม่สามารถสนองตอบความต้องการของผู้คนในชุมชนได้อย่างพอเพียง และไม่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้อย่างเต็มที่ จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นมาในชุมชนบ้านม่วงใหม่อย่างมากมาย และทวีความรุนแรงก่อปัญหาความเดือดร้อนให้แก่ชุมชนขึ้นมาตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด

การเกิดขึ้นของของปัญหายาเสพติดในชุมชนม่วงใหม่

ในช่วงเวลาที่ชาวชุมชนรู้สึกได้ว่ามีปัญหาอาชญากรรมในชุมชนบ้านม่วงใหม่ สามารถเริ่มนับได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 ซึ่งสถานการณ์ในขณะนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ทำการเกษตรไม่ได้ผล เพราะภาวะภัยแล้ง ทำให้เกิดปัญหาหนี้สินที่กู้ยืมจากนายทุน จากการปลูกพืชพาณิชย์ที่ได้รับการส่งเสริมโดยภาครัฐ ได้แก่ การปลูกข้าวโพด ปลูกถั่วเขียว แต่ปัญหาความแห้งแล้งทำให้ผลผลิตทางการเกษตรไม่ได้ผลเท่าที่ควร ประกอบกับราคาของผลผลิตตกต่ำ ชาวบ้านหลายคนต้องแก้ปัญหาหนี้สินโดยการจำนอง ขายฝากที่ดินทำกินให้กับนายทุนในราคาถูก หรือการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนในท้องถิ่น ในขณะนั้นการพนันได้เริ่มยกระดับขึ้นมาเป็นปัญหาในชุมชน จากเดิมที่ชาวบ้านโดยเฉพาะหัวหน้าครอบครัวมักมีการเล่นการพนันตามวัฒนธรรมในชุมชนอยู่แล้ว อาทิ การตีไก่ การกัดปลา และชนกวาง กลุ่มแม่บ้านรวมทั้งเด็กและเยาวชนในขณะนั้นก็เริ่มมีการเล่นการพนันมากขึ้น เพราะการหวังเสี่ยงโชค จนเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หนี้สินมาก การพนันแพร่ระบาดมาอย่างต่อเนื่อง และเปลี่ยนรูปแบบมาโดยตลอด จนในประมาณปี 2532 - 2538 มีการเล่นการพนันเกือบทุกประเภท เช่น ไพ่ ไฮโลว์ บันแบะ ชนไก่ ชนกวาง แข่งเรือ หวยใต้ดิน กลุ่มผู้เล่นก็จะมีทุกกลุ่มตั้งแต่ พ่อบ้าน แม่บ้าน หรือแม้กระทั่งเยาวชน โดยเฉพาะเมื่อมีงานศพในหมู่บ้าน ก็จะมีการ

เล่นไพ่ ไฮโลว์ ในงานศพ โดยอ้างว่าเป็นเพื่อนเจ้าภาพ และในที่สุดเริ่มมีการใช้ยาบ้าเพื่อให้เล่นการพนันได้ทั้งคืนไม่หิววงนอน และเมื่อติดการพนัน หนี้ที่มีอยู่ก็เพิ่มขึ้น

ขณะเดียวกันชาวบ้านที่ต้องการเพิ่มผลผลิตในการเกษตรให้มากขึ้น โดยการทำงานมากขึ้น ยาแก้ปวดได้ถูกนำมาใช้ในการทำงานเพื่อแก้ปัญหาการปวดเมื่อยจากการทำงาน และในที่สุดยาม้าในขณะนั้นจึงถูกนำมาใช้ในกลุ่มเกษตรกร และกลายเป็นค่านิยมที่ชาวบ้านเห็นว่าไม่ใช่เรื่องเสียหายอะไร แต่กลับช่วยให้ทำงานในไร่มากขึ้น จนชาวบ้านเริ่มติดเป็นนิสัยว่าทุกวันก่อนจะออกไปทำไร่นานา ก็จะมีการแบ่งยาบ้าให้กินคนละครึ่งเม็ด คนละเม็ด แม้การไปเก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ หาของป่าในป่า ก็ต้องกินยาบ้า ไม่อย่างนั้นก็จะทำให้เก็บหน่อไม้ เก็บเห็ดไม่ทันหรือได้น้อยกว่าเพื่อน

ในกรณีของยาเสพติดอื่นที่เกิดขึ้นนั้นในระยะแรกเริ่มนั้นเป็นยาเสพติดประเภท กัญชา และฝิ่น เนื่องจากชุมชนม่วงใหม่ มีทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะใกล้กับแหล่งป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก จึงทำให้มียาเสพติดตามธรรมชาติคือกัญชา และฝิ่น เกิดขึ้นอยู่ตามบริเวณพื้นที่ต่าง ๆ และเป็นทางผ่านของฝิ่นที่ชาวเขา บางส่วนปลูก เมื่อผู้คนในชุมชนต้องทำงานหนักเพิ่มมากขึ้นในการทำการเกษตร ต้องตรากตรำและเหน็ดเหนื่อยกับงานที่หนักประกอบกับความเครียดที่เกิดขึ้นนั้น จึงใช้ยาเสพติดที่มีอยู่ตามธรรมชาติคือ กัญชา ฝิ่น เพื่อเป็นเครื่องกระตุ้นให้สามารถทำงานได้หนักเพิ่มมากขึ้นและเพื่อเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด อย่างไรก็ตามก็ถือว่าเป็นเรื่องส่วนบุคคลเท่านั้น ต่อมาเมื่อยาเสพติดชนิดใหม่ ซึ่งได้แก่ ผงขาว หรือ เฮโรอีน แต่เนื่องจากเฮโรอีน มีราคาแพง และมีกรรมวิธีการเสพที่ซับซ้อน จึงไม่ได้รับความนิยมเท่า ยาม้า หรือยาขยัน ที่เข้ามาแพร่ระบาดในกลุ่มผู้ใช้แรงงานทั่วไป และเพิ่มจำนวนผู้เสพในชุมชนมากขึ้น ๆ โดยเฉพาะเมื่อมีการใช้แรงงานทางการเกษตรเกิดขึ้น เช่นการไถนา ลงแขกและการเก็บเกี่ยวข้าว ก็มีนายยาม้าเข้ามาขายถึงในพื้นที่นาข้าว เพราะเชื่อว่าเมื่อเสพเข้าไปแล้วสามารถทำงานได้ปริมาณที่มากขึ้น สถานการณ์ของยาม้าเริ่มแพร่ระบาดไปในส่วนต่าง ๆ ของชุมชนมากขึ้นเรื่อย ๆ จนปี พ.ศ. 2537-2538 เริ่มมีการแพร่ระบาดของยาบ้าในหมู่บ้านที่ไม่ได้เป็นเพียงการใช้เพื่อการทำงาน เริ่มจากจำนวนมีผู้เสพไม่มากนัก ผู้อาวุโสในชุมชนได้ขอร้องว่าให้เลิกกันเสีย แต่พฤติกรรมการเสพยาบ้าของคนในชุมชนซึ่งส่วนใหญ่ผู้เสพ เป็นเยาวชน และคนในวัยหนุ่ม ก็มักไม่เป็นที่เปิดเผย เพราะผู้ปกครอง และชาวบ้านในชุมชนคิดว่า ถ้าบุตรหลาน ญาติพี่น้อง ถูกจับไปดำเนินคดีก็จะเดือดร้อน จึงได้ช่วยกันปกปิดไว้ ปัญหายาเสพติดในชุมชนจึงไม่ได้รับการยกระดับว่าเป็นปัญหาของชุมชน

"ก็รู้นะว่ามันทำลายสมอง เปลืองเงินทอง และยอมรับเลยว่าลูกหลานของผมเริ่มเสพกันหลายคนเข้า ดักเตือนเท่าไรก็ไม่เชื่อฟัง ครั้นจะให้ตำรวจมาจับก็สงสารมัน จะพากันเดือดร้อนไปกันใหญ่ กลัวมันจะเสียอนาคต ก็ได้บอกพ่อแม่มัน ให้ช่วยดักเตือนปรามกันไว้บ้าง"

ผู้เสียหายหลายรายพ่อแม่ผู้ปกครองไม่ยอมรับว่าลูกหลานของตนเองเสพ ทั้ง ๆ ที่เด็กมีการเสพ (ลุงเดช คงแป้น) สถานการณ์การแพร่ระบาดของยาบ้าเริ่มเข้ามาในชุมชน และทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่น และคนว่างงาน จากการที่ชุมชนมีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ตำบลนาบึงเป็นทางผ่านไปยังตำบลข้างเคียงที่ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งที่มีผู้ค้ารายใหญ่อาศัยอยู่ สภาพของชุมชนในช่วงนี้จึงมีแต่ผู้เสพจำนวนมาก เกิดผลกระทบที่เกิดขึ้นจากปัญหายาเสพติดนั้นทำให้เกิดปัญหาชุมชนตามมามากมายอย่างไม่เคยปรากฏมีมาก่อนหน้านี้ ถึงขนาดมีการเสพยาในวัดเลยทีเดียว ฝ่ายเจ้าหน้าที่ตำรวจแม้จะเข้ามาตรวจค้นจับกุมก็ไม่สามารถค้นหายาเสพติดหรือดำเนินการจับกุมใครได้เลย นาน ๆ ครั้งถึงจะจับกุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดในชุมชนได้บ้าง ซึ่งก็มักเป็นเพียงผู้เสพและผู้ค้ารายย่อย สภาพดังกล่าวชาวบ้านที่เคยคิดว่ายาเสพติดเป็นเรื่องธรรมดา เป็นเรื่องส่วนบุคคลเท่านั้น ได้เกิดความหวาดกลัวในพิษภัยและความกังวลต่อสภาพการแพร่ระบาดที่เข้ามาสู่บุตร หลานของตน

นอกจากปัญหายาเสพติด ที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมทั้งปัญหาสังคมและศีลธรรมเสื่อมถอยลง ปัญหาอื่น ๆ และอาชญากรรมก็เกิดขึ้นมากมายหลายรูปแบบ เช่น การดื่มสุราอย่างหนัก แม้แต่ในวัด ปัญหาการลักทรัพย์ ลักขโมยวัว ควาย เครื่องสูบน้ำ เครื่องมือทำการเกษตร ซึ่งชาวบ้านมักจะแก้ปัญหาก่อนโดยไม่ไปแจ้งความ เพราะขณะนั้นแจ้งความไปก็ได้ของคืนบ้าง ไม่ได้บ้าง ทั้งที่หลายกรณีทราบว่าเป็นคนเอาไป จึงเกิดการทะเลาะ เบาะแว้งในชุมชน เกิดการหาโอกาสที่จะแก้แค้นทำให้เกิดการทำร้ายร่างกาย สภาพสังคมในขณะนั้น ชาวบ้านมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ไม่คิดที่จะแก้ไขปัญหากันของส่วนรวมร่วมกัน การให้ความร่วมมือกับทางราชการหรือส่วนรวมก็น้อย เช่นเมื่อมีการประชุมหมู่บ้าน ก็จะเป็นเพียงการประชุมในรูปแบบที่ทางการกำหนดเพื่อทราบข้อมูลตามที่ผู้ใหญ่บ้านกำหนด ไปประชุมมาที่ทางอำเภอ ไม่ได้มีทิศทางการแก้ไขปัญหากันเป็นรูปธรรมแต่อย่างใด ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนส่งผลกระทบกันเป็นลูกโซ่ ทั้งการตัดไม้ทำลายป่า ความแห้งแล้ง หนี้สิน ติดการพนัน ติดยาเสพติด อาชญากรรม ศีลธรรมเสื่อมถอย คนหนุ่มสาวอพยพไปขายแรงงานต่างจังหวัด เด็ก ๆ ขาดการดูแลเอาใจใส่จากพ่อแม่ ทำให้มีพฤติกรรมไม่ดี มีการตั้งแก๊งค์มอเตอร์ไซด์ แข่งรถ ก่อความเดือดร้อนรำคาญ

การจัดการกับปัญหายาเสพติดในชุมชน

การจัดการกับปัญหาของชุมชนในกรณีของยาเสพติดนี้ เริ่มจากชาวบ้านดำเนินการแก้ไข ปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้แบบเงียบ ๆ. ก็คือ การแสดงออกมาในลักษณะของความรักใคร่ ความห่วงใย ความปรารถนาดีไม่ยอมให้ผู้ที่ตนเองรักผูกพันและรู้จักต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ขณะเดียวกันผู้เสพที่เป็นเด็กและเยาวชน ผู้ปกครองก็จะไม่ได้ทำการห้ามปรามหรือตักเตือนอะไร กันโดยตรงกับเด็กเหล่านั้น การจัดการกับปัญหาที่ผู้คนอื่นในชุมชนจึงสามารถจัดการกับปัญหา ยาเสพติดได้เพียงการจับตากลุ่มผู้เสพ พิจารณาถึงระดับความรุนแรงของปัญหาให้อยู่ในระดับที่ไม่กระทบต่อชุมชนเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนและผู้คนในชุมชนทั้งทางตรง และทางอ้อม ที่ทำให้ชาวบ้านเริ่มทดลองใช้ยาบ้า เพื่อกระตุ้นให้สามารถทำงานหนักได้มากยิ่งขึ้น และการสูบหรือเสพกัญชาเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดที่เกิดจากการทำงานหนักนั้น จากตรงนี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นของการใช้ยาเสพติดในหมู่บ้าน ในช่วงแรกเป็นพฤติกรรมความชอบส่วนบุคคล ไม่ได้ก่อความเดือดร้อนหรือสร้างปัญหาอะไร ๆ ให้แก่ชาวบ้านอื่นและชุมชนโดยรวม ดังนั้น ผู้คนในชุมชนส่วนมากจึงมองเห็นเป็นเรื่องส่วนตัวของบุคคลและของครอบครัวนั้น ๆ แต่จากการรณรงค์ ถึงโทษภัยของยาเสพติด ทำให้เกิดความเป็นห่วงผู้เสพในกลุ่มเครือญาติ ซึ่งกลัวว่าลูกหลานจะได้รับอันตรายจากพิษภัยของยาบ้า และโทษจากการปราบปรามของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำชุมชน ผู้นำและผู้อาวุโสในชุมชนจึงเริ่มการตักเตือนห้ามปราม และคอยแจ้งบอกข่าวให้ชาวบ้านใน คุ่มบ้านให้ได้รับทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับพิษภัยของฝิ่นและข้อมูลในเชิงกฎหมาย ถือว่าส่วนสำคัญที่ทำให้ภัยระดับของปัญหาเสพติดได้รับความสนใจจากชุมชน ถึงแม้จะยังไม่ลงมาสู่การแก้ไข ปัญหาได้ ต่อมาเมื่อทางราชการกำชับ ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการอย่างผู้ใหญ่บ้าน อสม. ให้ดูแล สมาชิกในชุมชนไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด และต้องทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานในการ ปราบปรามด้วย ส่งผลทำให้ผู้นำชุมชนมีความลำบากใจเป็นอย่างมาก เพราะการดำเนินการแก้ไข ปัญหาเสพติดในระยะแรกเป็นการดำเนินการตามกฎหมายอย่างรุนแรง ทำให้ชาวบ้านที่มีบุตร หลานเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ก็มักจะช่วยกันปิดบังและให้ที่หลบซ่อน เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามา ตรวจสอบเพื่อจับกุมไปดำเนินคดีตามกฎหมาย

การแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชนในช่วงแรกจึงยังไม่รูปธรรมของความสำเร็จเพราะ เป็นเพียงดำเนินการโดยผู้นำ และผู้อาวุโสเป็นเพียงการตักเตือนกันเอง บอกกล่าวถึงอันตรายและ โทษที่จะต้องได้รับจากการเสพและค้ายาบ้า แต่ด้วยความเคารพศรัทธา และความเกรงใจต่อผู้นำ ชุมชนผู้อาวุโสของชาวบ้านเป็นเงื่อนไขประการหนึ่งที่ไม่ทำให้ปัญหาเสพติดขยายระดับรุนแรง

ไป โดยการตักเตือนโดยผู้นำชุมชน และสมาชิกในครอบครัวยังคงมีศักยภาพเพียงพอที่จะทำให้ชาวผู้เสพผู้ค้ายาเสพติดเกิดความยำเกรง และมีความกลัวอยู่บ้าง ทำให้ปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้นนั้น ยังคงอยู่ในระดับที่ไม่ได้สร้างความรุนแรงหรือความเดือดร้อนอะไรกับชุมชนมากนัก สถานการณ์ของปัญหาเสพติดในชุมชนดังกล่าวดำเนินต่อมา จนกลายเป็นเรื่องปกติของชุมชน ผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่ก็ชินชากับปัญหาเสพติดนี้ และถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาบ้าง เป็นเรื่องส่วนบุคคลบ้าง เป็นเรื่องของความจำเป็นบ้าง ไม่ได้ตระหนักหรือให้ความสำคัญกับพิษภัยและโทษของมันรวมถึงปัญหาความเดือนร้อนต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อตามมาอีกมากมายเท่าใดนัก การแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชนในช่วงระยะเวลานั้น

เมื่อตำรวจ และฝ่ายปกครองเข้ามาดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดตามโครงการของรัฐในปี 2535 โดยรัฐ และฝ่ายปกครองก็เน้นการปราบปรามเป็นหลัก ไม่ได้แสวงหาความร่วมมือจากชุมชนอย่างจริงจัง จนการแพร่ระบาดของยาบ้า มีความรุนแรง และแพร่กระจายมากขึ้น และแทรกซึมเข้าไปยังกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ภายในชุมชน และนับวันก็ยิ่งทวีความรุนแรง สร้างปัญหาความเดือดร้อนให้กับชุมชนมากขึ้นเรื่อย ๆ ประกอบกับการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชนจากที่เคยใช้การแก้ไขระดับปัจเจกระดับครอบครัวและระดับเครือญาติเริ่มไม่มีศักยภาพเพียงพอจะไม่ให้ปัญหาเสพติดขยายตัวมากขึ้น จนในที่สุดในปี 2539 ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน ขณะนั้นเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จึงได้เริ่มผลักดัน แสวงหาความร่วมมือจาก เจ้าหน้าที่ตำรวจชุมชนสัมพันธ์ สภ.กิ่งอำเภอภูเพียง ซึ่งเป็นคนในชุมชน และได้เคยผ่านการเรียนรู้ รูปแบบการแก้ไขจากภายนอก ซึ่งหมายรวมถึงการแก้ไขปัญหของตำบลใกล้เคียงที่ประสบความสำเร็จ (ตำบลน้ำเกีฮัน) จึงได้เริ่มเข้ามากระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามาสู่กระบวนการร่วมกันคิดร่วมกันแก้ไขปัญหา ในที่สุดชาวบ้านได้สรุปบทเรียนของปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ผ่านมา และทำให้ชาวชุมชนเรียนรู้ว่า อาชญากรรมทั้งที่รุนแรง และอาชญากรรมโดยทั่วไปนั้น เป็นพฤติกรรมที่ซับซ้อนยากแก่การเข้าใจ และมีเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบต่าง ๆ อาทิ อาชญากรรมที่รุนแรงที่เกิดขึ้น อาทิ การฆ่าคนตาย การฆ่าคนตายโดยเจตนา ที่มีคำอธิบายที่เด่นชัดว่า เช่น เกิดมาจากความขัดแย้ง หรือการการบันดาลโทสะ ซึ่งก็มีความเกี่ยวข้องกับปัญหาใดปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน และชุมชนจึงได้ร่วมกัน คิดและร่วมกันสรุปปัญหาที่สำคัญในชุมชน และพบว่าปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ต้องช่วยกันแก้ไข เป็นสาเหตุที่ทำให้สภาพแวดล้อมภายในชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยมีความสงบอยู่บ้างก็เริ่มมีความวุ่นวาย ไม่สงบสุข

“ลูกชายของผมมีอยู่ 2 คนเสพยาบ้ากันทั้งสองคนเลย แรก ๆ ชาวบ้านมาบอกผมก็ไม่เชื่อ คิดในใจว่าลูกเราไม่มีทางเป็นอย่างนั้นไปได้ มันไม่เห็นคือเลย เชื่อฟังผมดี แต่พอนานวันเข้า ทำไปทำมามันไม่ยอมไปเรียน จนไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรได้”

“เมื่อก่อนในเวลากลางคืน ลองมานั่งดูซิ แล้วจะเห็น พวกวัยรุ่น พวกที่เสพยา มันขี่รถมอเตอร์ไซด์กันไปหมดคืน บางคนก็เดินไป ๆ มา ๆ ตามถนนในหมู่บ้านให้หมามันเห่าเล่น เสียงดังหนวกหูกันไปหมด ก็มีทั้งคนนอกหมู่บ้าน คบกับคนในหมู่บ้าน ก็มีญาติ ๆ ของผมรวมอยู่ ด้วยแหละ ซึ่งมันไม่เชื่อฟังใครแล้ว พอว่ามันก็ซา ซา ไปพักหนึ่ง เดี่ยวมันก็มาใหม่ บางทีมันหนักข้อ ขนาด โน่น เข้าไปเสพในวัด ก็บอกตำรวจนะ แต่พอตำรวจมามันก็ไป จนต้องปล่อยตามชะตากรรม ระวังก็แต่ลูก ๆ หลาน ๆ ในบ้านเท่านั้นโชคดีที่ลูกผมยังเล็กอยู่มาก”

“แรกเริ่มทีเดียวก็มีผู้เสพจำนวนไม่มากไม่ถึง 10 คน แรก ๆ ก็ยังพอจะดักเตือนกัน พอ จะบรรเทาปัญหาหลงได้บ้าง นักเข้าก็ไม่ใคร่เชื่อฟังทั้งนั้น กลับหันมาจำหน่ายเองในหมู่บ้าน ขยาย วงกว้างอย่างรวดเร็วมาก จนกระทั่งลูกหลานของคนที่ยายยาเสพติดนั้น ทั้งเสพและขายกันหมด ทุกคน ผู้เสพและผู้ค้ายาขี่มอเตอร์ไซด์วิ่งเข้าวิ่งออกกันทั้งวันทั้งคืนเหมือนบ้านป่า เมืองเถื่อน นี่ขนาดตำรวจเข้าออกทุกวัน ก็อย่างว่าตำรวจไม่สามารถดูแลความสงบเรียบร้อยได้อย่างทั่วถึง ตำรวจมามันก็ไป”

“ตกกลางคืน ชาวบ้าน ชาวช่อง คนอื่น ๆ เขาหลับนอนกันหมด มันก็จะไม่หลับไม่นอน บางคนถือจอมวกเดินส่องหากบ หาเขี้ยวกันทั้งคืน บางคนต่อสายไฟชื้อตปลา แล้วก็ไปชื้อยาบ้าเสพ ช่วงที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดใน ปี 2538-2539 ได้ทำให้ชาวชุมชนเกิดความเครียดกันอย่างมาก ไม่สามารถทิ้งบ้านเรือนของตนเองไปไหนมาไหนได้เลยต้องคอยดูแล ข้าวของและเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านบอกว่าเมื่อก่อนที่จะมีการแพร่ระบาดของยาบ้า ชาวบ้าน สามารถทิ้งเครื่องสูบน้ำ ไว้ในนาได้เลย แต่ช่วงนั้นไม่กล้าทิ้งไว้ได้เพราะอุปสรรคการเกษตร บางอย่าง หากหายไปก็ไม่สามารถประกอบอาชีพทำมาหากินกันได้ ยิ่งหนักไปกว่านั้นอีก เมื่อ ผู้เสพยาบ้าบางคนต้องกั๊นนี้ยืมสินคนอื่นมาเพื่อเสพยาบ้าหรือไม่กี่ค่างค้ายาบ้ากับผู้ค้ายาไว้ก่อน ได้สร้างความเดือดเนื้อร้อนใจและความลำบากให้แก่พ่อแม่ผู้ปกครองเป็นอย่างมากที่ต้องคอยตาม ใช้นี้แทนให้ ปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้นได้สร้างปัญหาความเดือดร้อนและความรุนแรงให้กับชุมชน เป็นอย่างมาก ผู้นำชุมชนและชาวบ้านต่างก็รับทราบปัญหาและตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น เป็นอย่างดี และก็ได้มีการปรึกษารื้อหรือระหว่างกันอยู่เป็นประจำ แต่ก็ยังไม่สามารถหาวิธีการ เหมาะสมที่จะนำมาแก้ไขปัญหายาเสพติดได้ เพราะในขณะที่ปัญหายาเสพติดมีความรุนแรง ก็ไม่มีใครสามารถดักเตือนใครได้ทั้งที่ส่วนใหญ่แล้วก็ป็นญาติพี่น้องกันทั้งนั้น เมื่อผู้นำชุมชนรวมถึง ผู้อาวุโสเข้าไปดักเตือนผู้เสพผู้ค้าหรือให้เลิกเสพ และค้ายา บอกกล่าวถึงผลเสียและโทษของยาบ้า ต่าง ๆ นานา ผู้เสพและผู้ค้าซึ่งเป็นลูกหลานนั้นแต่ก็ได้รับฟังแบบเฉย ๆ ทั้งที่รู้ว่าสิ่งที่ผู้นำชุมชน และญาติผู้ใหญ่พูดมานั้นเป็นเพราะท่านรัก เป็นห่วงและก็หวังดีกับพวกตนทั้งสิ้น และคงไม่ดำเนิน มาตรการใด ๆ กับตนเอง จึงยังคงไม่เลิกหรือหยุดเสพและค้าตามคำขอร้องของท่านผู้หวังดีเหล่า

นั้นได้ เพราะสภาพแวดล้อมภายในชุมชนที่เอื้ออำนวยให้เกิดความอยากที่จะเสพและจำนวนของยาบ้าที่มีอยู่ในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงก็ยังคงมีอยู่อย่างมากมาย

เมื่อผู้ใหญ่บ้านประสานเจ้าหน้าที่ตำรวจให้เข้ามาทำการตรวจสอบ เพื่อป้องปรามผู้ปกครองของผู้ค้าและผู้เสพรวมถึงญาติพี่น้องที่เป็นห่วงกลัวว่าลูกหลานของตนเองจะเดือดร้อนต่างก็ช่วยกันปิดบัง เจ้าหน้าที่ตำรวจเมื่อเข้ามาตรวจค้นในชุมชนก็ไม่สามารถจับกุมใครได้เลย นอกจากนี้ในส่วนของการบำบัดรักษา ที่ฝ่ายปกครองจัดโครงการให้ผู้เสพไปทำการบำบัดรักษาตามสถานพยาบาลหรือศูนย์ต่าง ๆ เช่นค่ายบำบัดรักษายาเสพติด และค่ายวิวัฒน์ผลเมือง เป็นต้น ในชุมชนก็ไม่มีใครสมัครใจหรือเต็มใจไปแม้สักคนเดียว เหตุผลก็คือ ผู้เสพไม่ยอมเปิดเผยตัวเพราะอับอาย และอีกประการหนึ่งหากไปบำบัดรักษาแล้ว ถ้ามีการจับกุมผู้อื่นขึ้นมา ผู้ที่ไปร่วมการบำบัดกับทางราชการก็จะถูกกล่าวหาให้ข้อมูลตำรวจเพื่อมาจับกุม ซึ่งประเด็นนี้จะทำให้พ่อแม่พี่น้องของผู้เสพไม่ให้ความร่วมมือ เพราะรู้สึกว่าจะเกิดความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความตึงเครียดเกิดขึ้นไปทั่วทั้งชุมชน ขณะที่สถานการณ์ปัญหายาเสพติดที่ยังคงเพิ่มขึ้นในชุมชน ทำให้ผู้นำชุมชนและชาวบ้านเห็นถึงปัญหาเสพติด เพราะการที่ชุมชนกลายเป็นที่มั่วสุมของผู้เสพยา ซึ่งเป็นลูกหลาน ญาติพี่น้องในชุมชนทั้งสิ้น จนผู้นำชุมชนก็พยายามหาวิธีการเพื่อนำมาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน และในที่สุด ได้ประสานกับตำรวจชุดชุมชนสัมพันธ์ของ สภ. กิ่งอำเภอภูเพียง ปรีksenหาหรือกันที่จะให้มีตำรวจเข้ามาช่วยสอดส่องดูแลตรวจตราทั้งผู้คนในหมู่บ้าน และคนภายนอกหมู่บ้านที่มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับยาเสพติด

จากนั้นเจ้าหน้าที่ตำรวจ สภ. กิ่งอำเภอภูเพียง จึงได้ดำเนินการตรวจตรา ตรวจค้น และผู้ใดมีพฤติกรรมน่าสงสัยก็ถูกจับตรวจบัสสาวะ เมื่อตรวจพบยาและสารเสพติดก็จับกุมแล้วส่งไปดำเนินคดีตามกฎหมาย ในระยะเริ่มแรก ผลที่ได้เป็นที่น่าพอใจของตำรวจ และชาวบ้านบางกลุ่มเป็นอย่างมากเพราะดูเหมือนว่าปัญหาเสพติดภายในชุมชนจะดีขึ้น ผู้ค้ารายย่อยและผู้เสพยาบ้าในชุมชนเริ่มลดน้อยลงเพราะหลายรายถูกจับไปดำเนินคดี ทั้งผู้มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับภายนอกชุมชนก็ไม่ค่อยกล้าเข้ามาหรือผ่านมาจากหมู่บ้านมากนัก ดูเหมือนหมู่บ้านจะมีความสงบบ้างไม่เกิดความวุ่นวายดังที่ผ่านมา

“ผมเรียกมาเลย ที่วัดนี้แหละ ผมบอกเลยถ้าใครไม่กลับตัวกลับใจจะจับให้หมด แรก ๆ ก็ฮึดอัดกันบ้าง ผมให้ดูป้ายชื่อบอกจำให้แม่น ๆ ภูนี้จะจัดการให้หมด หลังจากนั้น แรก ๆ ก็เสียบขาไปพักนึง”

แต่การแก้ไขปัญหาเสพติดดังกล่าวที่ดำเนินการโดยตำรวจ ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง และสร้างความรู้สึกไม่ดีแก่ชุมชนอย่างมากในเวลาต่อมา จึงเกิดความรู้สึกต่อต้านการให้มาตรการปราบปรามของเจ้าหน้าที่ตำรวจ เมื่อตำรวจจับกุมลูกหลานของชาวบ้านในชุมชนไป

ดำเนินคดี ผู้ปกครองและญาติพี่น้องของผู้มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับยาเสพติดในชุมชนเกิดความเดือดร้อนขึ้น และต้องเสียเงินเสียทองไปประกันผู้เสพและผู้ค้าที่ถูกจับไปดำเนินคดี เกิดความอับอาย เหมือนโดนประจาน ชาวบ้านจึงเริ่มไม่ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ และเกิดความไม่ไว้วางใจตำรวจชุมชน โดยเมื่อรู้ข่าวว่าตำรวจจะมาตรวจค้นหรือจับลูกหลานของตนเองก็ช่วยกันปิดบัง เหมือนดังที่เคยทำมาในอดีต จนกระทั่งตำรวจไม่สามารถดำเนินการปราบปรามยาเสพติดในชุมชนได้อย่างจริงจัง

ก็ไม่รู้ทำไม มันก็ลูกหลานเรา จะปล่อยให้เขาจับไปมันก็ยังงี้ ยังไงอยู่ ผมพูดอย่างไม่อายเลยนะ ตอนนั้นเราก็อายเราเป็นสารวัตรกำนัน เดี่ยวชาวบ้านเขาจะมาว่าเราเลี้ยงลูกยังไงปล่อยให้มันติดยา แต่ตอนหลังเราก็ต้องตัดใจ เราจัดการกันเองดีกว่าให้ใครเขามาจัดการ

เริ่มต้น ผมก็ไปประชุมร่วมกับประสานกับนายอำเภอคนก่อน พอดีตำรวจสาย ปปส. ก็บอกว่า ตอนนี้อย่าเสียดิระบาดไปหลายตำบล และในตำบลนาบึง ก็คือบ้านม่วงใหม่หมู่ที่ 3 นี้แหละที่ระบาดหนักและบอกผมว่าจะต้องมีการปราบปรามอย่างเด็ดขาดนะ หลังจากนั้นผมก็มาปรึกษากับทางชุมชน และหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และได้มีการพูดคุยกับผู้ปกครองของเด็กในชุมชนว่า ลูกท่าน เสพ ค้า ยาเสพติดนะ ตอนนั้นพ่อแม่ผู้ปกครองก็จะไม่ยอมรับว่าลูกของตนเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสารเสพติด ไม่พอใจที่พวกผมเข้าไปตักเตือน

ผมก็ไปฟังทางสาธารณสุขว่าต้องช่วยกัน ทำหนังสือไป แล้วมาตรวจชี้ แล้วก็ปล่อยให้กลับมา ให้เห็นกันจะจะ เลย ว่าลูกท่านติดยาจริง ๆ แต่แล้วก็มีการระบาดหนักขึ้นเรื่อย ๆ (จันทร์ สาบุญมา, สัมภาษณ์)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ระบบคิดของชุมชน และวิถีชีวิตชาวบ้านที่เคยเป็นธุระกัน เอาใจใส่และเกื้อกูลกันและกัน ร่วมมือร่วมใจกัน และมีชีวิตที่เพียงพอ เรียบง่าย ได้สูญหายไป ขณะที่ยังมีแกนนำหรือผู้นำชุมชนที่เป็นธุระ เอาใจใส่ และเสียสละโดยคำนึงถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้เห็นได้ว่า ทูตทางสังคมที่สูญหายไปสามารถได้รับการกระตุ้นให้กลับคืนมา แม้เพียงบางส่วน อย่างเช่น องค์ประกอบที่สำคัญสำหรับวิถีชีวิตของชุมชน ได้แก่ผู้นำ ที่ได้ใช้ความพยายามในการจัดการกับปัญหา และประสานจากองค์ประกอบภายนอก ซึ่งได้แก่ เจ้าหน้าที่ตำรวจ แม้ว่าจะมีกระแสต้านจากความเข้าใจที่ผิดของชาวชุมชน ในการจัดการกับปัญหายาเสพติดก็ตาม

จุดเริ่มต้นของกิจกรรมการป้องกันอาชญากรรมในชุมชน

จุดเริ่มต้นของการแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืน เกิดจากการดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยใช้มาตรการทางกฎหมายของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่เป็นคนในชุมชนจึงมีตั้งใจในการแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างจริงจัง ผมเข้ามารับตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่ในปี 2544 เป็นปีเดียวกับที่นายทักซิณ เป็นนายกสมัยแรก และมีนโยบาย ทำสงครามกับยาเสพติด พอผมเข้ามาปุ๊บก็ลุยเรื่องยาเสพติด เพราะบ้านผม มียาเสพติดมาก มีการลักขโมยเกิดขึ้น มากมาย ทั้งของที่อยู่ในไร่ นา ลักไก่ ไปขายเอาเงินมาซื้อยา พอกลางคืนก็ปิดมอเตอร์ไซด์ ไม่ได้หลับไม่ได้นอน สร้างความเดือนร้อนให้กับชาวบ้าน ไม่เว้นแม้แต่ของในวัดของก็ยังมีหาย พอตกกลางคืนบริเวณหน้าวัดจะเป็นที่มั่วสุม ของเด็กวัยรุ่นที่ติดยา ทั้งการเสพ การค้า" (จันทร์ สาบุญมา, สัมภาษณ์)

โดยการกระตุ้นการรับรู้ปัญหา ให้เกิดความตั้งใจจริงของคนในชุมชน ที่จะดำเนินการจัดการกับปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้น เป็นการสะท้อนถึงความสามารถดึงเอาศักยภาพของคนในและบุคลากรจากภายนอก คือเจ้าหน้าที่ตำรวจ เข้ามาเป็นภาคีความร่วมมือในการแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วยแล้ว แต่ด้วยเริ่มต้นของวิธีการจัดการและการดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดที่นำมาใช้นั้น อาจไม่สอดคล้องหรือเหมาะสมกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน เพราะการมุ่งเน้นแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วยการใช้มาตรการทางกฎหมายเป็นหลักเพียงอย่างเดียว โดยไม่ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ทำให้ไม่สามารถดำเนินการให้การแก้ไขปัญหายาเสพติดประสบความสำเร็จขึ้นมาได้ จนในที่สุดประมาณปี 2543 ตำรวจชุมชนตำบลนาบึง ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน จึงได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันกับผู้นำชุมชน ได้ข้อสรุปของแนวทางการแก้ไขปัญหายาเสพติด ที่รับแบบอย่างมาจากความสำเร็จในการดำเนินการของตำบลข้างเคียง ที่ผู้นำใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัว และเครือข่ายทางสังคม ที่มีพาระดับแกนนำเดินทางไปศึกษาดูงาน ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการกันเอง ไม่ว่าจะเป็นชุมชนไม้เรียง จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง ในที่สุดชาวบ้านได้สรุปเห็นว่าความสำคัญของปัญหายาเสพติด และเรียนรู้ว่าเป็นปัญหาของชุมชนที่เกิดจากเหตุอื่น และสามารถส่งผลต่อไปยังปัญหาอื่น ๆ โดยการหาแนวร่วมที่หลากหลาย และรื้อฟื้นระบบการดูแลกันเองในชุมชนให้แต่ละหมวดบ้านในชุมชน มาร่วมกันรับผิดชอบ การดำเนินการลักษณะนี้เป็นการพยายามของผู้ใหญ่บ้านและ เจ้าหน้าที่ตำรวจที่เป็นคนในชุมชน ที่ช่วยกันเข้าไปพูดคุยทำความเข้าใจกับแกนนำชาวบ้านระดับคุ้มบ้านให้รับรู้ รับทราบและตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน และร่วมกันเสียสละ เจ้าหน้าที่เองก็ลดบทบาทของตัวเองในการจับกุมด้วยมาตรการทางกฎหมายเป็นการเติมเต็มการทำหน้าที่ของชุมชน ในการกระจายการดูแลกันเอง

ในลักษณะหมวดบ้านอยู่แล้ว เมื่อสามารถประสานทำความเข้าใจกันและเกิดความร่วมมือร่วมใจ ผนึกกำลังช่วยได้แล้ว ก็มาสู่การประชุมแลกเปลี่ยนระดับแกนนำชุมชน ถึงการแก้ไขปัญหา แต่ละคนได้มองเห็นว่า การแก้ไขปัญหาการเสพยาจะเป็นการแบ่ง เขา แบ่งเรา ไม่ได้ เพราะผู้เสพก็เป็นลูกหลานในชุมชน การจะดำเนินการตามมาตรการทางกฎหมายก็จะส่งผลกระทบต่อกันรุนแรงมากกว่า การที่ชุมชนจะจัดการกันเอง และหาทางให้โอกาสให้กลับมาสู่ชุมชน พร้อมกับแสดงความจริงใจให้ครอบครัวของคนที่เสพยา รู้ว่าชุมชนจะดำเนินการกันเองก่อนในการจัดการกับปัญหา เพื่อให้ได้รับความร่วมมือทุกส่วนซึ่งใช้เวลาระยะหนึ่ง และการดำเนินการต่อมา ได้แก่การชักชวนเพื่อให้ชาวบ้านอื่น มาร่วมเวที เป็นเรื่องสำคัญมาก ซึ่งวิธีที่ผู้นำชุมชนใช้ก็คือการมอบความรับผิดชอบให้กับแต่ละคุ้มบ้าน ในการเข้าไปทำความเข้าใจกับชาวบ้านในคุ้ม ทำให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย และเคารพเชื่อฟัง ตลอดจนไว้วางใจมากกว่า การที่แต่ละคุ้มบ้านช่วยกันอย่างจริงจังไม่เหมือนกับมาตรการจับ เหมือนที่ตำรวจดำเนินการแต่ฝ่ายเดียวนี้ เป็นการกระตุ้นให้ทุกคนเห็นว่า แก้ไขปัญหายาเสพติดนี้เป็นของส่วนรวม ทุกคนต้องมาร่วมมือช่วยกันแก้ไข จึงจะสามารถนำพาชุมชนไปถึงจุดหมายสูงสุด ก็คือ ชุมชนปลอดยาเสพติดอย่างยั่งยืนนั่นเอง และลดปัญหาต่าง ๆ ตามมาก่อนการเปิดเวทีประชาคมชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน

สำหรับงบประมาณการดำเนินการประชุม เป็นการใช้จ่ายศักยภาพของตำรวจชุมชนซึ่งเป็นคนในตามที่กล่าวมาแล้ว และผู้นำชุมชนได้ช่วยกัน ของงบประมาณการจัดเวทีประชาคม เครื่องมือในการตรวจบัสสาวะ จากหลายแหล่ง ทั้ง สาธารณสุข, ปปส.ภาค, อบต. ซึ่งได้รับความร่วมมืออย่างดี ขณะเดียวกันเวทีการเรียนรู้ทำให้ชาวบ้านเห็นพ้องกันถึงสิ่งที่ปัญหาร่วมกัน และร่วมกันค้นหาสิ่งที่ดี และร่วมกันหาเหตุแห่งความทุกข์ ซึ่งระบบข้อมูลที่ได้จึงเป็นข้อมูลที่สามารถลงลึกได้อย่างรอบด้าน อาทิ ปัญหายาเสพติดนั้นมีเงื่อนไข อะไรมาเกี่ยวพัน มีเส้นทางนำเข้ามาสู่ชุมชนได้อย่างไร เป็นการสะท้อนสถานะของชุมชนในคนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาอย่างแท้จริง และได้สรุปให้มีการตั้ง คณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของบ้านม่วงใหม่ ที่มีทั้งคนในชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยแบ่งการทำงานเป็น 3 ส่วน คือ

1. ฝ่ายปราบปรามประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน, กรรมการหมู่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ ตำรวจ
 2. ฝ่ายป้องกัน ประกอบด้วย สมาชิก อบต. กรรมการหมู่บ้าน, ผู้อาวุโส และเยาวชน
 3. ฝ่ายบำบัดฟื้นฟู ประกอบด้วย อสม., พระสงฆ์, ผู้อาวุโส เจ้าหน้าที่สาธารณสุข
- จากนั้นได้ร่วมกันกำหนดมาตรการที่ชุมชนจะดำเนินการ ซึ่งได้แก่ การกำหนดมาตรการดำเนินการกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด การค้นหาผู้เสพ การบำบัดฟื้นฟู การติดตาม การช่วยเหลือ การเฝ้าระวัง ซึ่งมาตรการสังคม ที่ชาวชุมชนทั้งหมู่บ้านร่วมกันเสนอแนวคิด และโดยเปิดโอกาสให้

ผู้ที่เกี่ยวข้องอภิปรายโต้แย้ง และลงเป็นมติ ของชุมชนที่จะร่วมกันปฏิบัติ โดยการยกมือ จนได้ มาตรการสังคม ที่ใช้ดำเนินการกับผู้เสพยาเสพติด คือกำหนดให้มีการแสดงตัว เพื่อเข้าสู่กระบวนการบำบัดของชุมชน ซึ่งไม่ใช่การประจาน หากจะมีขั้นตอนของชุมชนในการสุ่มวิญ ให้กำลังใจ และร่วมกันคิดหาทางในการแก้ไขปัญหาถึงมูลเหตุที่ทำให้เสพยา หรือค้ายา ซึ่งหากไม่ได้แสดงตัวแล้ว กรรมการออกตรวจปัสสาวะแล้วพบ ในครั้งแรกก็จะตักเตือน และส่งบำบัด และหากยังพบเห็นว่ายังเสพยาอยู่อีก ก็จะปรับ 500 บาท และส่งเข้ารับการบำบัดอย่างเข้มข้น และหากยังไม่เลิกพฤติกรรม ก็จะส่งดำเนินคดีตามกฎหมายและใช้มาตรการสังคมดำเนินการตัดความร่วมมือทุกอย่างในตำบล งดสิทธิกู้ในทุกกองทุนของชุมชน และยกเลิกสิทธิในเงินฌาปนกิจของครอบครัวนั้น ๆ รวมทั้งตัดความร่วมมือไม่ว่าจะเป็นการไม่ให้งานบุญ งานประเพณีของชุมชน และไม่ร่วมกิจกรรมของครอบครัวนั้น ๆ หลังจากนั้น โดยมาตรการสังคมที่ใช้กับผู้ชายและครอบครัวนี้จะใช้ดำเนินการเมื่อกรรมการมีข้อมูลที่แน่ชัดก่อน

การได้มีซึ่งข้อมูลของผู้เสพ ผู้ค้ารายย่อย นอกจากการเปิดโอกาสให้แสดงตัว และประกาศเจตนา ลด ละเลิก ต่อหน้าชุมชนแล้ว ชาวชุมชนจะใช้วิธีการเข้าคุหา เขียนชื่อ ผู้เสพ ผู้ขาย ใส่ลงในกล่อง เป็นวิธีการเพื่อค้นหาผู้ชาย และผู้เสพ ในชุมชน โดยให้ชาวบ้านเข้าคุหาเขียนชื่อ ผู้เสพลงในบัตรสีฟ้า ผู้ขายลงในบัตรสีเหลืองจากนั้นนำไปใส่กล่อง วิธีการนี้ทำให้ผู้ที่มีรายชื่อ ไม่สามารถปฏิเสธ หรือป้องกันการกล่าวหาว่าถูกใส่ความจากคนอื่นได้ เพราะไม่ทราบว่าเป็นคนให้ข้อมูล และหากข้อมูลมีจำนวนมากพอก็จะเป็นข้อมูลที่มีน้ำหนัก และน่าเชื่อถือว่าข้อมูลเป็นความจริง ตรวจสอบข้อมูล และนับคะแนน โดยเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการในเวทีชาวบ้านแล้ว คณะกรรมการฯ จะนำกล่องข้อมูลผู้เสพ ผู้ขาย มาทำการตรวจนับคะแนน หากผู้ใดมีชื่อไม่ถึง 3 คะแนน จะถือว่าเป็นข้อมูลที่ไม่มีความหนัก อาจถูกกลั่นแกล้ง จากนั้นก็เรียงลำดับจากผู้ที่ได้คะแนนสูงสุด ถึงน้อยที่สุด โดยแยกประเภทอย่างชัดเจนว่า คนไหนเสพ คนไหนค้า และค้าเพราะความโลภ หรือค้าเพราะต้องการยา เพื่อเป็นข้อมูลในการกำหนดมาตรการแก้ปัญหาต่อไป และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การแสดงความจริงใจ ความรับผิดชอบ ร่วมกันของคนในชุมชน แสดงออกให้เห็นโดยการหย่อนบัตรนั้น ที่ประชุมขอความร่วมมือในไม่ให้ส่งกระดาษเปล่า การเขียนสรุปรายชื่อเพื่อคัดแยกประเภทจะแสดงเป็นรายชื่อและจำนวนตัวเลขของบุคคล และครัวเรือนออกมา

การสำรวจข้อมูลผู้ค้าผู้เสพ ในชุมชน โดยใช้กระบวนการประชาคมหมู่บ้าน ในการใช้กล่องลับแยกชื่อผู้ค้า ผู้เสพ ได้ผู้เสพจำนวน 16 คน และผู้ค้าจำนวน 2 คน จากการทำระบบข้อมูลหมู่บ้านเชิงลึก จากนั้นมีการนัดประชุมชาวบ้านเพื่อมาสรุปผล โดยเว้นระยะเวลาไว้ 7 วัน เปิดโอกาสให้โอกาสคนมาให้ข้อมูลเพิ่มเติม ซึ่งมักเป็นคนที่รู้ตัวว่าตัวเองมีรายชื่ออยู่ในบัญชี ก็จะมาขอดูว่ายังขาดใครที่เกี่ยวข้องอีกบ้าง แต่ถ้าไม่มีข้อมูลเพิ่มเติมในตอนนั้นให้เว้นระยะไปอีก 30 วัน จากนั้นใน

การจัดเวทีครั้งต่อมามีการรับรองบ้านดี คือ ทำการรับรองบ้านหรือครัวเรือน รวมทั้งคุ่มบ้านที่ไม่มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับยาเสพติด โดยในส่วนของครอบครัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดนั้นเป็นการปลูกกระแสแก่ผู้คนในชุมชน และสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ครัวเรือนที่ไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด กรรมการชุมชนได้ใช้กลยุทธ์ แสดงสัญลักษณ์ว่าครัวเรือนดังกล่าว ได้ผ่านการรับรองโดยชุมชนแล้วมีการนำธงสีขาวมาเป็นสัญลักษณ์ และการประกาศรายชื่อในเวทีประชาคม เพื่อให้ประชาคมได้ร่วมกันรับรู้ที่บ้านนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับยาเสพติด มีการเชิญหัวหน้าสถานีตำรวจมาเป็นสักขีพยานในที่ประชุม สำหรับครัวเรือนที่มี คนในครอบครัวเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด จะยังไม่ได้รับธงขาวและเป็นการถูกกีดกันทางสังคมในเวทีประชาคม และคุ่มบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นการกีดกันที่สำคัญเพราะทำให้ผู้เป็นหัวหน้าคุ่มบ้าน และหัวหน้าครอบครัวนั้นต้องพยายามแก้ไข และเข้ามาร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยการให้บุตร หลานที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดังกล่าว

การจัดเวทีประชาคมเพื่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดนั้น มีการจัดเวทีอย่างต่อเนื่องกัน โดยหลังจากที่ได้ข้อมูลรายชื่อแล้ว เบื้องต้นคณะกรรมการชุมชนจะมอบให้หัวหน้าหมวดบ้านเป็นผู้ไปพูดคุยขอให้ปรับพฤติกรรม จากนั้นจะได้เชิญผู้ที่มีรายชื่อว่าเป็นผู้พยายามมาพบ เพื่อพูดคุยกันอย่างพี่น้อง ขอร้องให้เลิกพฤติกรรม และทำสัญญาบันทึกไว้เป็นหลักฐานว่าหากยังไม่เลิกขาย ก็ จะดำเนินการตามมาตรการสังคมทันที และเปิดโอกาสให้ผู้มีรายชื่อได้แสดงความคิดเห็น ชักถามหรือโต้แย้งได้ ทำให้ทราบข้อมูลว่า หลายรายได้เลิกขายแล้วแต่ชาวบ้านอาจไม่ทราบ ทั้งนี้ข้อเท็จจริงเป็นอย่างไรคณะกรรมการชุมชนส่วนใหญ่ทราบดี เพราะกรรมการชุมชนเป็นคนในพื้นที่ บางคนอยู่ในหมวดบ้านเดียวกัน บางคนเป็นญาติกัน

“จากข้อมูลเชิงลึกที่ได้มาจากกล่องลับที่ชาวบ้านช่วยกันส่งมา ส่วนใหญ่ผู้ที่เสพจะเป็นเยาวชน และที่เป็นเด็กที่มาจากครอบครัวแตกแยก หรือพ่อแม่แยกทางกันประมาณ 3 ครอบครัว และที่เหลือก็จะเป็นลูกหลานที่อยู่กับพ่อแม่ และส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่พ่อแม่ไม่ค่อยให้ความสนใจในพฤติกรรมของลูกและเลี้ยงลูกแบบตามใจ และเป็นลูกหลานของข้าราชการ และมีผู้ค้ารายหนึ่งที่ค้าหนักมีเครือข่ายกว้างขวาง และชาวบ้านมีการลงขันกัน ครัวเรือนละ 1,000 บาท เพื่อเก็บผู้ค้ารายนี้ แต่เพราะผมมีความรู้สึกว่าจะเป็นบาปเป็นกรรม อีกอย่างผมก็เคยบวชเรียนมาก่อน และเพื่อเห็นแก่มนุษยธรรม ผมจึงได้ไปล่อหลอก และหว่านล้อมต่าง ๆ นา ๆ ให้ผู้ค้ารายนี้ไปอบรมที่ศูนย์ขวัญน่านแทน เพื่อที่จะไม่ต้องถูกเก็บ เพราะผมกลัวบาป และผู้ค้ารายนี้ ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกุ่นแรกของศูนย์ขวัญน่านและที่น่าดีใจในชุมชนของผมไม่มีใครเสียชีวิตในการปราบปราม ยาเสพติด”

กระบวนการบำบัดดำเนินการโดยชุมชน ตั้งแต่การคัดกรองผู้เข้ารับการบำบัด ที่ตรวจ บัสสาวะพบสีม่วง เริ่มจากการที่ชุมชนต้องร่วมกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันทางงบประมาณในการจัดเตรียมการศูนย์พัฒนาคุณธรรม ซึ่งได้ข้อสรุปโดยการจัดผ้าป่า เพื่อมาเป็นค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการ การทำอาหาร เป็นพี่เลี้ยง อยู่เวรยามนอนเฝ้าดูแล และการจัดหาวิทยากรได้แก่ สาธารณสุข ครู ตำรวจ พระสงฆ์ โดยใช้หลักสูตรบูรณาการ หลักสูตรบำบัดยาเสพติดเข้ากับการแพทย์แผนไทย โดยการกินยาสมุนไพร อบสมุนไพร ใช้วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ศาสนา กิจกรรมบำบัด และครอบครัวบำบัด ชมรมผู้สูงอายุมัดมือสู่วิญให้กำลังใจ รับขวัญรับคนดีคืนสู่สังคม พ่อแม่รับลูกคนใหม่กลับบ้าน โดยมีสมาชิกในชุมชนผ่านกระบวนการบำบัดที่ "ศูนย์ขวัญน่าน" โดยมีผู้ที่สมัครจำนวนทั้งสิ้น 28 คน

จากข้อมูล การศึกษา และการดำเนินกิจกรรมตามโครงการหมู่บ้านชุมชน และมวลชนสัมพันธ์ ปีงบประมาณ 2546 ของเจ้าหน้าที่ชุดปฏิบัติการตำรวจสัมพันธ์ สถานีตำรวจภูธรกิ่งอำเภอฝาง จังหวัดน่าน สรุปว่า การติดตามและฟื้นฟูผู้ผ่านการบำบัดจากศูนย์ขวัญน่าน ทางชุมชนได้มีการส่งเสริมอาชีพ ให้กับผู้ผ่านการบำบัด เพื่อรองรับกระบวนการบำบัดอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจากผลการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผ่านมา พบว่า สถิติ ผู้เสพจำนวน 21 คน เลิกเสพ ศึกษาต่อ 3 คน สมัครเป็นทหารเกณฑ์ 2 คน ถูกดำเนินคดีจำนวน 1 คน เลิกค้าทุกคน ซึ่งศูนย์พัฒนาคุณธรรมของชุมชนนี้ได้รับการยอมรับจากจังหวัดน่านให้เป็นศูนย์บำบัดยาเสพติด ตามโครงการศูนย์ขวัญน่าน นอกจากนี้การคัดแยก และระบุสาเหตุของการเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดนั้น เป็นส่วนหนึ่งที่เวทีประชาคมได้นำมาเป็นประเด็นของการวิเคราะห์ชุมชน ซึ่งนำไปสู่การเตรียมแผนในการดูแล และให้โอกาสแก่ผู้ที่เลิกค้า เลิกเสพ และกลุ่มเสี่ยง จัดหาอาชีพให้ตามความถนัด เช่น เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เลี้ยงไก่ เลี้ยงนกกระทา เลี้ยงปลา และกลุ่มผักปลอดสารพิษที่กรรมการชุมชนได้พิจารณาให้นำที่ดินสาธารณประโยชน์ของชุมชน จำนวน 1 ไร่ มาจัดทำแปลงปลูกผักปลอดสารพิษเพื่อออกจำหน่าย เป็นต้น หรือ กลุ่มดนตรี กลุ่มกีฬาสำหรับเยาวชน โดยจุดประสงค์เพื่อให้โอกาส และเป็นวิธีการที่ชุมชนสามารถดูแลกลุ่มคนเหล่านี้ให้อยู่ในสายตา ของชุมชนเองอีกด้วย

การผสมผสานระหว่างกฎบ้านและกฎหมาย

กรณีศึกษาของบ้านม่วงใหม่ ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชาวบ้าน จากเดิม เคยพึ่งพิงธรรมชาติและพึ่งพิงกันเอง เปลี่ยนมาเป็นการพึ่งพิงภายนอกมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านที่นี้ยังคงพึ่งพิงฐานธรรมชาติในหลาย ๆ ด้าน ทำให้เห็นว่ายังคงมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน

เป็นไปในลักษณะที่ช่วยให้เกิดการกระจายทรัพยากรอย่างทั่วถึง เกื้อกูลกัน ในเวลาต่อมา เมื่อชุมชนได้รับผลกระทบจากปัญหายาเสพติดที่เป็นผลมาจากการพัฒนาและเศรษฐกิจระบบทุนนิยมที่เข้ามา ซึ่งในช่วงแรกของการแพร่ระบาดผู้คนในชุมชนไม่ได้ตระหนักว่ายาเสพติดโดยเฉพาะยาบ้าเป็นปัญหาเพราะเป็นการใช้ในการทำงานและเป็นการใช้เฉพาะกลุ่ม จนเมื่อการแพร่ระบาดของยาบ้าเพิ่มระดับความรุนแรงมากขึ้นไปสู่กลุ่มเยาวชนในชุมชนที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกตามความเจริญที่เกิดขึ้น สภาพของชุมชนจึงเสมือนเกิดความไร้ระเบียบเพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นจากยาเสพติดได้ก่อให้เกิดปัญหาในชุมชนตามมาอย่างมากมาย อาทิ การมั่วสุมของเด็กและเยาวชนในที่สาธารณะแม้กระทั่งในวัด แม้มีเจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินการตรวจค้นจับกุม และใช้มาตรการทางกฎหมายตามอำนาจหน้าที่ ก็ไม่สามารถควบคุมปัญหาเสพติด หลายครั้งที่ตำรวจเข้ามาไม่สามารถจับกุมใครได้ เพราะชาวบ้านที่เกี่ยวข้องได้ปกปิดข้อมูล เนื่องจากเกรงว่าบุตรหลานจะถูกจับกุมไปดำเนินคดีตามกฎหมายที่มีโทษที่รุนแรง และถูกตีเตียนจากชุมชน ขณะที่ชาวบ้านบางส่วนก็คิดว่าเป็นเรื่องส่วนบุคคล กล่าวคือผู้นำและผู้อาวุโสในชุมชนก็ทำหน้าที่เพียงกล่าวตักเตือนบุตรหลานของตน ไม่ให้ไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ซึ่งไม่ได้ทำให้ปัญหาเสพติดหมดสิ้นไป

ในกรณีของปัญหาเสพติดของชุมชนบ้านม่วงใหม่ ตำบลนาบึง หากพิจารณาวิเคราะห์สภาพปัญหาทฤษฎี Social Disorganization และ Routine Activities ในประเด็นของการขจัดโอกาสของการเกิดปัญหาเสพติดในชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายนอก และภายใน ที่ทำให้องค์ประกอบทั้งภายนอก และภายในของทุนทางสังคม ไม่สามารถทำหน้าที่ได้ ชุมชนได้ปรับตัวจัดการทุนทางสังคมจนเกิดเป็นการปฏิบัติในหลายลักษณะ โดยการปรับเปลี่ยน พลิกฟื้นและจัดองค์ประกอบภายในของชุมชนให้สอดคล้องสภาพปัญหาเสพติดจากการดำเนินการในระดับสมาชิกระหว่างเครือข่าย สายสัมพันธ์ทางครอบครัว เครือญาติ และกลุ่มเพื่อน เป็นพันธะทางสังคมที่สมาชิกมีต่อกัน การว่ากล่าวตักเตือน สั่งสอน อาทิ ครอบครัว และเครือญาติ ซึ่งให้การดูแล ตักเตือน แสดงความรักความห่วงใย บุตรหลานไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ขณะเดียวกันโดยทั่วไปบุตรหลานก็ตระหนัก และรู้สึกเป็นพันธะที่ทำให้ไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ซึ่งเมื่อแบบแผนการปฏิบัติเครือข่ายระดับดังกล่าวไม่สามารถจัดการกับปัญหาได้ เครือข่ายระดับสถาบัน ทั้งผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน และไม่เป็นทางการ อย่างเช่น พระสงฆ์ ที่เห็นปัญหาดังกล่าว และดำเนินการร่วมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายนอกชุมชน ดำเนินการอย่างจริงจังกับผู้เสพกับผู้ค้าตามมาตรการทางกฎหมาย ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งกระตุ้นให้ชุมชนได้เห็นถึงความสำคัญของปัญหาเสพติด และผลลัพธ์ของการจัดการกับปัญหา โดยการกระตุ้นของผู้นำชุมชนเปิดใจเข้าหากันเกิดเวทีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนภายในชุมชน และระหว่างเครือข่ายภายนอกอย่างตำรวจเพื่อหาทางออกร่วมกัน

"ผมก็ปรึกษากับตำรวจชุดมวลชนสัมพันธ์ และได้นายดาบประสงค์ เข้ามาร่วมประชุมกับหมู่ บ้านถึง 3 ครั้ง และมีการทำประชาคมหมู่บ้านในครั้งที่ 4 เพื่อให้เห็นผลเป็นรูปธรรม ได้มีการลงมติประชาคม ถ้ามีผู้ค้า ผู้ขาย ผู้เสพ จะตัดความช่วยเหลือต่าง ๆ แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น เวลาตายจะไม่มีเข้าไปช่วยงาน จะไม่มีพระไปสวดศพ ตัดการเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เวลา มีงานจะไม่มีกลุ่มแม่บ้านเข้าช่วยเหลือ ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นมติประชาคมที่ชาวบ้านเห็นชอบด้วย มีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด และได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการประจำหมวดต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งแบ่งการปกครองเป็น 6 หมวด โดยแต่ละหมวดจะดูแลกันเอง การแบ่งหมวดในการปกครองเพื่อการดูแลดูแลได้อย่างทั่วถึง"

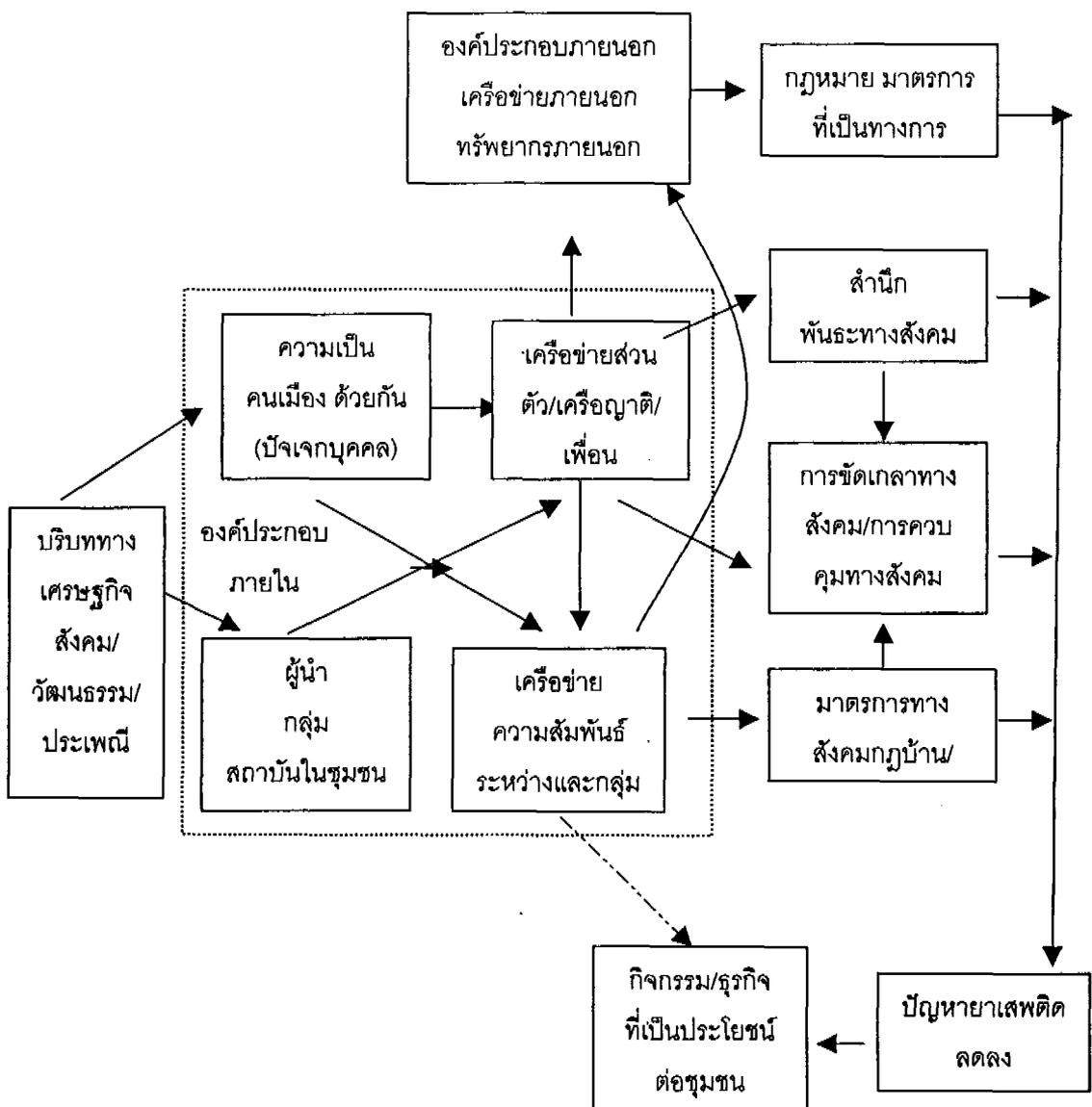
ขณะที่ผู้นำทางด้านศาสนา (พระกานต์ สิริธมโม) เจ้าอาวาสวัดม่วงใหม่มีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน จากที่ชุมชนมีปัญหาเสพติดเข้ามาระบาดในชุมชน และทุกฝ่ายให้ความร่วมมือประสานงานในการแก้ปัญหาจนกระทั่งเบาบางลง และสิ่งที่สำคัญ คือ ชุมชนได้ให้โอกาส แก่ผู้ที่กลับใจ สมัครงใจที่จะหยุด อด ละ เลิก โดยการจัดทำศูนย์พัฒนาคุณธรรม มีโครงการบ้านเปลี่ยนวิถี ในการบำบัด พื้นฟู ผู้เสพ ผู้ติดยาเสพติด โดยใช้สมุนไพรรักษา มีการอบยา และทานยาสมุนไพรรักษา และให้ความรู้ทางด้านวิชาชีพการเกษตรแบบพอเพียง เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพในอนาคตอีกด้วย จากนั้นก็จะส่งเสริมให้ผู้ที่ผ่านการบำบัดได้รับความรู้และฝึกวิชาชีพที่ศูนย์ขวัญนาน ซึ่งขณะเดียวกัน ความรู้สึกละอาย ก็อาจส่งผลตรงกันข้าม ตามทฤษฎีตีตรา เพราะส่งผลให้สมาชิกดังกล่าวกระทำสิ่งต่าง ๆ รุนแรงเพิ่มไปอีก จนกลายเป็น คนร้าย นำไปสู่การสร้างสันดานที่แก้ไม่ได้ เพราะผู้ที่กระทำผิดไม่มีผู้สนับสนุนค้ำจุน การกระทำผิดซ้ำแล้วซ้ำเล่ามักจะส่งผลเสียต่าง ๆ เช่น การที่ไม่เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ยากต่อการเชื่อมความสัมพันธ์กับผู้อื่น อย่างไรก็ตามในชุมชนม่วงใหม่ หรือชุมชนชนบทไทย ก็มีสิ่งกีดขวางไม่ให้เกิดการตีตราดังกล่าว เพราะการเอื้อเฟื้อ ความเป็นเครือญาติที่มีการให้อภัย มีความสัมพันธ์ฉันท์มิตร เช่น เมื่อมีการสำนึกผิด รู้สึกเสียใจในสิ่งที่ทำผิดลงไป โดยการขอขมาลาโทษ คนในชุมชนก็พร้อมจะให้โอกาส

กระบวนการทุนทางสังคม จากความคิดในการแก้ปัญหาสาธารณะและเห็นว่าเป็นปัญหาของชุมชนไม่ใช่เป็นปัญหาของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น และสำเร็จโดยองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น หากต้องเกิดขึ้นโดยเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกันบนฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน และใช้ภูมิปัญญาของชุมชนที่มีสำนึกร่วมของความเป็นชุมชนภายใต้ระบบคิดร่วมกันของสมาชิกในชุมชนซึ่งเป็นองค์ประกอบภายในชุมชน ก่อให้เกิดวิธีปฏิบัติในการแก้ไขปัญหา โดยออกมาเป็นมาตรการทางสังคมที่เป็นภาพสะท้อนของพลังทุนทางสังคมที่เป็นรูปธรรมในการขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถแก้ไขปัญหาเสพติด ควบคุมหรือบนเงื่อนไขแวดล้อมของชุมชน

ไม่ว่าจะเป็นการมีเครือข่ายภายนอกของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ที่เป็นคนในชุมชน จึงมีสถานะของความ
 จริงใจในการดำเนินการเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะหุ้นส่วนการดำเนินการ เป็นผู้ที่มาเสริมเติมเต็ม
 เสริมวิธีการปฏิบัติของชุมชนในการจัดการกับปัญหา ยาเสพติดในเงื่อนไขชุมชนที่ไม่สามารถจัด
 การเองได้ จนทำให้ออกจากปัญหายาเสพติดจะลดลงแล้ว การถอดบทเรียนจากการเรียนรู้ร่วมกัน
 ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง การยกระดับจิตสำนึก มองเห็นถึงพลังในการขยายขอบเขตของ
 การแก้ปัญหาชุมชนไปสู่ปัญหาในระดับรองของชุมชน

ภาพที่ 4.2

ภาพจำลองเชิงระบบของการแก้ปัญหายาเสพติดของชุมชนบ้านม่วงใหม่

การเชื่อมโยงการเรียนรู้ไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่น

การเรียนรู้ร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ที่เกิดจากการร่วมกัน ระดมปัญหา และนำปัญหามาเป็นตัวตั้ง ซึ่งชาวบ้านเองได้ร่วมกันสรุปพบว่า ปัญหายาเสพติดเป็นสาเหตุหลักนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ซึ่งในชุมชนบ้านม่วงใหม่ มีการแพร่ระบาดมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา และเริ่มมีความรุนแรงมากขึ้น เมื่อ ปี 2542 - 2544 มีผู้ค้ายาเสพติดรายย่อย ในหมู่บ้าน มีวัยรุ่นจับกลุ่มมั่วสุมยาเสพติดและมีการดื่มสุรา บริเวณหน้าวัด หน้าโรงเรียน เกิดปัญหาการลักขโมย เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก มีการทำลายทรัพย์สินของทางราชการ เช่น การทุบตู้โทรศัพท์ ดึงสายโทรศัพท์ เกิดแก๊งค์ขามูไร แพร่ระบาดในชุมชนโดยมีพฤติกรรมใช้มีดดาบ และไซ้เหล็ก ทำร้ายชาวบ้านและเยาวชนผู้บริสุทธิ์ เป็นต้น การแก้ปัญหาในช่วงแรก ๆ เป็นลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่มีรูปธรรมที่ชัดเจน ชุมชนและ ตำรวจไม่ได้มีการประสานงานกัน ในการแก้ปัญหา รวมทั้งการได้รับผลกระทบจากคำข่มขู่ การปองร้ายจากผู้ที่มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ผู้นำชุมชนได้มีการชักชวนแกนนำครอบครัวในชุมชนมารวมตัวกันในลักษณะ "จับเข้าด้วยกัน" เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ด้วยกลไกของชุมชนเอง ซึ่งมาจากแนวความคิดที่ว่า "ชาวบ้านรู้ดีที่สุดว่าปัญหาอยู่ตรงจุดไหน ใครเสพ ใครขาย" ฉะนั้นชาวบ้านจึงได้ใช้กลไกของชุมชนที่เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เข้ามาหนุนเสริมกลไกภาครัฐที่มีอยู่ เกิดเป็นการขยายการเรียนรู้ เป็นพลังไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่น นอกจากปัญหายาเสพติด อาทิ ปัญหาเรื่องการดื่มสุราที่ชาวบ้านพิจารณาว่าเป็นปัญหาที่กระทบต่อความสงบสุขของชุมชนและได้ร่วมกันกำหนดมาตรการขึ้นมา

"ในชุมชนเราไม่มีปัญหาเรื่องเหล้า เพราะในชุมชนไม่อนุญาตให้ตั้งโรงกลั่นเหล้าเสรีเหมือนชุมชนอื่น ๆ โดยเฉพาะในงานศพ จะไม่ให้มีเหล้าและเล่นการพนัน โดยจะหักเงินฌาปนกิจไว้ 4,000 บาท ก่อนถ้าใครฝ่าฝืนจะไม่ให้เงินส่วนนี้"

เครือข่ายการดูแลความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน

การทำงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจซึ่งได้นำโครงการหมู่บ้านมวลชนสัมพันธ์ของสถานีตำรวจ เข้ามาเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน และพัฒนาหมู่บ้าน โดยทำงานร่วมกับชาวบ้าน มีการประชุมชาวบ้านเพื่อทำการวิเคราะห์ชุมชน โดยใช้เทคนิค SWOT รวมทั้งการหาปัจจัยหนุนเสริมความสำเร็จของชุมชน โดยการกระตุ้นให้คนในชุมชนมองเห็นความสำคัญของปัญหาในชุมชนและชักชวนให้คนในชุมชนลุกขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหายของตนเอง ในการป้องกัน แก้ไข และพัฒนาชุมชนด้วยกัน มีการปลูกจิตสำนึกของชาวบ้าน ทั้งการอบรมให้ความรู้พิษภัยของสาร

เสพติด การพบผู้นำไปดูงานให้มีความรู้ความเข้าใจ และตระหนักถึงพิษภัยของยาเสพติด ทั้งจากในชุมชน และนอกชุมชน ไม่ให้เข้ามาใกล้ตัวลูกหลาน วิธีการที่ใช้ ซึ่งได้แก่เวทีประชาคมหมู่บ้าน เพื่อสร้างกลไกและมาตรการทางสังคม ในการจัดทำแผนแก้ไขปัญหายาเสพติดและพัฒนาหมู่บ้าน การสร้างคณะกรรมการแกนนำชุมชนด้านต่าง ๆ รวมทั้งการเกิดขึ้นของอาสาสมัคร "ตำรวจบ้าน" เป็นครั้งแรก ในกิ่งอำเภอกงเพียง ในจังหวัดน่าน

ตำรวจบ้าน เป็นอาสาสมัครของชุมชนที่ช่วยสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน โดยมีอาสาสมัครทั้งหญิง ชาย ประมาณ 30 คน โดยได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานเจ้าหน้าที่ตำรวจอบรมอาสาสมัครตำรวจบ้าน และที่สำคัญคือมีการเวรยามเพื่อเฝ้าระวังตามจุดต่าง ๆ ในชุมชน ที่งานตำรวจบ้านประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ตำรวจชุดอำนวยความยุติธรรม 5 นาย เจ้าหน้าที่ชุดปฏิบัติการจำนวน 5 นาย อาสาสมัครตำรวจบ้าน จำนวน 30 คน โดยแบ่งเป็นหมวดตามจำนวนหมวดบ้าน (คุ้มบ้าน) จำนวน 6 หมวด ๆ ละ 5 คน

การดำเนินกิจกรรมของอาสาสมัครตำรวจบ้าน มีผลต่อการป้องกันและเฝ้าระวังชุมชน กล่าวคือ-สามารถ เป็นสายให้ตำรวจ ได้ ในการจับกุมผู้ค้ายาเสพติด การอยู่เวรยาม ตามแหล่งมั่วสุมต่าง ๆ ในชุมชนจนหมดปัญหาการค้า การเสพ การมั่วสุม ของวัยรุ่น แก้ปัญหาอาชญากรรม และผลของการทำงานอย่างต่อเนื่อง และหลากหลาย ทำให้ปัญหายาเสพติดหมดไปจากหมู่บ้าน เป็นชุมชนปลอดยาเสพติดอย่างยั่งยืน ส่งผลให้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรม การลักขโมย การทำลายทรัพย์สินของทางราชการ และแก๊งค์กวนเมืองต่าง ๆ หมดตามไปด้วย มีการขยายผลการดำเนินงานตำรวจบ้าน รูปแบบการทำงานของตำรวจบ้าน ไปสู่อำเภออื่น ๆ ด้วย มีการประสานงาน โดยมีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานอาสาสมัครตำรวจบ้านตำบลนาบึง ที่บ้านม่วงใหม่พัฒนา ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่าเกิดขึ้นมาจากผลสำเร็จของการแก้ปัญหาเสพติด

"ฝั่งน้ำน่านตะวันออก ตำรวจไม่ต้องเหนื่อย จะมีตำรวจบ้านมาช่วยงาน ทุกคนจะมีกระบอกรับเป็นเครื่องมือป้องกัน ปราบปราม ปรากฏว่าฝั่ง สภ. กิ่ง อ.ก.เพียง วัยรุ่นไม่กล้าก่อเรื่อง ที่สำคัญคือตร.บ้านที่มาจากทุกตำบล เขาจะรู้จักพวกวัยรุ่นว่ามาจากไหนลูกใคร แค่มองหน้าพูดจาคำเดียวพวกวัยรุ่น คนเมา เจ็บสงบ หมด ไม่เหมือนฝั่ง สภ.อ.เมือง ตีรวจ ต้องเหน็ดเหนื่อยกับการวิ่งไล่จับรับเหต"

จากการกระบวนการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน ได้ส่งผลกระทบที่ดีต่อชุมชนหลายประการ ทั้งในแง่ของการแก้ไขปัญหายาเสพติด และในแง่ของการสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินให้กับชุมชน พอสรุปได้ ดังนี้

1. สามารถสร้างระบบข้อมูลชุมชนที่เชื่อถือได้ ผลของการแก้ปัญหา ส่งผลให้ได้ข้อมูลผู้ค้า ผู้เสพ ผู้ติดสารเสพติดที่แท้จริง ซึ่งเป็นข้อมูลที่ผ่านกระบวนการตรวจสอบโดยคนในชุมชนด้วย

กันเอง และเป็นการตรวจสอบที่มีบุคคลหลากหลายฝ่าย ทำให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง และมีความน่าเชื่อถือ และข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้ มาจาก เวทีประชาคมหมู่บ้าน มีผู้เสพจำนวน 16 คน ผู้ค้า จำนวน 2 คน และได้ขยายผล อีก 10 คน รวมทั้งหมด 28 คน

2. เกิดจิตสำนึกรักแผ่นดินเกิด และตระหนักในปัญหายาเสพติด มีการสร้างจิตสำนึกร่วมกันมีการส่งเสริมด้านแนวคิดทุกระดับ ทำให้มีผู้ต่อต้านน้อยลง ชุมชนไม่มีความหวาดระแวงกันเกิดความเชื่อมั่นไว้วางใจซึ่งกันและกัน

3. เกิดการรวมตัวดูแลชุมชน ผลของการที่ชุมชน มีการตื่นตัวมากขึ้น จึงได้มีการสร้างกลไกและกลุ่มคนในชุมชน เพื่อดำเนินการเฝ้าระวังกันมากขึ้น สร้างระเบียบของชุมชนขึ้นมาใหม่ มีการแบ่งหมวดหมู่ และคณะกรรมการรับผิดชอบ เกิดการตั้งกฎกติกา การดูแลกันเองภายในกลุ่ม เครือญาติ

4. ผู้ที่เคยเกี่ยวข้องกับยาเสพติดออกมาร่วมทำความดีเพื่อบ้านเกิด ผลของการทำงานอย่างต่อเนื่อง สามารถชักชวน ผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดออกมาบำบัดมากขึ้น โดยใช้กระบวนการชุมชนบำบัด เช่น ธรรมรักษา และส่งเสริมอาชีพ ซึ่งเมื่อกลุ่มคนเหล่านี้ได้รับการยอมรับจากชุมชน ก็สามารถกลับมาเป็นแกนนำในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน

จากกระบวนการแก้ปัญหาของชุมชนนั้น ไม่ได้มุ่งไปที่ตัวปัญหายาเสพติดเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่มุ่งไปแก้ไขปัญหามในส่วนอื่น ๆ อีกด้วย พร้อมกับสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไปพร้อม ๆ กัน จึงส่งผลให้กระทบไปยังชุมชนอื่น ๆ อีกมาก ได้แก่

1. กระบวนการแก้ไขปัญหายาเสพติดของภาคประชาชนมุ่งไปพัฒนาที่คนโดยเฉพาะกลุ่มแกนนำให้สามารถที่จะเป็นคนคอยนำพาและกระตุ้นให้ชุมชนได้ เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง นำภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในการแก้ไขปัญหามา ทำให้เกิดผู้นำใหม่ขึ้นอย่างหลากหลาย และทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้มากขึ้น

2. ความเข้มแข็งของปัจจัยแวดล้อม ชุมชนมีการรวมกลุ่มกัน ในการแก้ไขปัญหามา ทำให้พัฒนาปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนไปพร้อม ๆ กัน กับการแก้ไขปัญหายาเสพติด

3. เกิดการเรียนรู้ของปัจจัยแวดล้อม ชุมชนมีการรวมกลุ่มกัน ในการแก้ไขปัญหามา ตนสร้างปัญญา คิดร่วมกัน มีการตรวจสอบกันเองมากขึ้น ทำให้มีการทำงานอย่างโปร่งใส รู้จักเลือกสรรผู้นำ และตัวแทนที่จะไปทำงานให้กับสังคมและหมู่บ้าน

4. ความสุขของชุมชน ผลของการทำงานร่วมกัน รื้อฟื้นความเป็นอยู่ที่ดี สร้างระบบการอยู่ร่วมกัน ใหม่ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีงามขึ้นมาใหม่ ทำให้คนในชุมชนมีความสุข มีสุขภาพ

จิตที่ดีขึ้นเชื้ออาหารต่อกันให้มากขึ้น ไม่แบ่งแยก มีความรัก ความสามัคคีผูกพัน และเห็นคุณค่าของการทำงานร่วมกัน

5. การยอมรับ องค์กรภายนอก และภาครัฐมีการยอมรับกระบวนการของชุมชนมากขึ้นจากรูปธรรมที่ชุมชนได้ดำเนิน ได้ถูกหยิบยกให้เป็นชุมชนต้นแบบ เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของคนในอำเภอ จังหวัด ทั้งภาครัฐและเอกชน

6. ได้รับรางวัลที่ยืนยันผลสำเร็จของงาน อาทิ

- ปี 2546 ได้รับใบประกาศหมู่บ้านมวลชนสัมพันธ์ รางวัลดีเด่นของจังหวัด
- ปี 2546 นายจันทร์ สาบุญมา ได้รับประกาศเกียรติคุณ เป็นผู้มีส่วนงานการปราบปรามยาเสพติดดีเด่น สมควรได้รับการยกย่อง เป็นนักรบพลังแผ่นดิน ขจัดสิ้นยาเสพติดจากกระทรวงมหาดไทย

- ปี 2547 ได้รับใบประกาศนียบัตรเป็นหมู่บ้านปราบปรามยาเสพติดดีเด่น ของตำรวจภูธรภาค 5 ลำปาง

ปี 2547 ได้รับใบประกาศเป็นหมู่บ้านปราบปรามยาเสพติดระดับตำรวจภูธรจังหวัดน่าน

เครือข่ายการดูแลสวัสดิการของชุมชน

หลังจากที่ได้ผ่านวิกฤติทางด้านปัญหายาเสพติด ทำให้ ชาวบ้านมี การรวมตัวกัน เกิดกลุ่มองค์กรในชุมชนขึ้นมามากมาย เพื่อสร้างอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวโดยไม่ต้องทิ้งถิ่นฐานเข้าไปหาเงินในเมืองใหญ่ โดยเฉพาะการเกิดกลุ่มเพื่อเปิดโอกาส ให้กับผู้ที่ผ่านการบำบัดยาเสพติด โดยการสนับสนุน ส่งเสริมอาชีพหลังจากการบำบัด ปัจจุบันผู้ที่เคยยุ่งเกี่ยวกับสารเสพติดมีอาชีพที่มั่นคง เช่น เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง ประกอบอาชีพสุจริต สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นก็เพราะว่าชุมชนได้ให้โอกาสแก่ผู้ที่หลงผิด และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้านที่ทำงานโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย และถือว่าเป็นผู้นำตัวอย่าง จากการทำงานเพื่อชุมชนจนได้รับรางวัล “เหน็บทองคำ” นอกจากนี้ยังเป็นการหนุนเสริมให้ชาวบ้าน จัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ โดยการรวมตัวกันเพื่อฝึกวิชาชีพ และนำสินค้าจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้เสริมนอกเหนือฤดูกาล โดยได้มีการประสานงานกับหน่วยงานราชการ เอกชน มาให้ความรู้และสนับสนุนด้านเงินทุน ต่าง ๆ จนสามารถรวมตัวกันเป็นกลุ่มและสามารถพัฒนาการทำงานจนถึงปัจจุบัน และมีรายได้เข้ากลุ่มอย่างต่อเนื่อง เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนปลูกถั่วเหลือง กลุ่มโค-กระบือ กลุ่มกองทุนเพาะเห็ด กลุ่มปั้นหัวสัตว์ กลุ่มพัฒนาสตรี กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กองทุน กขคจ. กองทุนปลูกข้าวพันธุ์ดี กองทุนเลี้ยงหมู

กองทุนเผ่าถ่าน กลุ่มขนม กองทุนหมู่บ้าน กองทุนผู้สูงอายุ ศูนย์สาธิตการตลาด โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ศูนย์สาธิต การตลาด ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนและมีสมาชิกทั้งหมด 186 คน มีกองทุนหมุนเวียน ในการบริหารจำนวน 52,860 บาท โดยมีคณะกรรมการบริหารศูนย์ เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2545

ผู้สูงอายุอาคารข้าว มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในหมู่บ้านที่ยากจนขาดแคลนข้าว มีสมาชิกกลุ่มจำนวน 158 คน มีเงินบริหารกองทุน จำนวน 47,000 บาท

กลุ่มงานพัฒนาเด็ก ในชุมชนได้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลนาบึง และผู้ปกครอง เด็กสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจำนวน 1 แห่ง ตามมาตรฐานโครงการ วงเงินจำนวน 760,000 บาท โดยมีคณะกรรมการศูนย์เด็กเล็กเป็นผู้บริหาร มีเด็กเข้ารับบริการจากศูนย์ จำนวน 50 คน มีผู้ดูแลเด็ก จำนวน 3 คน ราษฎรในหมู่บ้านร่วมกันพัฒนาเป็นประจำทุกเดือน

กลุ่มเยาวชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เด็กเยาวชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และเพื่อทำกิจกรรมและให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของหมู่บ้าน มีสมาชิก 52 คน มีคณะกรรมการบริหาร จำนวน 9 คน โดยมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน คือ

1. ส่งเสริมเยาวชนในการแข่งขันกีฬาเยาวชนของตำบลซึ่งจัดขึ้นทุก ๆ ปี โดยองค์การบริหารส่วนตำบลนาบึง
2. สอดส่องดูแลเยาวชนให้ห่างไกลยาเสพติด
3. จัดงานวันกตัญญูของเยาวชนในวันสงกรานต์ รดน้ำ ดำหัวผู้สูงอายุในหมู่บ้าน เป็นประจำทุกปี

กลุ่มพัฒนาสตรี การส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มสตรีขึ้นในหมู่บ้าน เพราะเชื่อในพลังของกลุ่มสตรี ว่ามีศักยภาพในการทำงาน จากการศึกษาของกลุ่มองค์กรของหลาย ๆ หน่วยงานจะพบว่าสตรีมีความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่มได้ดีไม่แพ้ผู้ชาย และที่สำคัญกลุ่มที่มีสตรีเป็นผู้บริหารจัดการ ค่อนข้างจะมีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใส และมีความยั่งยืนของกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มทอผ้า กลุ่มอาชีพ ๆ ต่าง ๆ ล้วนมีสตรีเป็นผู้บริหารจัดการแทบจะทั้งสิ้น

ดังนั้น ชุมชนบ้านม่วงใหม่ก็เช่น กัน เพราะคำนึงถึงพลังของสตรี จึงได้เกิดกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เพื่อเสริมรายได้ของครอบครัว เกิดขึ้น เช่น

- กลุ่มเพาะเห็ด มีสมาชิก 8 คน ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียน 12,000 บาท
- กลุ่มทำขนมทองม้วน ซึ่งเป็น 1 ผลิตภัณฑ์ 1 ตำบล มีสมาชิก จำนวน 22 คน
- กลุ่มเผ่าถ่าน เนื่องจากหมู่บ้านมีไม้ใช้สอยที่หมดสภาพในไร่ มาก จึงทำกิจกรรมเผ่าถ่าน สร้างรายได้ให้กับกลุ่ม มีสมาชิก จำนวน 12 คน

- กลุ่มเลี้ยงปลา ในกระชัง เพื่อขายสร้างรายได้ให้แก่กลุ่มสตรี ปัจจุบัน มีสมาชิกจำนวน 50 คน

กลุ่มทางด้านการเกษตร

พื้นที่สาธารณะที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ ชุมชนจึงได้ร่วมกันกับชาวบ้านปรับปรุงพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน โดยปลูกกล้วยในเนื้อที่ 6 ไร่ เพื่อเป็นรายได้ของหมู่บ้าน โดยมีรายละเอียดดังนี้

- การส่งเสริมการปลูกกล้วยเหลืองในฤดูแล้งเพื่อสร้างรายได้แก่ชาวบ้าน โดยรวมตัวกันในรูปของกลุ่มปลูกกล้วยเหลือง มีสมาชิกทั้งหมด 42 คน พื้นที่ในการเพาะปลูก 150 ไร่ มีเงินกองทุนกลุ่มรวม 60,000 บาท

- ส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ดีโดยได้ประสานงานกับศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลนาบึง เพื่อถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ที่ปลูกข้าวนาปี โดยเน้นเพิ่มผลผลิตข้าวปลอดสารพิษให้แก่สมาชิกมีผลผลิตเพิ่มขึ้น

- ส่งเสริมการเลี้ยงหมู จำนวน 1 กลุ่ม มีสมาชิกจำนวน 16 คนมีเงินทุนหมุนเวียน 23,250 บาท

- มีการส่งเสริมจัดตั้งกองทุนโค - กระบือ ในหมู่บ้านสมาชิกจำนวน 150 คน เงินกองทุนหมุนเวียน 74,000 บาท

- ส่งเสริมให้มีกองทุนประมงหมู่บ้าน โดยทำกิจกรรมการเลี้ยงปลาในสระน้ำสาธารณะหมู่บ้าน จำนวน 2 แห่ง สมาชิก 156 คน มีเงินกองทุนหมุนเวียน 14,000 บาท

- กลุ่มหัตถกรรมปั้นหัวสัตว์ โดยได้ส่งเสริมการปั้นหัวสัตว์ในรูปของกลุ่มเพื่อส่งเสริมรายได้ โดยมีสมาชิก 40 คน มีเงินกองทุนหมุนเวียน 60,000 บาท

- กลุ่มอัดหน่อไม้ปิบ เป็นกลุ่มสตรีแม่บ้าน ที่จะทำในช่วงที่มีหน่อไม้ตามฤดูกาล

นอกจากส่งเสริมทางด้านการเกษตรและหัตถกรรมแล้ว ก็ได้มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ทำปุ๋ยหมักจากวัสดุจากธรรมชาติ เพื่อปรับปรุงดิน ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน จำนวน 100 ครอบครัว ได้ปุ๋ยหมักจำนวนมาก ถึง 200 ตัน การมีกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมากมาย แสดงให้เห็นถึงการขับเคลื่อนของกระบวนการทุนทางสังคม เพราะตัวชี้วัดตัวหนึ่งของทุนทางสังคม คือ การเกิดกลุ่มองค์กร ช่วยเหลือกันเองภายในชุมชน ทำให้คนในชุมชนเกิดความผูกพันกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีภารกิจที่ต้องรับผิดชอบร่วมกัน มีการตั้งกฎเกณฑ์ กติกา หรือระเบียบของกลุ่มขึ้น ส่งผลให้ชุมชนได้เรียนรู้ในการจัดการ การบริหาร การทำงานร่วมกัน เชื้ออาหารต่อกัน ดังจะเห็นได้จากการนำเงินปันผลส่วนหนึ่งที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ไปสนับสนุนงานสาธารณ

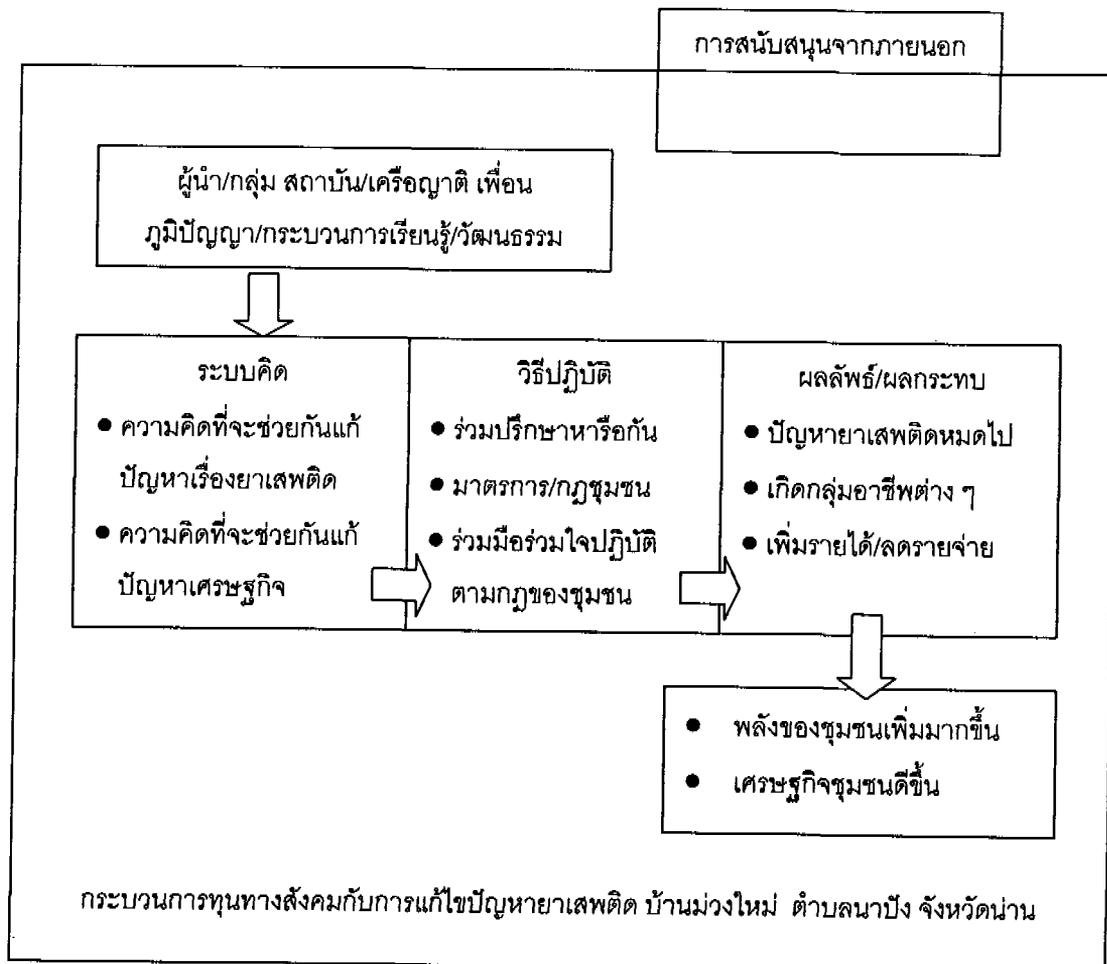
ประโยชน์ในหมู่บ้าน การทำงานแบบรวมกลุ่มกันของชาวบ้านแสดงให้เห็นถึงการพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นหัวใจหลักของชุมชนเข้มแข็ง

การบริหารจัดการโดยมีคณะกรรมการทำงาน ในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างชัดเจน เน้นความโปร่งใสตรวจสอบได้ มีการใช้มาตรการสังคมในการปกครองดูแลกันเองในชุมชน และมีการบริหารจัดการในรูปของหมวดบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญอีกประการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง คือ การมีเวทีพบปะพูดคุยกัน มีการประชุมประจำเดือน มีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่ และถ้าเป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องหน้าหมู่บ้าน ที่ต้องให้มติของชุมชน ก็จะมีการจัดเวทีชาวบ้านใหญ่ระดับตำบล ซึ่งการทำงานลักษณะนี้ล้วนส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งจะเห็นได้จากการเกิดกลุ่มองค์กรในชุมชนมากมาย ที่ช่วยเหลือกันเอง และที่สำคัญ ยังมีหน่วยงานภาครัฐที่ได้ให้การสนับสนุน เช่น เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน กศน. เจ้าหน้าที่ตำรวจโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ชุดมวลชนสัมพันธ์ที่ได้ริเริ่มโครงการตำรวจบ้านเพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานและมีการสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยภายในชุมชนของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด ทูตทางสังคม ในประเด็น Social Safety Net ในเรื่องการมีโครงข่ายความปลอดภัยในชุมชน โดยที่คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการทำงานเพื่อส่วนรวม

ทูตทางสังคมกับการป้องกันอาชญากรรม

จะเห็นได้ว่าชุมชนสามารถร่วมกันดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน เพราะการมีทูตทางสังคม ที่เป็นองค์ประกอบสามารถดึงมารับใช้และแก้ปัญหาของชุมชนได้ นั่นก็คือสมาชิกในชุมชน ไม่ว่าจะเป็น ผู้นำ ตำรวจที่เป็นทั้งคนนอก และเป็นคนที่สามารถประกอบตั้งกลไกจากภายนอกมาร่วมทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระสงฆ์ หรือผู้นำตามธรรมชาติ และประกอบกับมี ภูมิปัญญาองค์ความรู้ เป็นปัจจัยให้เกิดกระบวนการทูตทางสังคม ที่นำไปสู่พลังทางสังคมทั้งสิ้น

ภาพที่ 4.3
กระบวนการทุนทางสังคมกับการแก้ไขปัญหาเสพติด

ชุมชนบ้านม่วงใหม่สามารถสะท้อนให้เห็นรูปธรรมของกระบวนการทุนทางสังคมที่มีองค์ประกอบได้แก่

สมาชิกในชุมชน ผู้นำ ตำรวจ เครือญาติ เพื่อน เป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน เป็นบ่อเกิดของ ความสัมพันธ์ ความรักความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และความปรารถนาดีให้กับชุมชน บนฐานทรัพยากรแหล่งน้ำ ที่ดิน ที่ชุมชนมี และสามารถเข้าถึง และจัดสรรแบ่งปันประโยชน์ร่วมกันได้อย่างเต็มที่ และสามารถพ่วงตัวอยู่ได้ในสถานการณ์ที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดอย่างรุนแรง ผู้นำชุมชนอย่างผู้ใหญ่บ้านที่มีความเสียสละ และความตั้งใจจริงในการแก้ไขปัญหของชุมชน ประกอบกับการปฏิบัติตัวในกรอบของศีลธรรม เป็นแบบอย่างที่ดีทำให้ชาวบ้านเกิดความเลื่อมใสศรัทธา

“เรื่องไม่ดี ผมไม่เอาเลย เพราะเวลาเราไปอย่าง งานแต่งงานให้เราไปคนเดียว เป็นสิริมงคล กับเขา ถ้าเราเป็นคนไม่ดี เอาเรื่องผู้หญิง มันก็จะเสียถึงเขาด้วย งานบวช งานอื่น อะไรก็แล้วแต่ เราต้องเป็นตัวอย่าง พอเขาเห็นเราทำจริง เขาก็มีใจทำตาม เออ ผู้ใหญ่ก็ทำเหมือนเหมือนกัน” (จันทร์ สาบุญมา, สัมภาษณ์)

“เราก็เห็นหน้าค่าตากันมา อะไรเราก็ต้องช่วยกัน แรก ๆ ตอนมาเป็นตำรวจบ้าน หมู่เขาก็ว่าผมจะไปเป็นลูกน้องตำรวจ ก็น้อยใจเหมือนกัน แต่เราคิดว่าเราทำเพื่อบ้านของเรา เด็ก ๆ พวกนี้ มันก็ถูกกลุ่กลานหลาน ถ้าเราปล่อยไว้ บ้านเรามันก็แย่ เดียวนี้พวกตำรวจบ้านเข้าไปตรวจเอง เด็กมันเกรงใจ มันรู้ว่าเราทำไม่ใช่ว่าทำอะไร ไปดูได้เลยเด็กที่มีเรื่องกันเดี๋ยวนี้ไม่ใช่เด็กในชุมชนเรา เด็กที่อื่นทั้งนั้น”

ระบบคิด คือจิตวิญญาณระบบคุณค่าสำนึกท้องถิ่นความภาคภูมิใจ ที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด เป็น Spirit Capital ที่ชุมชนม่วงไหมมีให้กันมาตลอด และพร้อมที่จะลุกขึ้นมา เสียสละช่วยกันทำชุมชนที่เขารัก เขาผูกพัน เป็นที่เกิด เป็นทั้งถิ่นที่อยู่ของบรรพบุรุษ และเป็นทั้งความหวังของลูกหลานที่จะดูแลสืบต่อ Spirit เหล่านี้เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในชุมชนม่วงไหมอย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นเรื่องคุณค่า พิธีกรรม สะท้อนให้เห็นโดยภาพของประเพณี ระบบอาวุโส การเคารพเพื่อฟังผู้ใหญ่ นอกจากนี้ระบบคิดของชุมชน ที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหา ทำให้เกิดการยึดมั่นในกฎกติกา ที่ร่วมกันกำหนดขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า ทูทางสังคม สามารถนำมาขับเคลื่อนคลี่คลายในการแก้ปัญหาของชุมชน และมีการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นพลังในการแก้ไขปัญหาจากปัญหาที่สำคัญเร่งด่วนอย่างปัญหายาเสพติด ทำให้เป็นที่ยอมรับของชุมชนและส่วนราชการต่าง ๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ จนเป็นที่กล่าวขานถึงจากบุคคลทั่วไป สามารถพัฒนาเป็นชุมชนต้นแบบในการป้องกันปัญหาเสพติดได้ในระดับที่น่าพอใจ จะเห็นได้จากการมาศึกษาดูงานของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ สิ่งสำคัญเป็นหัวใจหลัก ในทัศนะของชุมชน ได้แก่ “คนในชุมชน” นั่นเอง ที่สามารถดูแลกันเองได้อย่างแท้จริง ชุมชนม่วงไหมเริ่มต้นดำเนินการกิจกรรมโดยไม่ได้มีองค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานของรัฐมาทำงานแต่อย่างใด มีเพียงเจ้าหน้าที่ตำรวจที่เป็นคนในชุมชนเข้ามาร่วมทำงานและใช้หลักการประนีประนอม ยึดหยุ่น ผสมผสาน และมีมาตรการเด็ดขาดในการแก้ปัญหาและเป็นที่ยอมรับร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เป็นจุดร่วม ที่ทุกฝ่ายยอมรับร่วมกัน ซึ่งสรุปเป็นกระบวนการปฏิบัติได้ดังนี้

1. **กระบวนการกลุ่ม** โดยเริ่มจากความร่วมมือร่วมใจ ของแกนนำ เช่น พระสงฆ์ ผู้นำธรรมชาติ และข้าราชการในท้องถิ่น ที่มีประสบการณ์ มีความคิดที่อยากจะช่วยแก้ปัญหา หรือมีใจอาสา รวมทั้งหากกลุ่มที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเครือข่าย กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูง

อายุ กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ ซึ่งผู้คนที่มีความสนใจอาสา มาจากหลากหลายอาชีพ โดยมีประเด็นร่วมกันคือ การเห็นวิกฤติปัญหาร่วมกัน แล้วขยายกิจกรรมไปสู่การแก้ปัญหาเฉพาะจุด และปัญหาอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด ของ พระไพศาล วิสาโล (อ้างถึงใน ญัฐกานต์ จิตรวัฒนา, 2546, น. 12-17) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคม ในเรื่องความไว้วางใจ (Trust) ว่าในทัศนะประชาสังคม ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยสร้างจิตสำนึกสาธารณะ ได้แก่ การรวมกลุ่มและการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย การรวมกลุ่ม เป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่ความไว้วางใจ และการร่วมมือกันอย่างกระชับแน่น

2. กระบวนการประชาคมหมู่บ้าน และการสำรวจข้อมูลผู้ค้าผู้เสพ เป็นกระบวนการที่ กลุ่มแกนนำชักชวนคนในชุมชนมาเริ่มจับเข้าคุยกัน ค้นหาสิ่งดี ๆ คนดีดี กิจกรรมที่ดีดีที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อชื่นชม และขยายความดีเหล่านั้น ร่วมกันหาเหตุแห่งทุกข์ และจัดทำระบบข้อมูลของชุมชนเอง ค้นหาปัญหา (รากของปัญหา) ที่รอบด้าน ศึกษาเส้นทางลำเลียงที่มาจากชุมชนอื่น ๆ รวมทั้ง ปัญหาเฉพาะจุดที่มีอยู่จริงในชุมชน ระบบข้อมูลไม่ได้มีเฉพาะเพียงปัญหาด้านเดียว หรือข้อมูล ปัญหาเฉพาะจุดเท่านั้น หากแต่ยังมีข้อมูลด้านต่าง ๆ ที่ครอบคลุมบริบททั้งชุมชนอีกด้วย ไม่ว่าจะ เป็นเรื่องสภาวะความเป็นอยู่ และปัญหาของชุมชนด้านอื่น ๆ ซึ่งข้อมูลดังกล่าว เป็นข้อมูลที่มาจาก คนในชุมชนและมีการตรวจสอบกันเองภายในชุมชน

3. การระดมทุนและระดมความคิด เป็นกระบวนการหนึ่งของการพึ่งตนเองภายใน ชุมชน ที่ไม่ได้รอการพึ่งพาทุนจากภายนอกเท่านั้น หากเมื่อเห็นปัญหาแล้ว ก็สามารถที่จะระดม เอาจุดหรือทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน และภายนอกชุมชน มาใช้ในการแก้ปัญหาหรือดำเนินการ ได้ทันเวลาที่ และมีการนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสม

4. การปฏิบัติ ทดลอง เรียนรู้ และปรับตัวตามสภาพของปัญหา เพราะปัญหาไม่ได้ หยุดนิ่งหรือตายตัว มีการ Dynamic อยู่ตลอดเวลา ฉะนั้น การสร้างกระบวนการทำงานย่อมแตกต่างกันไปตามบริบทหรือสภาพของปัญหาของแต่ละวัฒนธรรมในชุมชน ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้อง กับสภาพปัญหาของแต่ละชุมชน โดยสร้างการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในที่นี้ คือ เรื่อง การแก้ปัญหาเฉพาะจุด ได้แก่

- การสร้างทีมนำกระบวนการ และจัดเวทีในชุมชน เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ ถูกต้องแก่ชุมชน
- ศึกษาดูงาน และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการทำงานของชุมชนที่เป็นต้นแบบ
- การร่วมกันวางกติกา สร้างมาตรการทางสังคม (ความละเอียด) และกฎบ้านที่เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนในประเด็นเรื่องทุนทางสังคมที่เป็นเครื่องยับยั้งไม่ให้สมาชิกกระทำผิด ได้แก่ ความละเอียด พันธะที่คนในชุมชนมีต่อกัน และการทำอะไรวางอย่างที่มีผิดบรรทัด หรือเป็น

การเอาเปรียบกันนั้น สมาชิกจะรู้สึกว่ายู่ในสายตาของคนในชุมชน ที่สามารถได้รับการลงโทษ จากสังคมโดยการประณาม หรือตราหน้าว่าเป็นคนไม่ดี อาทิ การดื่มสุราในงานบุญ งานประเพณี และงานศพ กลายเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง การต้องทำบริเวณบ้านเรือนให้ดูเป็นระเบียบ เกิดกตึกา การทิ้งขยะ การไม่ก่อดความเดือดร้อน รำคาญ ไม่ว่าจะกรณีใดให้กับเพื่อนบ้าน และประเด็นสำคัญคือ การสำนึกและรักษาติดากกล่าวให้สามารถปฏิบัติได้จริง อาทิ มีการปรับอย่างจริงสำหรับผู้ที ละเมิดกตึกาที่ระบุไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยการแบ่งหมวดบ้านในการดูแล และเฝ้าระวังชุมชน

- การสร้างกระบวนการชุมชนบำบัด สนองนโยบายของรัฐบาลและผู้ว่าราชการ จังหวัดน่าน ส่งผู้มีความประสงค์ที่จะเข้ารับการบำบัดยาเสพติด ตามโครงการ "ศูนย์ขวัญน่าน" โดยให้ผู้ที่มีศรัทธาเข้ารับการบำบัด

5. การติดตามประเมินผล ตำรวจบ้านและพระสงฆ์ ได้ติดตามประเมิน ผลผู้ผ่านการอบรม การบำบัดอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งโดยการ ขจัดเงื่อนไขโดยการสนับสนุนด้านการกีฬาแก่ กลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาในกลุ่มวัยรุ่นโดยใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด และร่วมกิจกรรมในการพัฒนาหมู่บ้าน และในแต่ละกิจกรรม ติดตามอย่างต่อเนื่อง และจัดให้มีกระบวนการสรุปทเรียน เพื่อนำไปปรับปรุงกระบวนการและขยายผล ต่อ เป็นชุมชนต้นแบบ และขยายผลสู่ชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

จากข้อมูลข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า การมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งและมีปณิธานแน่วแน่ที่จะ แก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน มีการบำบัดผู้ติดยาเสพติดโดยการใช้สมุนไพรมืออยู่ในชุมชน โดยการริเริ่มของพระกานต์ สิริธัมโม ที่เป็นผู้นำทางธรรมชาติและเป็นผู้นำทางศาสนาที่มีภูมิความรู้ ทางด้านสมุนไพรรักษาโรคต่าง ๆ รวมทั้งการบำบัดผู้ติดยาเสพติด ทำให้ชาวบ้านมีความไว้วางใจและเคารพนับถือ มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะท่านจะขอความร่วมมืออะไรจากชาวบ้าน ๆ ก็จะให้ร่วมมือร่วมใจและเข้ามามีส่วนร่วมตลอด นอกจากนี้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ที่จะจัดการกับปัญหาอื่น ๆ เกิดเป็นกลุ่มองค์กรในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง ที่แม้เริ่มแรก จะเริ่มต้นด้วยการสนับสนุน จากภาครัฐ แต่ถ้าชาวบ้าน/ชุมชนไม่ให้ความร่วมมือหรือมีส่วนร่วมในโครงการกิจกรรมต่าง ๆ และ ความรู้สึกของความเป็นเจ้าของ ก็คงจะดำเนินกิจกรรมไปได้ยาก อย่างไรก็ตามชุมชนบ้านม่วงใหม่ เป็นชุมชนที่โชคดี ที่มีผู้นำชุมชน ที่มีความเสียสละ มีความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาของตนเองโดยไม่ เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย อาจกล่าวได้ว่า ผู้นำชุมชนมีส่วนอย่างสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพราะชาวบ้านให้ความศรัทธาและเชื่อถือ ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นคณะทำงานหลักของชุมชน ยึดหลักการทำงานเป็นทีม (Team Work) เสียสละ โปร่งใส และ ตรวจสอบได้ "การทำงานหรือการบริหารกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน จะทำในรูปของคณะกรรมการ มีการ จัดทำบัญชี อย่างเป็นระบบ สามารถตรวจสอบได้ มีแฟ้มรายงานการบริหารกลุ่มต่าง ๆ ตอนนี้องค์

ในชุมชนมี 17 กลุ่ม ในแต่ละกลุ่มส่วนใหญ่ก็จะเกิดจากการส่งเสริมจากภาครัฐ เช่น กลุ่มปั้นหัวสัตว์ ได้รับการสนับสนุนจาก ธกส. และ กศน. โดยมีเงินหมุนเวียนในกลุ่มประมาณ 60,000 บาท การปั้นหัวสัตว์จะส่งขายในกรุงเทพฯ และทำไม่พอขาย ทำให้สร้างรายได้ให้กับกลุ่ม นอกจากนี้ก็มี กลุ่มกระดาษสา กลุ่มทำขนม กลุ่มเลี้ยงปลากระชังในสระของหมู่บ้าน ฯลฯ”

ตัวแบบของกระบวนการทุนทางสังคมชุมชน นำไป กับการป้องกันอาชญากรรม

ชุมชนม่วงใหม่ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความสำคัญของทุนทางสังคม ในฐานะเป็นเครื่องมือที่จะทำให้ชุมชนไปสู่เป้าหมาย โดยเป็นระบบความสัมพันธ์ ในรูปแบบของการร่วมมือกัน เพื่อให้เกิดพลัง ความสามารถ และโอกาสในการทำสิ่งต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งในที่นี้ คือ การแก้ไขปัญหายาเสพติดในปัจจุบัน จากอดีตที่ชุมชนดำรงชีวิตโดยการพึ่งพาธรรมชาติและมีการผลิตเพื่อบริโภค รูปแบบของความร่วมมือจะปรากฏในระบบของเครือญาติ หรือการรวมกลุ่มกัน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นในการดำรงชีวิต ซึ่งชาวชุมชนไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากการความสัมพันธ์กับผู้อื่น ความรู้และระบบความสัมพันธ์ที่คนสร้างขึ้นทั้งระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับธรรมชาติ รวมไปถึงระบบความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้นำไปสู่กฎเกณฑ์ของการร่วมมือกัน การพึ่งพาอาศัยกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การร่วมมือร่วมใจกัน การไว้วางใจซึ่งกันและกัน เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ เป็นมิติของทุนทางสังคมที่สำคัญ เพราะเป็นเรื่องของจิตสำนึกที่ได้จากการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนอยู่กับอย่างสงบสุข การเปลี่ยนแปลงของชุมชนไปสู่วิถีการผลิตเพื่อการค้า (ภาพที่ 4.4) ชุมชนได้รับผลกระทบในหลาย ๆ ส่งผลให้การร่วมมือช่วยเหลือกันตามแบบที่เคยเป็นมาเริ่มแปรเปลี่ยนไป กลายเป็นต่างคนต่างอยู่ ต่างแก้ไขปัญหากันเอง พึ่งพากันเอง น้อยลง พึ่งพากายนอกในด้านต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้เสียคุณค่าของการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน การบริโภคกลายเป็นต้องนำเข้า ต้องซื้อสินค้าจากภายนอก หรือ แลกเปลี่ยนแรงงานกันในชุมชน ด้วยระบบเงินตรา ทำให้ทุนทางสังคมในเรื่องความเกื้อกูลความรัก ความสามัคคีระหว่างลดน้อยลง ขาดอำนาจทางเศรษฐกิจเพราะการพึ่งพิงภายนอก ชัดแย้งแย้งชิง ทรัพยากร เกิดเป็นปัญหาสังคมในชุมชน ยาเสพติด การพนัน ที่เป็นผลให้ชุมชนเกิดความไม่สงบสุข

ภาพที่ 4.4

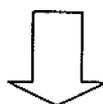
ตัวแบบเชิงทฤษฎีของการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทุนทางสังคม
ในชุมชนเมื่อเข้าสู่วิถีการผลิตแบบใหม่

การเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนา

- สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ
- เศรษฐกิจ
- สังคม/วัฒนธรรม

ระบบคิด	การปฏิบัติ
<ul style="list-style-type: none"> ● ระบบคุณค่าของ ความเชื่อ อาหาร/ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน/ แบ่งปัน ลดน้อยลง ● ต่างคนต่างอยู่ ความรู้สึกผูกพันระหว่างบุคคล/กลุ่ม ลดน้อยลง ● ไม่มีความรู้สึกผูกพันต่อชุมชน / ห่วงใยชุมชน ● ขาดความไว้วางใจต่อกัน ● จิตสำนึกต่อสาธารณะ/เสียสละ ลดน้อยลงไป 	<ul style="list-style-type: none"> ● กระบวนการขัดเกลาทางสังคมเป็นแบบทางการ ● เกิดการเรียนรู้ในระดับบุคคล/ครัวเรือน/กลุ่ม/เครือข่ายในชุมชน ที่นำเข้ามาจากภายนอก(ฟังฟังเทคโนโลยีความรู้จากภายนอก) ● ผลิตผลทางการเกษตรเพื่อการค้า ● เสียคุณค่าของการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ต้องนำเข้า ซื้อ สินค้า จากภายนอก หรือ แลกเปลี่ยนแรงงาน ด้วยระบบเงินตรา ● การจัดระเบียบทางสังคม (กลุ่ม/องค์กร/สถาบัน) เป็นแบบทางการ ● มุ่งกำไร ประโยชน์ของปัจเจกเป็นหลัก ลดทอนความไว้วางระหว่างกัน ● ทำลาย / เบียดเบียน สิ่งแวดล้อมสาธารณะสมบัติ

ระบบเศรษฐกิจ/วิถีการผลิต	ปัญหาในชุมชน
<ul style="list-style-type: none"> ● การขาดอำนาจทางเศรษฐกิจ (ฟังฟังภายนอก) ● แย่งชิงทรัพยากรในชุมชน ● การไหลออกของรายได้ชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> ● ยาเสพติด ● การพนัน ● การดื่มสุรา ● ความขัดแย้ง ● การทำลายสาธารณะสมบัติ

แต่เมื่อเกิดปัญหาสาเหตุทำให้ชุมชนใช้ประสบการณ์ของการร่วมมือกันเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมาย แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของทุนทางสังคมของชุมชน ที่มีในการแก้ไขปัญหาได้เป็นอย่างดี และนำไปสู่การจัดตั้งองค์กร การจัดตั้งกลุ่มทำให้เป็นการสะสมทุนทางสังคมเพิ่มขึ้น อาทิ การร่วมมือร่วมใจ เป็นมิติของทุนทางสังคมที่สะท้อนความสามัคคีภายในชุมชน การออมเงินร่วมกัน การร่วมกันลงทุน หรือการร่วมกันทำงานต่าง ๆ ของชุมชน ฯลฯ การที่คนจะมาร่วมมือร่วมใจกันได้อย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง คนจะต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (trust) ต้องมีจิตสำนึกสาธารณะ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ของตนเองเพียงอย่างเดียว รวมทั้งมีความกระตือรือร้นที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม กรณีศึกษาของการแก้ไขปัญหาสาเหตุของชาวบ้านม่วงใหม่ แสดงให้เห็นว่าชุมชนได้อาศัยทุนทางสังคมเดิมที่เคยมีมาก่อนเป็นพื้นฐานในการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะความสัมพันธ์ในลักษณะการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประสบการณ์การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเอื้ออาทร การอยู่ด้วยกันแบบร่วมทุกข์ ร่วมสุขมาร่วมกันดำเนินกิจการต่าง ๆ ด้วยความไว้วางใจ และการยอมเสียสละเวลาหรือประโยชน์ส่วนตัวบางอย่าง เพื่อทำประโยชน์ให้กับส่วนรวม สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์แบบร่วมมือร่วมใจ เป็นมิติที่สำคัญของทุนทางสังคม ที่เกิดขึ้นบนฐานของทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาความรู้ของชุมชน ตามกระบวนการทุนทางสังคมของชุมชน (ภาพที่ 4.3) และข้อสรุปเบื้องต้นที่ผู้ศึกษานำเสนอไปข้างต้นแล้ว เพื่อให้เกิดความชัดเจนผู้ศึกษามีข้อเสนอเชิงทฤษฎีสำหรับการป้องกันอาชญากรรมในชุมชนน่าจะเป็นผลโดยตรงจากกระบวนการทุนทางสังคม ที่เอื้อให้สมาชิกในชุมชนแสดงออกซึ่งมิติความสัมพันธ์ในหลายระดับ อาทิ ระหว่าง ครอบครัว เครือญาติ ชุมชน ที่เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูล พันธะทางสังคมระหว่างกัน เป็นพลังในการแก้ไขปัญหา โดยมีความเป็นพลวัตในการก่อรูปจากอดีตและเปลี่ยนแปลงในเวลาต่อมา บางปัจจัยที่เอื้อต่อการพลิกฟื้นกระบวนการทุนทางสังคมยังคงมีอยู่ในสภาพแวดล้อมชุมชน ซึ่งควรได้รับการส่งเสริมได้แก่

ผู้นำ ที่ได้รับความกดดันจากผลของการเปลี่ยนแปลงระบบคิด และการปฏิบัติที่เกิดขึ้นในชุมชน และการต่างคนต่างอยู่ มีรูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ มากขึ้น โดยฐานะที่เป็นผู้นำที่เป็นทางการ และด้วยหลักของศีลธรรม ความเสียสละ และแสดงความตั้งใจจริง ที่ต้องการเห็นความสงบสุขของชุมชน ให้สมาชิกอื่น ๆ ได้ประจักษ์ และเลื่อมใสศรัทธา

การก่อตัวของพลังความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา โดยการระดมศักยภาพทั้งภายนอกชุมชน เจ้าหน้าที่ตำรวจให้เข้ามาจัดการกับปัญหาด้วยมาตรการทางกฎหมาย พร้อมกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ จากกลุ่มตามธรรมชาติของชุมชน ทั้ง กลุ่มเพื่อน กลุ่มคุ้มบ้าน หมอดบ้าน ผู้อาวุโส รวมทั้งองค์กรชุมชนอย่างวัดโรงเรียน ให้เห็นถึงความสำคัญและผลกระทบของปัญหา

และ เกิดเป็นพลังที่เชื่อมต่อความร่วมมือในการดำเนินการหลายระดับ ทั้งระดับเพื่อน พี่น้อง คนใน
 คุ้มบ้านเดียวกัน รับรู้ปัญหาร่วมกัน เกิดเป็นพันธะทางสังคมระหว่างกัน

กลไกการจัดระเบียบสังคมใหม่ โดยเวทีการเรียนรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ
 โดยลักษณะที่เป็นทางการใช้ประชาคมหมู่บ้าน เป็นเวทีการเรียนรู้ระหว่างกัน ในทุกระดับแลกเปลี่ยน
 แสดงความคิดเห็น เป็นทุนทางสังคมของชุมชนที่ให้ความสำคัญและเปิดโอกาสให้สมาชิก
 เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเสมอภาคกันในระบบความสัมพันธ์ในชุมชน ร่วมคิด ร่วมวางกติกาหมู่บ้าน
 อนาคตของชุมชนร่วมกัน และการเกิดกิจกรรมในการป้องกันชุมชน โดยใช้คุ้มบ้าน ตำรวจบ้าน

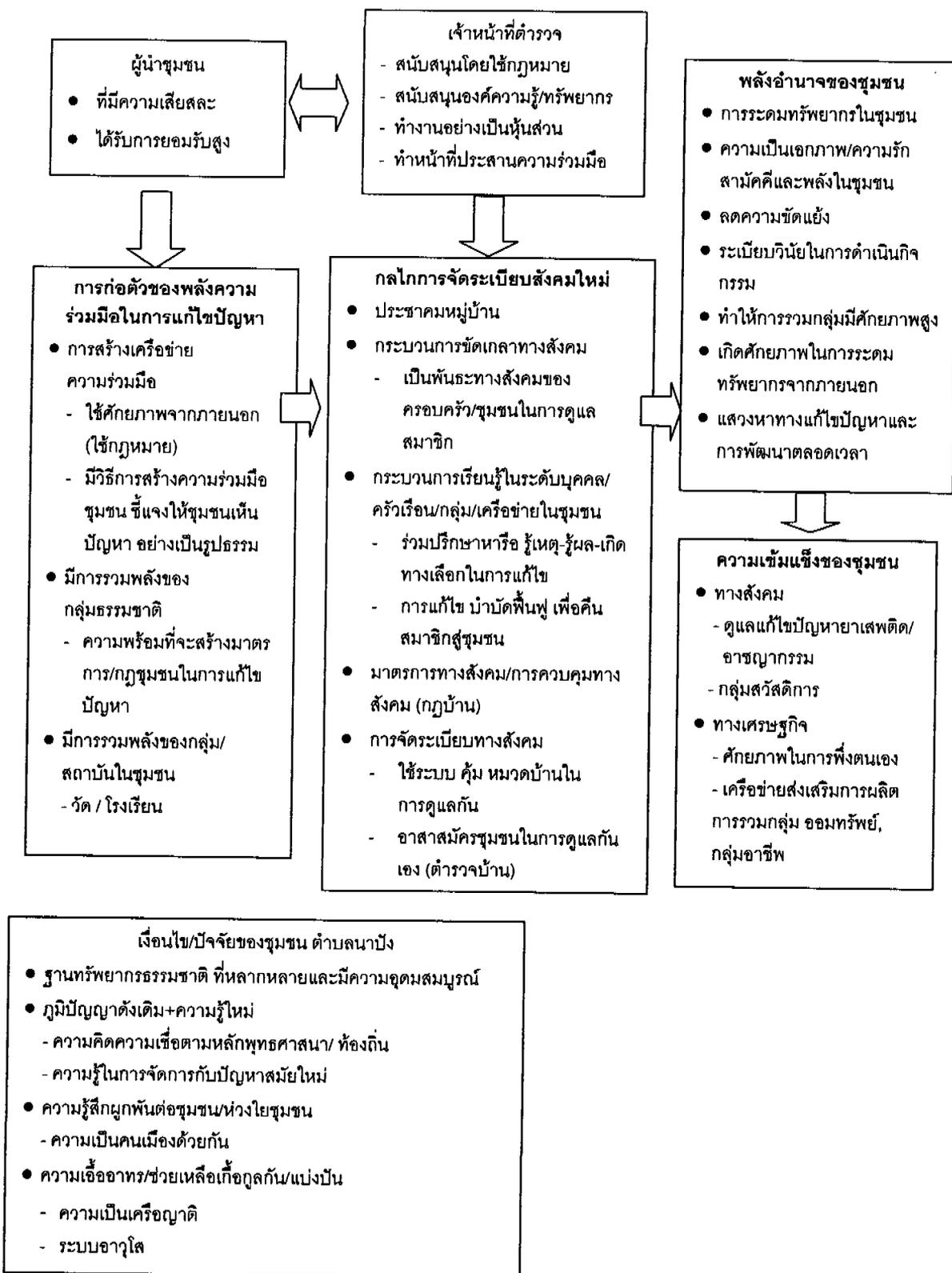
การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ กรณีของการลดเงื่อนไขของอาชญากรรมอาชญากรรมอยู่ใน
 ศักยภาพที่ชุมชนจะดำเนินการได้ หากในกรณีที่ชุมชนไม่สามารถจัดการกับผู้เกี่ยวข้องเองโดย
 ลำพัง เจ้าหน้าที่ตำรวจมีบทบาทอย่างสูงในการเป็นกำลังสำคัญที่หนุนเสริมศักยภาพของชุมชน
 ในการจัดการกับปัญหาอาชญากรรม โดยเฉพาะการที่ตำรวจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชุมชนได้
 กลมกลืน

พลังอำนาจของชุมชน เครื่องข่ายที่เกิดจากการจัดระเบียบชุมชน และการสนับสนุนจาก
 หน่วยงานภายนอก ทำให้มาตรการ กฎบ้านมีความศักดิ์สิทธิ์ และการดำเนินการของชุมชนมีความ
 เป็นเอกภาพ และมีระเบียบวินัย การร่วมกันเรียนรู้ของกลุ่มเป็นพลังอำนาจของชุมชน ที่จะเกิด
 ความสามารถในการระดมทรัพยากร ทั้งภายใน และภายนอก ในการแก้ไขปัญหาที่จะดำเนินการ
 แก้ไข เงื่อนไขต่าง ๆ ที่เป็นเหตุของปัญหา

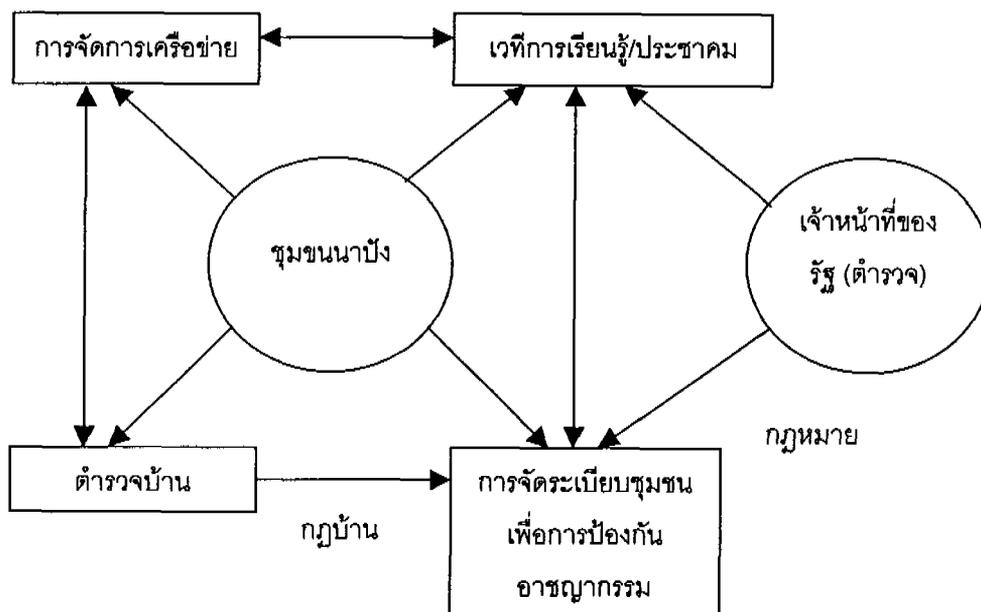
ความเข้มแข็งของชุมชน ที่เกิดจากพลังอำนาจของชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสามารถ
 ในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความมั่นคงปลอดภัยที่ชุมชนสามารถลดเงื่อนไข
 สาเหตุการเกิดอาชญากรรมลงได้ และการมีศักยภาพในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง
 ความสามารถในการรวมกลุ่ม เป็นเครือข่ายในการผลิต โดยมีองค์กรชุมชนที่สนับสนุน เงินทุน
 อย่างกลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารประชาชน หรือองค์ความรู้ที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ
 องค์ความรู้ใหม่ที่เข้ามา

ภาพที่ 4.5

ตัวแบบเชิงทฤษฎีของกระบวนการทุนทางสังคมกับการป้องกันอาชญากรรม

ภาพที่ 4.6
 ตัวแบบการป้องกันอาชญากรรมในชุมชนน่าบึง
 (การสังเคราะห์ของผู้ศึกษา)

ชุมชนน่าบึงรวมตัวกันแก้ไขปัญหาเสพติด และมีการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นพลัง ผ่านการจัดการเครือข่ายร่วมกัน โดยอาศัยกลไกอย่างผู้นำชุมชนที่มีความมุ่งมั่นในการพัฒนาชุมชน บนฐานภูมิปัญญาองค์ความรู้ที่เป็นรากเหง้าของตนเอง วัฒนธรรมการพึ่งพาอาศัยกัน เอื้ออาทรต่อกัน การจัดการที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีเวทีการแลกเปลี่ยน และเรียนรู้ร่วมกัน จนสามารถจัดระเบียบชุมชนเพื่อการป้องกันอาชญากรรมได้ นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ และการจัดการเครือข่ายจากองค์ประกอบภายในที่เกิดขึ้น จนเป็นบรรทัดฐาน มาตรการทางสังคมของชุมชน (กฎบ้าน) ยังได้รับการส่งเสริมและสนับสนุน จากองค์ประกอบภายนอก หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐในการดำเนินการระเบียบวิธีการทางกฎหมาย จนสามารถสร้างความมั่นคงปลอดภัยให้กับสมาชิกของชุมชนได้อย่างมั่นคง